İçindekiler Tablosu

Karamanoğulları 3
Denizli (Lâdik) Beyleri (İnançoğulları) 14
Çobanoğulları 15
Eşrefoğulları 19
Hamîdoğulları 21
Sâhib Ata Oğulları 23
Alâiye (Alanya) Beyleri 24
Germiyanoğulları 24
Karasioğulları 30
Saruhanoğulları 32
Aydınoğulları 34
Menteşeoğulları 44
Cândâroğulları 46
Pervâneoğulları 55
Eratnalılar 58
Dulkadiroğulları 68
Ramazanoğulları 71
Sonuç 73
Dipnotlar 74
Kaynaklar 83

Prof. Dr. Salim KOCA

Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

Giriş

Anadolu Türk Beylikleri tarihi, zaman bakımından Türkiye Selçukluları ile Osmanlılar arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dönem, takriben XIII. yüzyılın ikinci yarısı içinde Karamanoğullarının faaliyetleriyle başlamış, XVII. yüzyılın başlarına, yani Ramazanoğulları topraklarının Osmanlı Devleti tarafından ilhak edilmesine kadar sürmüştür (1608). Esasen, Anadolu Türk Beylikleri döneminin en yoğun faaliyetleri, XIII. yüzyılın son çeyreği ile XV. yüzyılın ikinci yarısı arasında toplanmıştır. Bu ise, 1,5 asırdan fazla bir süreyi ifade etmektedir.

Anadolu Türk Beylikleri, Türkiye Selçuklu Devleti'nin parçalanmış halidir. Daha doğrusu Anadolu Türk Beylikleri, Türkiye Selçuklu Devleti'nin içinden çıkmış olup, her biri küçük birer devletten oluşmaktadır. "Beylik" (Tevâif-i Mülûk) adıyla anılan bu devletlerin sayısı 20 civarındadır. Bu durum, Türkiye Selçuklu Devleti için hâkimiyetin ve siyasî bütünlüğün parçalanmış olması demektir. Bu parçalanmayı hazırlayan başlıca sebep ise, Moğol istilâsıdır.

Bilindiği gibi, 1243 Kösedağ bozgunu, Türkiye Selçuklu Devleti'ni, bir daha kurtulmamak üzere Moğol hâkimiyeti altına sokmuştur. Moğollar önce, Anadolu'da siyasî bütünlüğün temsilcisi olan Selçuklu iktidarını zayıflatıp, etkisiz hale getirmişler; bundan sonra da, Selçuklu iktidarının tamamen yerini almak istemişlerdir. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, Moğollar, Anadolu'yu bütünüyle kendi hâkimiyetleri altına almaya çalışmışlardır. Fakat onlar, ikinci teşebbüslerinde ilk teşebbüslerinde olduğu kadar başarılı olamamışlardır. Zira bu defa, Moğolların karşısına, Anadolu'nun en dinamik ve en savaşçı unsuru olan Türkmenler çıkmıştır. Moğollar, çoğunluğu Fars kökenli olan Selçuklu devlet adamlarının kendilerine boyun eğmekte gösterdikleri uysallığı, Türkmen beylerden görememişlerdir. Türkmen beyleri, bulundukları bölgelerde süratle kendi bağımsız idarelerini düzenleyerek, Selçuklu iktidarının zayıflamasından ve çökmesinden doğan boşluğu hemen doldurmuşlardır. Onlar, bununla da kalmamışlar, Anadolu'daki Moğol hâkimiyetine karşı her yerde ve her zaman yılmadan mücadele etmişlerdir. Sonuç olarak, Moğollar, Anadolu'da tam bir hâkimiyet kuramamışlardır.

1335 yılı, Anadolu Türk Beylikleri için mutlu bir yıl olmuştur. Zira bu yıl içinde, Ebû Said Bahadır Han'ın varis bırakmadan ölümü ile Moğol İlhanlı Devleti parçalanmıştır. Böylece, Anadolu ve Türk Beylikleri için önemli bir dış tehlike kalmamıştır.

1335 tarihinden sonra Anadolu üzerindeki Moğol baskısı ve tehdidi tamamen kalkmıştır; fakat Anadolu'nun siyasî bütünlüğü de parçalanmıştır. Bu, hiç şüphesiz, istilâlara açık bir ülke olan Anadolu için tehlikeli bir durum idi. Üstelik, ülkenin bu haliyle korunması ve savunulması da son derece güçtü. Türk siyasî varlığının devamı, ancak Anadolu'da siyasî bütünlüğün sağlanması ile mümkün idi.

Anadolu'nun en sağlam ve en güçlü beyliğini kurmuş olan Osmanlı Beyleri, bu tehlikeyi anlamakta ve kavramakta geç kalmamışlardır. Dolayısıyla Osmanlı hükümdarları, ta başından beri bütün güç ve enerjilerini, Anadolu Türk Beyliklerini kendi hâkimiyetleri altında birleştirmek, yani Anadolu'da siyasî bütünlüğü sağlamak için harcamışlardır. Başka bir deyişle, Anadolu'da Türk birliğini kurmak ve siyasî bütünlüğü sağlamak, Osmanlı hükümdarlarının daima siyasî hedeflerinin başında gelmiştir.

Anadolu'da Türk birliğini kurmakla ve siyasî bütünlüğü sağlamakla güdülen diğer bir amaç ise, Osmanlı hükümdarlarının dünya hâkimiyeti plânlarına Anadolu'yu kuvvetli ve sağlam bir temel yapma düşüncesi idi. İşte bu düşüncelerle, Osmanlı hükümdarlarından Orhan Bey'in Karasi Beyliği'ni ortadan kaldırmasıyla başlayan Anadolu'da Osmanlı hâkimiyeti altında Türk birliğini kurma veya Anadolu'nun siyasî bütünlüğünü sağlama faaliyeti (1345), Sultan I. Murad, Yıldırım Bayezid, Mehmed Çelebi ve Sultan II. Murad zamanında devam etmiş, özellikle Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim zamanında büyük ölçüde tamamlanmıştır. Bu faaliyet, I. Ahmed zamanında (1603-1617) son olarak Ramazanoğulları topraklarının ilhak edilmesiyle de gerçek hedefine ulaştırılmıştır (1608).

KARAMANOĞULLARI

1. Karamanoğullarının Ortaya Çıkışı ve Beyliğin Teşekkülü

Karamanoğulları, Oğuzların Avşar boyuna mensup bir aileden gelmekteydi.[1] Avşar boyunun bir kısmını teşkil eden Karaman oymakları,[2] Moğol istilâsından önce Ceyhun nehri (Amu Derya) ile Balhan dağı çevresinde oturmakta idiler. Moğol istilâsı yüzünden XIII. yüzyılın ikinci yarısına doğru yurtlarından ayrılan Karaman oymaklarının bir bölümü, Anadolu'ya gelmiş ve Türkiye Selçuklu Sultanı

I. Alâeddîn Keykubâd tarafından da 1228 yılında Ermenek çevresine yerleştirilmiştir.[3] Bu sırada oymağın başında Nûre (veya Türe) Sûfî adında bir kimse bulunuyordu. Nûre Sûfî, Anadolu'da 1240 yılındaki "sosyo-politik"[4] bir ayaklanmanın önderi olan Türkmen şeyhleri Baba İlyas Horasanî ve Baba İshak'ın fikir ve felsefesini benimsemiş bir "Babaî" idi.[5] O da, her Babaî gibi Baba İshak'ın Selçuklu idaresine karşı çıkarmış olduğu "Babaîler" ayaklanmasına katılmış ve onlarla birlikte çarpışmıştır.

Nûre Sûfî'den sonra yerini oğlu Kerîmüddîn Karaman aldı. Kerîmüddîn Karaman, bölgedeki Türkmen beylerini çevresinde toplayarak, kendisini kuvvetlendirdi. Bundan sonra o, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol istilâsı karşısında içine düştüğü perişanlıktan yararlanarak, bulunduğu bölgede faaliyet göstermeye başladı. Özellikle, Taş-eli ve İç-el (Silifke)[6] bölgelerine arka arkaya akınlar düzenledi; Ermenilerden birçok esir aldı; bu arada Çukurova Ermeni Kontu'nu iki defa bozguna uğrattı.[7] Daha da önemlisi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin idaresi altında bulunan Ermenek'i ele geçirdi. "Ermenek Beyi" unvanını alarak, burada mensup olduğu oymağın adı ile anılacak olan Karamanoğulları Beyliği'nin temelini attı.

Böylece Karaman oymağı, kısa sürede hem Selçukluların hem de Ermenilerin çekindiği bir kuvvet haline geldi. Bu sırada Türkiye Selçuklu Devleti'nin tahtında bulunan Sultan IV. Kılıç Arslan (1262-1266), Kerîmüddîn Karaman'dan çekindiği için Ermenek ve çevresini ona "ıkta" olarak vermek zorunda kaldı. Karaman Bey'i kontrol altında tutabilmek için de, kardeşleri Bunsuz ve Zeynelhaç'ı Türkiye Selçuklu Devleti'nde hizmete aldı. Onlardan birine, "emîr-i ahûrluk" veya "candârlık" gibi önemli bir görev verdi.[8]

Selçuklu ordusu, 1261 yılında Selçuklu idaresine karşı ayaklanmış olan Denizli bölgesindeki Türkmenleri cezalandırmak ve itaat altına almak için gönderilmişti. Bu yüzden, devletin merkezi Konya savunmasız kalmıştı. Moğollara ve Selçuklu idaresine

karşı olan bazı Selçuklu devlet adamları, bu durumu kendi lehlerine değerlendirerek, Karaman Bey'i gizlice Konya'ya davet ettiler. Bu teklifin cazibesine kendini kaptıran Karaman Bey, daha önce elde ettiği başarılardan aldığı cesaretle Konya üzerine yürüdü. 20 bin kişilik bir kuvvetle Konya'yı kuşattı. Fakat Karaman Bey, Selçuklu devlet adamı Muîneddîn Süleyman Pervâne komutasında üzerine gelen Selçuklu ordusuna Gavele kalesi önünde yenildi. Kerîmüddîn Karaman, kaçmak suretiyle kendisini kurtardıysa da, kardeşleri Bunsuz ve Zeynel-haç, Selçukluların eline geçti. Kerîmüddîn Karaman'ın kardeşlerine aman verilmedi. Konya halkının tahkir ve hakaretlerine hedef tutulup epeyce hırpalandıktan sonra idam edildi (1261).[9]

Kerîmüddîn Karaman, bu savaşta aldığı yaradan dolayı çok yaşamadı; 1262 yılında öldü. Yerini büyük oğlu Şemsüddîn Mehmed Bey aldı. Öte yandan, Selçuklu Sultanı, Ermenek ve Larende şehirleri ile çevresinin idaresini komutanlarından Bedreddin Hutenî'ye vererek, bölgeyi merkezî idareye bağlamak istedi. Bunun üzerine Karaman oymağı bütünüyle ayaklandı. Karaman Türkmenleri, Selçuklu Sultanının başta Bedreddîn Hutenî olmak üzere arka arkaya bölgeye gönderdiği komutanları birer birer yendiler; onlara zor anlar yaşattılar.[10]

2. Karamanoğullarının Moğol Hâkimiyetine ve Selçuklu İdaresine Karşı İstiklâl Mücadeleleri

Moğolların gittikçe Selçuklu ülkesine hâkim olmaları ve başta sultanlar olmak üzere Selçuklu devlet adamlarını birer kukla haline getirerek, Anadolu'yu merhametsizce sömürmeye başlamaları, bazı Selçuklu ve Türkmen beylerinin Türk istiklâlini kurtarmak gayesi ile harekete geçmelerine yol açtı. Moğol hâkimiyetine karşı ilk isyan bayrağını açan, Selçuklu Beylerbeyi Hatîroğlu Şerefeddîn oldu. Hatîroğlu Şerefeddîn, Memlûk hükümdarı Beybars'a güvenerek Moğollara karşı giriştiği mücadeleyi zamanında yardım alamadığı için kaybetti ve Moğollar tarafından idam edildi (1276).

Aynı yıl içinde, Memlûk hükümdarı Sultan Beybars, Moğol hâkimiyetinden kurtulmak isteyen Selçuklu beylerine destek vermek amacıyla Anadolu'ya geldi. Elbistan ovasında Moğol ordusunu imha ettikten sonra, Kayseri'de Selçuklu tahtına oturdu; adına hutbe okuttu ve para bastırdı. Fakat, Selçuklu beylerinden beklediği ilgiyi ve yardımı göremeyince, ülkesine geri dönmek zorunda kaldı.

Öte yandan, Şemsüddîn Mehmed Bey de Hatîroğlu ile aynı zamanda harekete geçti; Beybars'tan aldığı sancak ve bayraklarla Konya üzerine yürüdü; yanında Menteşe ve Eşrefoğulları Türkmenleri de bulunuyordu.[11] Mehmed Bey, hareketine meşru ve hukukî bir temel kazandırabilmek için "Cimri" lakabıyla anılan Selçuklu Şehzâdesi Alâeddîn (Gıyâseddîn) Siyavuş'u da yanına aldı.[12] Bundan da anlaşılıyor ki, Mehmed Beyin amacı, sadece Moğolları Anadolu'dan atmak değildi, aynı zamanda Selçuklu iktidarını da ele geçirmekti.

Mehmed Bey, Konya'daki Selçuklu direnişini kırarak, şehre girdi; Selçuklu devlet adamlarını öldürttü; Alâeddîn Siyavuş'u tahta çıkardı; kendisi de yeni sultanın veziri oldu. Bundan sonra Alâeddîn Siyavuş adına hutbe okundu; para bastırıldı. Yeni bir hükümet kuruldu; hemen icraata başlandı; yeni tayinler yapıldı. Batı uçlarını ellerinde bulunduran Sâhib Ata oğullarının üzerine yüründü. Akşehir yakınlarında yapılan çarpışmada Sâhib Ata'nın oğulları Hasan ve Hüseyin bertaraf edildi.[13]

Mehmed Bey'in en önemli icraatı, kültürel alanda oldu. Vezir olarak Mehmed Bey, 15 Mayıs 1277 tarihinde yayımladığı bir fermanla "Divanda (devlet dairesi), dergâhta (saray), bargâhta (resmî toplantı), mecliste (eğlence yeri) ve meydanda (çarşı, pazar) Türkçeden başka dil kullanılmayacağını" ilân etti. [14]

Bu tarihî kararın bir değerlendirmesini yapacak olursak, burada şöyle bir neticeye varmak mümkündür: Mehmed Bey bu davranışıyla, sadece siyasî istiklâlin değil, aynı zamanda kültür istiklâlinin de peşinde olduğunu göstermiştir. Daha doğrusu o, bu fermanla devleti ve toplumu yabancı kültürlerin (özellikle Fars kültürünün) boyunduruğu altından kurtarıp, Türkçeyi devlet ve toplum hayatında hâkim kılmak istemiştir. Ancak Mehmed Bey, kendi fermanını kendi devrinde bile uygulama fırsatı bulamamıştır. Zira, başta Karamanoğlu Mehmed Bey olmak üzere onu takip eden herhangi bir Karaman beyinin Dîvanından çıkarak, günümüze ulaşmış bir tek Türkçe resmî belge dahi bulunmamaktadır. Bundan da anlaşılıyor ki, Mehmed Bey, büyük bir gayretle ele aldığı davaya uygun bir donanıma ve ortama, yani Türkçeyi devlet dili olarak kullanabilecek eğitimli, bilgili, okur-yazar bir ekibe sahip değildi. Bu sırada, başta beyleri olmak üzere Türkmenlerin büyük bir çoğunluğu okuma yazma bilmiyordu. Buna rağmen Mehmed Bey'in fermanı etkisiz kalmamıştır; aksine Türk kültür tarihinde çığır açıcı bir rol oynamıştır. Her şeyden önce bu ferman, Selçukluların yerini alan Anadolu Türk Beyliklerinde büyük ölçüde Türkçeye dönüş hareketini başlatmıştır. Daha da önemlisi, bu kültür hareketi, millî şuurun kaynağı olan millî edebiyatın doğmasında ve gelişmesinde başlıca rolü oynamıştır. Bunun tabiî sonucu olarak da, Anadolu'nun Türkleşmesi hareketi son derece hızlanmıştır.

Bir taraftan Sultan Beybars'ın Elbistan'da Moğol ordusunu yenip, Kayseri'de adına hutbe okutarak para bastırması, diğer taraftan Mehmed Bey'in Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezi Konya'yı ele geçirip, siyasî ve kültürel istiklâlini ilân etmesi, Anadolu'daki Moğol hâkimiyetini hemen hemen çökme noktasına getirdi. Bunun üzerine, İlhanlı Moğol Hükümdarı Abaga Han, ordusu ile harekete geçerek, Anadolu'ya geldi. Abaga Han, Karamanoğlu Mehmed Bey'in üzerine Kongurtay komutasında bir Moğol ordusu gönderdi. Kendisi de başka bir Moğol ordusunun başında Kayseri'den Bayburt'a kadar bütün Anadolu şehirlerindeki savunmasız halkı kılıçtan geçirerek, Moğol vahşetinin en acımasız bir örneğini sergiledi. Bu katliamdan ancak zamanında kaçabilenler canlarını kurtardılar. Abaga Han, hiç kimseye aman vermedi. Geride tüyler ürpertici manzaralar bıraktı.[15]

Mehmed Bey ise, üzerine gelmekte olan Moğol kuvvetleriyle savaşı göze alamayarak, süratle Konya'yı boşalttı ve Ermenek civarındaki dağlık ve ormanlık bölgeye çekildi. Daha önce Konya'da tahta çıkarmış olduğu Selçuklu Şehzâdesi Siyavuş'u burada emniyet altına aldı.

Abaga Han'ın gönderdiği Moğol ordusu, Aksaray'ı vurduktan sonra Mehmed Beyin üzerine yürüdü. Larende'ye (Karaman) gelen Moğol ordusu, burada pek çok kıyım (katliam) ve yıkım (tahribat) yaptı; kadınları ve çocukları esir aldı; Karamanoğullarının bütün malını ve davarını ele geçirdi; Mehmed Bey'i ortaya çıkarabilmek için ormanları yaktı; Karaman ülkesini didik didik etti; fakat onu bir türlü ele geçiremedi.[16] Mehmed Bey, dağlık ve ormanlık sahanın sağladığı avantajı iyi kullanarak, kendisini ve askeri gücünü korumayı başardı.

Moğollar, Mehmed Bey'in peşini bırakmak istemiyorlardı. Çünkü, Karamanoğullarının

askerî gücüne bir şey yapamamışlardı. Bu yüzden, tekrar Mehmed Bey'in peşine düştüler. Mehmed Bey, keşif yapmak üzere çıktığı bir tepede Moğol-Selçuklu ordusunun öncü birlikleri ile karşılaştı. Burada yapılan çarpışmada, Mehmed Bey iki kardeşiyle birlikte şehit oldu (1277).[17]

Mehmed Bey'den sonra Beyliğin başına kardeşi Güneri Bey geçti. Selçuklu Şehzâdesi Alâeddîn Siyavuş ise, Selçuklu idaresine karşı mücadeleye devam etmek için batı uçlarındaki Türkmenlerin yanına gitti.[18]

Güneri Bey, Moğolları tahrik etmemek için bir süre hareketsiz kaldı. Bu arada Karamanoğulları Beyliği'ni tekrar eski gücüne kavuşturdu. Bundan sonra da intikam seferine çıktı. Yanında Eşrefoğlu Süleyman Bey de bulunuyordu. Konya ve Akşehir'i vuran Türkmen beyleri, bölgede, izleri yıllar boyunca silinmeyecek derecede ağır bir tahribatta bulundular. Bunun üzerine Moğol-Selçuklu ordusu tekrar harekete geçerek, Karaman bölgesine girdi. Ermenek ve Mut yöresinde öyle bir kıyım ve yağma yaptı ki bu felâket, Mısır'da bile derin bir üzüntü yarattı.[19] Moğollar, Karaman bölgesini baştan sona alt-üst etmelerine rağmen Güneri Bey'i yakalayamadılar (1280).

Tarafların birbirine büyük zararlar verdikleri bu mücadelede, Moğol-Selçuklu tarafı, Karamanoğullarının değil, aksine Karamanoğulları Moğol-Selçuklu tarafının gözünü yıldırdı.[20] Nitekim Karamanoğullarının gücünden çekinen Selçuklu Sultanı II. Mesud, devletin merkezini Konya'dan Kayseri'ye taşımak zorunda kaldı. Bu durumdan yararlanan Güneri Bey, yine Eşrefoğlu Süleyman Bey ile birlikte harekete geçerek, Konya'yı ele geçirdi; III. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in çocuk yaştaki oğullarını Konya'da tahta çıkardı. Kendisi, çocuk sultanların "beylerbeyi", Süleyman Bey de "saltanat naibi" oldu. Fakat Moğollar bu duruma müsaade etmediler; çocuk sultanları, öldürmek suretiyle ortadan kaldırdılar.[21]

1286 yılında Güneri Bey, Tarsus üzerine bir sefer düzenleyerek, Ermenilere ağır darbeler vurdu. Ermenilerin şikâyeti üzerine Moğollar, Karamanoğullarına karşı ordu sevk ettiler ise de, Güneri Bey'i ele geçiremediler.[22]

1291 yılında, uçlardaki bütün beyler, Selçuklu idaresine ve Moğol hâkimiyetine karşı ayaklandı. Bunun üzerine Moğol İlhanlı Hükümdarı Geyhatu, ordusu ile Anadolu'ya geldi. Geyhatu, Moğol birlikleriyle destekli Selçuklu ordusunu Çobanoğullarının üzerine gönderirken, kendisi de Moğol ordusunun başında Karamanoğullarının üzerine yürüdü. Güneri Bey, kuvvetlerin eşit olmadığı bir savaşta birliklerini boşu boşuna kırdırmaktansa, Moğolların karşısına çıkmamayı tercih etti. Türkmenlere karşı derin bir kızgınlık içinde olan Geyhatu, Ereğli ve Larende'den Akdeniz sahillerine kadar bütün Karaman ülkesini tahrip ve yağma ettirdi. Ele geçirilenlerin hiçbirine aman verilmedi; hepsi işkence edilerek öldürüldü.[23] Bundan sonra Geyhatu, batıya yöneldi. Denizli ve Muğla'ya kadar uzanan geniş bir harekât düzenledi. Karaman Türkmenlerine yapılanlar bölgedeki Denizli ve Menteşe Türkmenlerine de yapıldı. Savunmasız halk, dehşet verici bir kıyıma ve yağmaya tâbi tutuldu. Teslim olanlara bile aman verilmedi. Geride, âdeta tek bir canlı dahi bırakılmadı. Kaynağın ifadesiyle söylemek gerekirse, "Moğollar (güney ve batı uçlarında) öyle bir kıyım yaptılar ki, altı aya yakın bir süre Konya'dan Denizli'ye kadar kuş bile uçmadı."[24]

Tedbirli, sabırlı, kararlı, cesur ve dirayetli bir önder olan Güneri Bey, Moğolların arka arkaya darbelerinden kendini ve beyliğinin askerî gücünü korumasını bilmiştir. Daha da

önemlisi, Moğolların korkunç saldırıları ve zulümleri, onun ne azmini kırabilmiş, ne de gözünü yıldırabilmiştir. Güneri Bey'in 1300 yıllarında öldüğü tahmin edilmektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1308 yılında tamamen çökmesinden sonra Anadolu'nun her tarafında istiklâl havası esmeye başladı. Bu durumu kendi lehlerine değerlendiren Karamanoğulları, harekete geçerek tekrar Konya'yı aldılar. İlhanlılar ise, Anadolu'daki hâkimiyetlerini devam ettirebilmek için bu defa Emîr Çoban adında bir genel vali gönderdiler. Kendisine bağlı birliklerle Anadolu'ya gelerek Erzincan'ın batı tarafındaki "Karanbük Kışlağı"na yerleşen Emîr Çoban, bütün Anadolu beylerini, itaatlerini arz etmek üzere huzuruna çağırdı. Beylerin hepsi birer birer gelip, Emîr Çoban'a itaatlerini arz etmelerine rağmen, Karamanoğulları onun emrine uymadılar. Emîr Çoban, cezalandırmak maksadıyla Karamanoğulları üzerine yürüdü; Konya'yı ele geçirdikten sonra Larende'ye kadar ilerledi; henüz yaylaya çıkmış olan Karaman Türkmenlerinin obalarını bastı; mallarını ve davarlarını yağmaladı; zamanında kaçamayanları öldürdü; fakat Karaman beylerini yakalayamadı.[25] Karaman beyleri, Emîr Çoban'ın Anadolu'dan ayrılmasından sonra tekrar Konya'ya sahip oldular.

Emîr Çoban'ın yerine Anadolu İlhanlı valisi olarak oğlu Timurtaş tayin edildi. 1317 yılı başlarında Anadolu'ya gelen Timurtaş, Karamanoğullarının elinden Konya'yı aldı; Larende'ye kadar bütün Karamanoğulları topraklarını ele geçirdi. Türkiye Selçuklu Devleti'nin varisi bir sultan gibi hareket eden Timurtaş, babasından bir adım daha ileri giderek, Anadolu Beyliklerini birer birer ortadan kaldırmaya başladı. Bu arada kendisini hükümdar ilân etti; adına para bastırarak, hutbe okuttu.[26] Hatta daha ileri giderek, "Mehdî" olduğunu ileri sürdü.[27] Anadolu'da hâkimiyetini kurabilmek için Selçuklu hanedanına mensup şehzâdeleri tamamen imha yoluna gitti. Tarihî kayıtlara göre, bir gün içinde dokuz şehzâdeyi birden öldürttü. Kaçabilenler ise, Türkmen beylerine sığındılar.[28] Bu şehzâdeler, hayatta kalabilmek için, gittikleri yerde uzun süre kimliklerini gizlemek zorunda kaldılar.

Timurtaş'ın Anadolu üzerindeki hâkimiyeti uzun sürmedi; bir süre sonra İlhanlı Sarayı ile arası açıldı ve Anadolu'yu terk etmek zorunda kaldı (1327). Maiyetiyle birlikte Mısır'a giden Timurtaş, burada Memlûklu Sultanı tarafından yargılanarak, ölüme mahkûm edildi.

Buraya kadar verdiğimiz bilgiden çıkan sonuç şudur: Türk istiklâlinin ve Türk kültürünün en büyük temsilcisi ve yılmaz bir savunucusu olarak ortaya çıkan Karamanoğulları, Moğol hâkimiyetine karşı devamlı mücadele ettiler. Fakat onlar, bu mücadelelerinde tam bir başarı sağlayamadılar. Daha doğrusu, Karamanoğullarının Moğollarla baş etmeye güçleri yetmedi. Fakat onlar, sonuna kadar istiklâl ülküsüne sarsılmaz bir inançla bağlı kaldılar. Bu ülkü ve düşüncelerini her yerde ve her zeminde büyük bir azim ve kararlılıkla savundular.[29] Moğol hâkimiyetini de hiçbir zaman kabul etmediler. Bu davranışlarıyla Karamanoğullarının, diğer Anadolu beyleri ve Türk halkı arasındaki itibarları son derece yükseldi.

Karamanoğullarının amaçları, sadece Anadolu'daki Moğol hâkimiyetine son vermek değildi, aynı zamanda çöken Türkiye Selçuklu Devleti'nin yerini almaktı. Daha doğrusu onlar, kendilerini Türkiye Selçuklu Devleti'nin meşru halefi ve varisi olarak görüyorlardı. Bundan dolayı, bütün Anadolu'ya sahip olmak istiyorlardı. Fakat onlar, bu inisiyatifi, başından beri kendilerini cihat ülküsüne bağlamış olan Osmanlılara kaptırdılar. Daha doğrusu Karamanoğulları, istiklâllerini ve hürriyetlerini korumak için ortaya koydukları büyük enerjiyi ve gayreti, gazâ ve cihat alanına kaydıramadılar. Esâsen,

Karamanoğullarının coğrafî konumları da, böyle bir faaliyete pek fazla imkân vermiyordu.

Öte yandan, Osmanlı beylerinin büyük bir gayret ve inançla ele aldıkları gazâ ve cihat faaliyetleri, hanedanlarına karşı Türk kütleleri arasında büyük bir sevgi ve itibar kazandırmıştır. Bu sevgi ve itibar da, Anadolu'nun en dinamik ve en faal Türk unsurunu kendi saflarına çekmeye yetmiştir. Bu gelişme ise, diğer Türk beylikleri gibi Karamanoğullarını da ister istemez ikinci plâna düşürmüştür. Karamanoğullarının, Kıbrıs Franklarının Akdeniz kıyılarına olan müdahalelerini başarıyla önlemeleri dışında âdeta bütün hareketleri, meşruiyetini ve haklılığını kaybetmiştir. Onlar, komşu beyliklere, özellikle Osmanlılara karşı saldırgan bir tutum içine girmişlerdir. Osmanlı hükümdarlarına verdikleri sözlere ve onlarla yaptıkları barış antlaşmalarına da sadık kalmamışlardır. Üstelik, Osmanlılara karşı Hıristiyan devletlerle ittifak kurmaları, onların itibarlarını son derece sarsmıştır.

3. Karamanlı-Osmanlı İlişkileri

Karamanlı-Osmanlı ilişkileri Alâeddîn Ali Bey zamanında (1361-1398) başladı. İlk ilişkiler dostça idi. Hatta Osmanlı Hükümdarı I. Murad, kendi kızını Alâeddîn Ali Bey'e eş olarak vermek suretiyle aralarındaki dostluk ilişkilerini daha da kuvvetlendirdi. Fakat, I. Murad'ın Rumeli'de geniş fetihlerde bulunması, aynı zamanda damadı olan Alâeddîn Ali Bey'i kıskandırdı. Ali Bey, Osmanlılara karşı Ankara Ahîleri ve Eretnalılar ile birlikte bir ittifak kurdu. Müttefik kuvvetler Bursa önlerine kadar ilerledilerse de, I. Murad tarafından geri püskürtüldü.[30]

Hamîdoğullarından Hüseyin Bey, daha önce EşrefoğuNanndan aldığı Beyşehir, Seydişehir, Akşehir, Yalvaç, Karaağaç gibi şehir ve kaleleri, 80 bin altın karşılığında (satı-pazar) Osmanlı Devleti'ne sattı. Germiyanoğlu Süleyman-şah da, kızı Devlet Hatun'u I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid ile evlendirirken Kütahya, Tavşanlı, Simav, Eğrigöz gibi şehir ve kaleleri kızının çeyizi olarak Osmanlılara bıraktı.[31] Böylece, Osmanlıların Karamanoğulları ile Batı Anadolu'da komşu olması, Ali Bey'i son derece telâşlandırdı. Ali Bey, I. Murad'ın Rumeli'deki meşguliyetinden yararlanarak, Beyşehir ve Seydişehir'e saldırdı. Bundan dolayı I. Murad, Ali Bey'in üzerine yürüdü. Ali Bey, Sultan I. Murad'dan af talebinde bulundu. I. Murad, Ali Bey'in sözüne güvenilemeyeceğini ileri sürerek, damadının af talebini reddetti. Karamanlı ve Osmanlı kuvvetleri ilk defa Konya önlerinde karşılaştı. Osmanlı ordusunun sol kanadının başında bulunan Şehzade Bayezid, savaş başlar başlamaz, yaptığı bir yıldırım harekâtı ile Karaman ordusunu ikiye biçerek, dağıttı. Ali Bey kaçıp Konya Kalesi'ne kapandı. Osmanlı ordusu, Ali Bey'i bu defa Konya Kalesi'nde kuşattı. Ali Bey, Osmanlı ordusuna karşı koyamayacağını anlayınca, eşi vasıtasıyla barış istedi. Kızının gözyaşlarına ve yalvarmalarına dayanamayan Sultan Murad, yumuşadı ve damadının barış talebini kabul etti. Ali Bey'in Konya önünde gelip elini öpmesini istedi.[32] Barış şartlarını savaşın galibi belirledi. Buna göre, aldığı yerleri geri vermek ve Osmanlı ülkesine bir daha saldırıda bulunmamak şartıyla Ali Bey ile barış yapıldı (1386).

Barış havası çok uzun sürmedi. Ali Bey, I. Murad'ın Kosova Savaşı'nda şehit düşmesi üzerine sözünü bozarak, Osmanlılara karşı Aydınoğulları ve Menteşeoğulları ile bir ittifak cephesi meydana getirdi. Fakat, Ali Bey müttefikleri ile birleşmeye fırsat bulamadı. I. Murad'ın yerini alan oğlu Bayezid, bir yıldırım harekâtı ile Saruhan, Aydın, Menteşe ve Germiyanoğulları Beyliklerine birer birer son verip, topraklarını ilhak ettikten sonra Karamanoğullarının üzerine yürüdü. Yıldırım Bayezid'in karşısına çıkmaya cesaret

edemeyen Ali Bey, Taş-eli'ne kaçtı. Elde ettiği başarıyı yeterli bulan Yıldırım Bayezid, Ali Bey'in buradan yaptığı barış teklifini kabul ederek geri döndü. Yapılan antlaşmaya göre, Çarşamba suyu iki Türk devleti arasında sınır kabul edildi (1390).[33]

Timur'un Doğu Anadolu sınırlarına dayanması, Anadolu'daki siyasî havayı birden hareketlendirdi. Ali Bey, gönderdiği bir elçi ile Timur'a himayesi altına girmek istediğini bildirdi.[34] Bunun üzerine, Kadı Burhaneddîn Ahmed, Karamanoğulları topraklarına doğru harekete geçti. Çünkü o, hem Timur'a hem de Ali Bey'e karşı idi. İki ateş arasında kaldığını düşünüyordu. Bundan dolayı, bu iki Türk beyliği arasında sert çarpışmalar meydana geldi.

Ali Bey, Kadı Burhaneddîn Ahmed'in saldırılarını geri püskürttükten sonra Timur'dan aldığı cesaretle Osmanlılara ait Ankara üzerine yürüdü. Bu yüzden Ali Bey'in Osmanlılarla arası açıldı. Yıldırım Bayezid, Karamanoğulları Beyliği'ne tamamen son vermek gayesiyle tekrar harekete geçti. Ali Bey, Osmanlı ordusunu Konya önlerinde karşıladı. İlk günkü çarpışmada taraflar birbirine karşı üstünlük sağlayamadı. Karanlık basınca her iki ordu da savaşa son verdi. Yıldırım Bayezid, gece karanlığından yararlanarak, ordusunun bir kısmını Karaman ordusunun arkasına geçirdi. Günün ilk ışıklarıyla iki kuvvet arasında sıkışıp kalmış olduğunu gören Ali Bey'in cesareti kırıldı. Ordusunu alarak, süratle Konya surlarının arkasına çekildi; şahsını ve ailesini Konya kalesinde emniyet altına aldı.

Yıldırım Bayezid, kesin sonuç alabilmek için bu defa Konya şehrini kuşattı. Kuşatma on gün sürdü. Çıkarlarını ve hayatlarını her şeyin üzerinde tutan Konya şehrinin ileri gelenleri, gizlice yaptıkları görüşmelerle Yıldırım Bayezid'den canlarına ve mallarına dokunulmaması konularında güvence alarak, şehrin kapılarını Osmanlı ordusuna açtılar. Konya halkından destek göremeyen Ali Bey ise, ümitsizce giriştiği mücadeleyi kaybetti; yakalanarak Yıldırım Bayezid'in huzuruna getirildi. Ali Bey'in önünde, Yıldırım Bayezid'e boyun eğmek veya ölmek şıklarından biri bulunuyordu. Fakat o, boyun eğecekmiş gibi gözükmüyordu. Yüzünde ve tavrında, bir tutsağın üzüntü ve utanma ifadesi bulunmuyordu. Aksine hanedanlarının şerefini ve gururunu yükseltecek bir tavır içerisindeydi. İşte bu vaziyette, iki Türk hükümdarı arasında geçen şu kısa konuşma, Ali Bey hakkında verilecek hükmü çabuklaştırdı:

Yıldırım Bayezid, Ali Bey'e "Niçin bana bağlılık göstermedin? " diye sordu. Ali Bey, bu soruya, "Niçin sana bağlı olayım? Ben de senin gibi bir hükümdarım" şeklinde cevap verdi.[35]

Bu tavır ve sözler, Ali Bey'in affedilme ihtimalini tamamen ortadan kaldırdı. Son derece sinirlenmiş olan Yıldırım Bayezid, adına uygun bir süratle hükmünü verdi ve Ali Bey'i celladına teslim etti. Saldırgan tutumundan bir türlü vazgeçmeyen Ali Bey, hemen orada idam edildi. Yıldırım Bayezid, aynı zamanda yeğenleri olan Ali Bey'in oğulları Mehmed ve Ali Beyleri anneleriyle birlikte Bursa'ya sevk ederek, her ikisini de göz hapsine aldı.

Bundan sonra Yıldırım Bayezid, hiçbir ciddî engelle karşılaşmaksızın Konya'dan Larende'ye (Karaman) kadar ilerledi. Larende halkı, Yıldırım Bayezid'in önünde direnmeden teslim oldu. Sultan Bayezid, Toros dağlarının kuzeyinde kalan Karamanoğulları topraklarını tamamen Osmanlı Devleti'ne katarak, bu beyliğe son verdi (1398). Enerjik ve savaşçı Karamanlı askerî gücünü de, Osmanlı Devleti'nin hizmetine aldı. Böylece, Osmanlı hâkimiyeti altında, Anadolu Türk birliğini kurma faaliyetinde, hem

büyük bir mesafe alınmış, hem de Yıldırım Bayezid'in önündeki en büyük engel ortadan kalkmış oldu. Artık, Anadolu'da Osmanlı Devleti'ne direnebilecek güçlü bir beylik kalmamıştır.

4. Anadolu Üzerinde Timur ile Bayezid'in Çekişmesi

İşte tam bu sırada, ortadan kaldırılmış olan Anadolu Türk Beyliklerinin haklarını korumak bahanesiyle Yıldırım Bayezid'in karşısına Timur çıkıverdi. Timur'un Yıldırım Bayezid'den istediği şey, Anadolu Türk beylerinden aldığı tahtları ve toprakları kendilerine iadesi idi. Timur'un bu isteği Yıldırım Bayezid tarafından bir meydan okuma ile hemen reddedildi. Timur, bu meydan okumaya, aynı şekilde bir meydan okuma ile karşılık verdi. Fakat Timur, kendine güvenmenin verdiği siyasî bir olgunlukla hep alttan alıyordu. Daha doğrusu o, alttan almak suretiyle rakibini hem tahrik ediyor, hem de kendi üzerine çekiyordu. Buna karşılık Yıldırım Bayezid, Avrupa'nın en büyük ve en mükemmel ordularına karşı kazandığı zaferlerin kendisine verdiği gururla rakibini küçümsüyordu. Zira, onun Timur'a gönderdiği mektupların hepsi, rakibine hakaret eden ve küçümseyen ifadelerle dolu idi. Böylece, iki büyük Türk hükümdarı arasındaki zıtlaşma ve gerginlik doruk noktasına ulaştı.

Artık Timur, savaş ateşini tutuşturacak bir kıvılcım aramaya başlamıştı. Bu gaye ile Anadolu'ya girdi. Sivas'ı vurdu. Şehri savunan Bayezid'in oğlunu öldürdü. Şehzadenin kesilmiş başı kartallara yem olarak atıldı. Hayatlarına ve mallarına dokunmayacağına dair söz verdiği halde şehir halkını kılıçtan geçirdi. Geride tüyler ürpertici bir manzara bıraktı. Bütün bunlardan sonra, Anadolu'nun kaderini tayin için Timur ile Yıldırım Bayezid'in karşı karşıya gelmeleri kaçınılmaz oldu.

Burada şu soruya da cevap vermek gerekmektedir. Yıldırım Bayezid, Timur'un üzerine değil, aksine Timur Bayezid'in üzerine yürümüştür. O halde Timur'un hareketlerine yön veren duygu ne idi? Hemen belirtelim ki, bu duygu, yenmek ve hükmetmek ihtirasıdır. Daha doğrusu Timur'un gayesi, Anadolu'yu ele geçirmek değildi; Yıldırım Bayezid'i yenmek, zafer kazanmak ve böylece adının ve soyunun şöhretini yükseltmekti. Esâsında, Timur bakımından Anadolu Türk Beyliklerinin hakkını talep etmek, savaş için bir sebep değil, bir bahane idi. O, Yıldırım Bayezid'in karşısına, yüksek insanî idealleri asıl amacına kılıf yaparak çıkmıştır. Şurası da bir gerçektir ki, Timur, bir İslâm ülkesine saldırmayı, daha da önemlisi Hıristiyanlara karşı İslâmiyeti savunan bir devleti yıkmayı asla istememiştir.[36] Fakat, ihtirası onu, istemediği bir tarihî rolü oynamak zorunda bırakmıştır.

Timur, Anadolu'nun kaderini tayin için Ankara'nın Çubuk Ovası'nda Yıldırım Bayezid ile yaptığı savaşı, rakibini de esir alarak kazandı (1402). Bu savaş, Osmanlılar için tarihin akışını tamamen değiştirmedi; sadece biraz duraklattı. Ankara Savaşı'nın Anadolu Türk Beylikleri bakımından siyasî sonucu ise şu oldu: Yıldırım Bayezid'in ortadan kaldırarak, Osmanlı Devleti'ne kattığı bütün Beylikler, Timur'a bağlı olarak yeniden kuruldu.

5. Karamanoğulları Beyliği'nin Yeniden Teşekkülü ve Karamanlı-Osmanlı İlişkileri

Ankara Savaşı'nda (1402) Yıldırım Bayezid'i yenip esir alan Timur, Bursa'da tutuklu bulunan Ali Bey'in oğulları Mehmed ve Ali Beyleri serbest bıraktı; onlara babalarının topraklarını vererek, tekrar Karamanoğulları Beyliği'nin kurulmasını sağladı. Hatta o, Karamanoğulları Beyliği'nin yeniden kurulmasını sağlamakla kalmadı; Ali Bey'in

oğullarına, babalarının gösterdiği bağlılıktan dolayı Osmanlı ve diğer komşu beyliklerin topraklarından bazı yerleri de vererek,[37] onları ödüllendirdi. Bundan sonra, Alâeddin Ali Bey'in oğullarından Mehmed Bey, beyliğin başına geçerken, Ali Bey de kardeşine bağlı kalarak Niğde Emîri oldu.

Fakat, Karamanoğullarının Osmanlılara karşı tavırlarında bir değişiklik olmadı. Karamanlı beylerinin hali, sahip olamadıkları şeylere düşman olan kimselerin davranışını yansıtmaktaydı. Onlar, Anadolu'da liderliği ve üstünlüğü Osmanlı hükümdarlarına kaptırmış olmanın verdiği bir kompleksle âdeta kıskançlık hummasına tutulmuş bulunuyorlardı.

Mehmed Bey, babasının saldırgan politikasına devam ederek, tekrar Osmanlıları uğraştırmaya başladı: Bu sırada siyasî ortam kendisi için son derece uygundu. Zira, Bayezid'in oğulları Osmanlı tahtı için kendi aralarında kıyasıya bir mücadelenin içine girmiş bulunuyorlardı. Hiçbirinin etrafı ile ilgilenecek hali yoktu. Bayezid'in oğulları arasındaki otorite (iktidar) mücadelesini kendi lehine değerlendiren Mehmed Bey, hemen harekete geçti; Germiyanoğulları topraklarını işgal ettikten sonra Osmanlı Devleti'nin merkezi Bursa'yı kuşattı. Bu arada, surların dışında bulunan dayısı Yıldırım Bayezid'in mezarını açtırdı. Türk ve İslâm geleneklerine aykırı olarak cesede hakarette bulundu. Yıldırım Bayezid'in oğullarından Mehmed Çelebi'nin üzerine gelmekte olduğunu duyunca da şehri ateşe vererek, sür'atle bölgeyi terk etti. Mehmed Bey, yolda haberin doğru olmadığını öğrendiyse de, geri dönmedi.[38]

Bunun üzerine Mehmed Çelebi, Mehmed Bey'e karşı intikam seferine çıktı; Mehmed Bey'in ele geçirdiği Osmanlı topraklarını birer birer geri aldı. Mehmed Çelebi, sefer sırasında hastalanınca, geri dönmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Karaman seferine devam eden Bayezid Paşa, Mehmed Bey'i Konya önünde sıkıştırarak, onu barışa zorladı. Bayezid Paşa, Osmanlı topraklarına karşı herhangi bir harekette bulunmayacağına dair söz vermesi üzerine Mehmed Bey'i affetti. Osmanlı ordusu geri çekildi (1414).

Mehmed Bey, sözünde durarak, ölünceye kadar Osmanlı ülkesine karşı herhangi bir harekette bulunmadı; fakat, Osmanlılara karşı yersiz güvensizliğide devam etti. Osmanlıların karşısına güçlü bir rakip çıkarmak amacıyla Memlûklerin himayesi altına girdi ve Memlûk sultanı adına para bastırdı.

1424 yılında ölen Mehmed Bey'in yerine oğlu İbrahim Bey geçti. İbrahim Bey, ülkesine tamamen hâkim olduktan sonra Memlûkler ile olan bağını keserek, serbest hareket etmeye başladı. Öte yandan o, Osmanlılara karşı cephe alarak, Sırplar ve Macarlar ile bir ittifak içine girdi.[39] İbrahim Bey, bununla da kalmadı; Osmanlılar, Sırplar ve Macarlar ile savaşırken, arkadan vurarak, Osmanlılara ait bazı yerleri işgal etti. Bunun üzerine, İbrahim Bey'i cezalandırmak için Karamanoğulları topraklarına giren II. Murad, İç-el'e kadar ilerledi. II. Murad'a karşı koyamayan İbrahim Bey, araya devrin bilginlerini koyarak, barışı güçlükle elde etti.[40] Fakat güçlükle elde ettiği barışın değerini takdir edemedi; Osmanlıların Rumeli'de meşgul bulundukları bir sırada tekrar saldırıya geçti. Devrin bilginlerinden fetva alan II. Murad, ordusu ile Karamanoğulları üzerine tekrar yürüdü. İbrahim Bey, II. Murad'ın karşısına çıkmaya cesaret edemedi. Osmanlı ordusu tekrar İç-el'e kadar ilerledi. Bu arada Karaman ülkesi bütünüyle tahrip ve yağma edildi.[41] İbrahim Bey, pek çok mala ve cana mal olan bu savaştan sonra Osmanlılara boyun eğmek zorunda kaldı (1444).

İbrahim Bey, bundan sonra Osmanlı topraklarına bir daha saldırıda bulunmadı. Fakat, Osmanlılardan intikam alma hırsını da bir türlü içinden söküp atamadı. Osmanlılara karşı düşmanlık siyaseti güden Venediklilerle temasa geçti. Yazdığı bir mektupta Osmanlıları "ortak düşman" olarak vasıflandıran İbrahim Bey, Venediklilerle bir ticaret anlaşması imzaladı. Bu ticaret antlaşmasında-hiç de gereği olmadığı halde-Venediklilere geniş imtiyazlar verdi (1453). Bu imtiyazların en önemlisi, Karaman ülkesinde Venedikli tüccarlardan gümrük vergisi alınmamasıdır. Diğer bir imtiyaz da, Venediklilerin istedikleri yerlerde adlî yetkilere sahip konsolosluk açmalarına izin verilmesidir.[42]

6. Karamanoğulları Beyliği'nin Sonu

İbrahim Bey'in son zamanlarında oğulları arasında taht mücadelesi başladı. Bu mücadele sırasında İbrahim Bey öldü. Oğullarından Pîr Ahmed, babasının tahtını ele geçirerek, Konya'da beyliğini ilân etti. Silifke'yi kendine merkez edinen diğer oğlu İshak Bey de Pîr Ahmed'e karşı mücadeleye geçti. Fakat her iki kardeş de, iktidarlarının devamını kendi güçlerinde değil, büyük devletlerin destek ve himayesinde görüyorlardı. Bunlardan İshak Bey, kardeşine karşı Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın yardımına başvururken, Pîr Ahmed de Akşehir, Beyşehir ve Ilgın gibi şehirleri Osmanlılara terk ederek, Fatih Sultan Mehmed'in desteğini kazanmaya çalıştı. Hatta, Pîr Ahmed, Osmanlılarla bu hususta bir anlaşma yaptı. Fakat, bir süre sonra yaptığı anlaşmaya sadık kalmayarak, Osmanlıların karşısında oluşan Venedik-Akkoyunlu ittifakına katıldı. Pîr Ahmed'in tavrına kızan Fatih Sultan Mehmed, ordusu ile Karaman ülkesi üzerine yürüdü. Karaman ilinin yolunu açan Konya şehrini ele geçirdi. Fakat, batıda daha önemli işleri olduğu için Fatih Sultan Mehmed geri dönmek zorunda kaldı.

Vezir-i Azam Mahmûd Paşa, Fatih'in bıraktığı yerden Karaman seferine devam etti. Büyük bir kararlılıkla Karamanoğulları üzerine yürüyen Mahmûd Paşa, dağ geçitlerinde Karamanlı kuvvetlerini sıkıştırdı; hepsini birer birer imha ederek, Tarsus'a kadar bütün Karaman ülkesini ele geçirdi. Fakat, İç-el tarafına çekilen ve Toros dağlarının derin vadilerine saklanan Karamanlı beylerini yakalayamadı. Seferin uzaması ve kesin sonucun gecikmesi, Fatih Sultan Mehmed'i kızdırdı. Bu durumu kendi lehine ustalıkla kullanan Rum Mehmed Paşa, Mahmûd Paşa'yı Vezir-i Azamlıktan azlettirerek, yerini aldı. Rum Mehmed Paşa'nın asıl amacı, Karamanoğullarını ezerek, İstanbul'un intikamını almak idi.[43] Rum Mehmed Paşa'nın bu niyeti, Larende'ye girer girmez hemen anlaşıldı. Paşa, görevini bir komutandan çok, bir cellat gibi yerine getirmeye başladı: Larende'nin cami ve medreselerini yaktı, yıktı. Şehrin kadınlarını ve erkeklerini meydanda toplatıp, edep yerlerine varıncaya kadar üzerlerindeki bütün elbiseleri soydurmak suretiyle hepsini utanca boğdu.[44] Kısaca söylemek gerekirse, Rum Mehmed Paşa, Karaman ülkesini ele geçirmekten çok, âdeta katliama tâbi tuttu. Gerçek niyeti anlaşılınca da, Fatih Sultan Mehmed tarafından geri çekildi. Yerine İshak Paşa tayin edildi. İshak Paşa'ya karşı koyamayan Pîr Ahmed, kaçarak Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a sığındı; kardeşi İshak Bey ise Silifke'ye kapandı. Fatih Sultan Mehmed, Karaman topraklarının idaresini bütünüyle şehzâde Mustafa'ya bıraktı.

Pîr Ahmed, Fatih Sultan Mehmed ile Uzun Hasan arasında olan Otlukbeli Savaşı'na katıldı (1473). ve bu savaşta Uzun Hasan'ın yenilmesiyle son derece müşkül bir duruma düştü. Fatih Sultan Mehmed, Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Karamanoğullarının üzerine Gedik Ahmed Paşa'yı gönderdi. Ermenek önünde Pîr Ahmed'i yenen Gedik Ahmed Paşa, onu yakalayarak öldürdü. Gedik Ahmed Paşa, bundan sonra Karamanoğullarının son dayanak noktası olan Silifke üzerine yürüdü; burayı da alarak, Karamanlı ülkesinin

fethini tamamladı. Öte yandan, Şehzâde Mustafa'nın ölümü üzerine Karamanoğulları ülkesinin idaresi, Şehzâde Cem'e verildi. Böylece, Karamanoğulları Beyliği'nin siyasî varlığı tamamen sona erdi.

7. Medenî ve Kültürel Faaliyetler

Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarlarının tek başlarına hâkim oldukları Anadolu toprakları, Türkiye Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra, 20'den fazla Türk beyliği arasında paylaşılmıştır. Bunlardan Karamanoğullarının payına, "Ermenek, Larende, Konya Aksaray, Niğde, Mut ve Konya Ereğlisi" gibi şehir ve kasabalarla "Taş-eli ve İç-el" gibi bölgeler düşmüştür.

Başlangıçta Beyliğin merkezi, Ermenek şehri idi. Karamanoğulları Larende'yi ele geçirdikten sonra, Beyliğin merkezini buraya almışlardır. Bundan böyle, Larende, hanedana adını veren Karaman ismiyle anılmaya başlamıştır. Karamanoğulları, Ankara Savaşı'ndan sonra beylikleri yeniden teşekkül edince, beyliğin merkezini bu defa Konya'ya taşımışlardır. Ayrıca, Niğde ve Silifke gibi şehirler de, zaman zaman Karaman beyleri tarafından idarî merkez olarak kullanılmıştır.

Ticaret: Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezi ve en büyük şehri olan Konya (Darü'l Mülk), Karamanoğulları zamanında da ticarî ve medenî üstünlüğünü, değerini ve önemini korumuştur. Bu önemli merkez, tıpkı Selçuklu devrinde olduğu gibi Anadolu üzerinden geçen doğu-batı, kuzey-güney transit ticarete aracılık etmiştir. Bu transit ticaret, Beyliğin ekonomisine büyük gelirler sağlamıştır. Zira, Karamanoğulları, Kıbrıs üzerinden Lamos, Silifke, Anamur, Alanya (Alâiye) ve Manavgat kıyıları ve limanları vasıtasıyla Anadolu'ya mal sevk eden Ceneviz ve Venedik tüccarlarından gümrük vergisi alıyorlardı. Ayrıca onlar, yerli ve yabancı bütün tüccarlardan Toros geçitlerinde de, koruma ve geçiş vergisi tahsil ediyorlardı.[45]

Karamanoğullarının gelirleri sadece gümrük vergilerinden ibaret değildi. Onlar, kendi mamullerini dışarıya satmak suretiyle de gelir elde etmekteydiler. Meselâ, "Karaman atları, halıları ve kilimleri" çok meşhur olup, yabancı tüccarlar tarafından yüksek fiyatlar ödenerek satın alınmaktaydı.[46]

İmar Faaliyetleri: Karamanoğulları, Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasî mirasına bütünüyle sahip olup, görev ve sorumluluklarını yerine getirmek istemişlerse de, bu teşebbüslerinde başarılı olamamışlardır. Anadolu'da siyasî üstünlüğü ve hâkimiyeti daha işin başında Osmanoğullarına kaptırmışlardır. Onlar siyasî alanda gösteremedikleri başarıyı, diğer Türk beylikleri gibi Anadolu'da Selçuklu kültürünü devam ettirmek ve geliştirmekle göstermişlerdir. Karaman beyleri, özellikle Larende ve Ermenek gibi küçük kasabaları imar ederek, Selçukluların büyük şehirleriyle aynı imkânlara sahip parlak birer merkez haline getirmişlerdir. Başta Larende ve Ermenek olmak üzere, Konya, Niğde, Aksaray, Ürgüp, Konya Ereğlisi ve Mut gibi şehir ve kasabalarda, Selçuklu devri eserleriyle boy ölçüşebilecek değerde cami, medrese, imarethane ve türbe türünden dinî, ilmî, sosyal hizmet veren birçok eser inşa etmişlerdir.

Karamanoğulları Beyliği'ne ait camilerde genellikle "kufe" tipi hâkimdir. Enine plânlı, avlulu veya avlusuz olan bu camilerde, harim (namaz kılınan kısım) eşit aralıklarla sıralanan payeler ve sütunlar tarafından sahınlara (sütunlar arasında kalan mekan) bölünmüştür. Bu eserlerin hem mimarî unsurlarında, hem de süslemelerinde, Selçuklu

sanat tarzının ve geleneğinin bütün özelliklerini görmek mümkündür.[47] Ayrıca Karamanoğulları, Selçuklu çini geleneğini de devam ettirmişler ve bu sanatı cami, mescit, medrese, minare ve türbe gibi dinî yapıların hepsinde ustalıkla kullanmışlardır.

DENİZLİ (LÂDİK) BEYLERİ (İNANÇOĞULLARI)

1. Uç Gâzîsi Mehmed Bey ve Faaliyetleri

Moğol istilâsı önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Türkmen kütleleri, genellikle "batı uçları"nda toplanmışlardır. Bir Arap coğrafyacısının bildirdiğine göre, XIII. yüzyılın ortalarında Denizli, Kütahya, Afyon ve Eskişehir civarında 200 bin, Kastamonu civarında 100 bin, Ankara civarında da 30 bin çadırlık büyük Türkmen kütleleri görülmüştür.[48] Bugünkü sayı ile bu, 2 veya 2,5 milyonluk bir nüfus demektir.

Denizli, Honas, Dalaman şehirleri ve çevrelerine yerleşmiş olan Türkmenlerin başında "Uç Gâzîsi" sıfatıyla Mehmed Bey, kardeşi İlyas Bey, damadı Ali Bey ile Sevinç ve Salur Beyler bulunuyordu. Mehmed Bey, gazâ ve akın faaliyetlerinin yanı sıra düzenli olarak Selçuklu Sarayı'nı ziyaret ediyor, bağlılığını bildiriyor ve aksatmadan vergilerini ödüyordu. O, bu arada Mevlânâ ve çevresi ile görüşüyor ve onlarla dostluklar kuruyordu. Mehmed Bey, bu ziyaretler sırasında Mevlânâ ve çevresinin etkisi altında kalmış olmalı ki, emri altındaki Türkmenlerin başlarındaki "kırmızı[49] börkler"i çıkarttırıp, yerine Mevlevîlerin sembolü olan "ak börkler" giydirmek suretiyle onları diğer Türkmenlerden ayırarak, Mevlevîlere meylini göstermek istemiştir.[50]

Moğol hükümdarları Mengü ve Hülagü Kaanlar, 1259 yılında çıkardıkları bir "yarlıg" (ferman) ile Türkiye Selçuklu Devleti'ni II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan kardeşler arasında bölüştürdüler. Devletin ve saltanatın bölünmesini kabul etmeyen Sultan II. İzzeddîn Keykâvus, 1262 yılında Moğollara ve kardeşine karşı "Türk istiklâlinin ve İslâm cihadının temsilcisi olarak" harekete geçti. Diğer Türkmen beyleri gibi Mehmed Bey de, bu tavrından dolayı İzzeddin Keykâvus'un yanında yer alarak, ona mücadelesinde destek verdi. Moğolların desteklediği IV. Kılıç Arslan'ın saltanatını ise tanımadı. Fakat, Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Moğollara ve kardeşine karşı giriştiği mücadeleyi kaybetti ve Anadolu'yu terk etmek zorunda kaldı.

IV. Kılıç Arslan'ın Moğolların desteği ile tek başına Selçuklu saltanatını ele geçirmesi ve kardeşi II. Keykâvus'u da ülkeden uzaklaştırması (1262), Mehmed Bey'in durumunu son derece güçleştirdi. Daha doğrusu, onun tek başına Moğollara karşı koyması imkânsız hale geldi. Bu durumda Mehmed Bey için Moğolların yüksek hâkimiyetini tanımaktan ve Selçuklu idaresine itaat etmekten başka çare kalmadı. Nitekim, Mehmed Bey de öyle yaptı; gönderdiği bir elçi ile Moğollara itaatini arz etti. Ayrıca, onlara vergi vermeyi ve merkezden gönderilecek bir vali (şahne) tarafından devamlı kontrol edilmeyi de kabul etti. Fakat, İlhanlı Moğol Hükümdarı Hülagü Han, bunu yeterli bulmadı; Mehmed Bey'in bizzat devletin merkezine gelerek, itaatini arz etmesini istedi. Mehmed Bey, aralarında güvensizlik hali devam ettiği için Hülagü Han'ın isteğini yerine getirmekten kaçındı. Bunun üzerine harekete geçen Hülagü Han, bir taraftan Selçuklu-Moğol ordusunu Mehmed Bey'in üzerine sevk ederken, diğer taraftan da Mehmed Bey'in damadı Ali Bey'i beylik vaadiyle kendi safına çekti. Mehmed Bey, Selçuklu-Moğol ordusu ile yaptığı savaşı Ali Bey'in ihaneti yüzünden kaybetti ve kaçmak suretiyle canını zor kurtardı. Bundan sonra Mehmed Bey, aman dilemek ve itaatini arz etmek suretiyle beyliğini kurtarmak istedi. Selçuklu Sultanı, kendi arzusu ile teslim olan Mehmed Bey'i affetti.

Fakat, Selçuklu komutanları verilen söze rağmen Mehmed Beyi öldürdüler. Ali Bey ise, ihanetinin karşılığı olarak beyliğin başına geçirildi.[51]

Ali Bey, 1277 yılına kadar Moğollara tâbi kaldı. Bu tarihte, bir taraftan Memlûk Sultanı Beybars'ın, diğer taraftan Karamanoğlu Mehmed Bey'in vurduğu darbelerle Anadolu'daki Moğol hâkimiyeti hemen hemen çökme noktasına geldi. Bu durumdan yararlanan Ali Bey, bağımsızlığını ilân etti. Fakat, bu olayın hemen ardından Abaga Han'ın gönderdiği Selçuklu-Moğol ordusuna karşı koyamadı; tekrar itaatini arz etmek zorunda kaldı. Ali Bey, Moğolların gözünde güvenilirliğini yitirdiği için azledildi ve kapatıldığı Afyonkarahisar Kalesi'nde üzüntü ve ıstırap içinde öldü.[52]

2. İnanç Bey ve Halefleri

Ali Bey'den sonra Denizli (Ladik) Beyliği'nin toprakları, Germiyanoğulları ve Sahip Ataoğulları arasında çekişme konusu oldu. Bazen Germiyanoğulları, bazen de Sahip Ataoğulları tarafından işgal edilen bu topraklar, bu iki beylik arasında sık sık el değiştirdi. Sonunda Denizli Beyliği ve toprakları, hapiste ölen Ali Bey'in oğlu İnanç Bey'e geçti. Beyliğe adını veren İnanç Bey, 1335 yılına kadar Moğollara bağlı kaldı; Germiyanoğulları ile iyi geçinme yolunu tuttu; uzun süren beyliği süresince önemli bir faaliyette bulunmadı.

Beyliğin merkezi olan Denizli, İnanç Bey zamanında bölgenin en güzel ve en büyük şehri haline gelmiştir. Şehrin 7 camisi, parlak bir çarşısı, güzel bağ ve bahçeleri vardı. Burada, dünyada eşi emsali olmayan altın işlemeli pamuk elbiseler dokunmaktaydı.[53]

İnanç Bey'in 1340 yıllarında öldüğü tahmin edilmektedir. Yerini, ilim ve kültür sever bir bey olan oğlu Murad Arslan almıştır. Murad Arslan, "Fatiha ve İhlâs" surelerinin Türkçe tefsirlerini yaptırarak,[54] Türk dilinin ve kültürünün gelişmesine hizmet etmiştir.

Murad Arslan'dan sonra Beyliğin başına oğlu İshak Bey geçti. Babası gibi ilim ve kültür sever bir hükümdar olan İshak Bey, Beyliğini koruyamadı. Denizli Beyliği'nin toprakları onun zamanında Germiyanoğulları tarafından ilhak edildi (1368).

ÇOBANOĞULLARI

1. Uç Beylerbeyi Hüsâmeddîn Çoban ve İlk Faaliyetleri

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Bizans ile olan sınırlarında, çok miktarda Türkmen kütlesinin toplanmasıyla "batı uçları" oluşmuştur. "Batı uçları" da, eski Türk devlet teşkilâtındaki ikili sisteme uygun olarak "sağ ve sol kol" şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan merkezi Kastamonu olan "sağ kol"un başında Hüsâmeddîn Çoban, merkezi Ankara olan "sol kol"un başında da Seyfeddîn Kızıl bulunuyordu. Çobanoğulları Beyliği, Hüsâmeddîn Çoban'ın "Sağ Kol Uç Beylerbeyi" (Melikü'l-Ümerâ) olarak Kastamonu ve çevresinde bulunan Türkmenlerin başına geçmesiyle teşekkül etmeye başlamıştır. Hüsâmeddîn Çoban, Oğuzların "Kayı" boyundan idi.[55]

Tarihî kayıtlara göre, Hüsâmeddîn Çoban, ilk defa Sultan I. İzzeddîn Keykâvus ile Melik Alâeddîn Keykubâd arasında geçen otorite (iktidar) mücadelesine karışmış, bunlardan Keykâvus'un yanında yer alarak, onunla birlikte Keykubâd'a karşı savaşmıştır (1212). Bu mücadelede Sultan I. İzzeddîn Keykâvus galip gelmiştir.[56] Bundan sonra Hüsâmeddîn

Çoban, Keykâvus'un bütün saltanatı boyunca (1211-1220) mevkiini ve itibarını korumuş; batı uçlarında devamlı akın ve gazâ faaliyetinde bulunmuştur.[57]

Sultan I. İzzeddîn Keykâvus'tan sonra Türkiye Selçuklu tahtına çıkan Alâeddîn Keykubâd, bağlılıklarını arz etmeleri için bütün uç beylerini huzuruna çağırdığında, bu beyler arasında Hüsâmeddîn Çoban da bulunuyordu. Alâeddîn Keykubâd, Hüsâmeddîn Çoban'ın beylik menşurunu yenileyerek, onu tekrar eski yerine, yani Kastamonu ve çevresine göndermiştir.[58]

2. Hüsâmeddîn Çoban'ın Suğdak Seferi ve Karadeniz Ticaret Yolunu Açması

Kırım ile Sinop arasında son derece işlek bir ticaret yolu vardı. Bu yol üzerinden İslâm ülkelerinin malları kuzey ülkelerine, kuzey ülkelerinin malları da İslâm ülkelerine akıyordu. Fakat, Kırım'a kadar uzanan Moğol istilâsı, bölgedeki güvenliği bozmuş ve ticareti aksatmıştı. Hatta, tüccarlardan bazılarının malları soyulmuştu. Malları soyulan tüccarlar da, bölgenin en muktedir hükümdarı olan Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'a başvurarak, yardım istediler. Türk devlet anlayışına uygun olarak hareket eden Keykubâd, tüccarların zararlarını hazineden tazmin ettiği gibi,[59] Kırım üzerine bir sefer düzenlemeye ve yolları güvenlik altına almaya karar verdi. Bu gaye ile Sinop'ta bir donanma hazırlattı. Donanmanın başına Uç Beylerbeyi Hüsâmeddîn Çoban'ı geçirdi.

Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın emri ile Kırım'a hareket eden Hüsâmeddîn Çoban, 1227 yılında Suğdak limanına ulaştı. Kırım ve çevresinin hâkimi Kıpçak Hanı, çeşitli kavimlerden oluşan 10 bin kişilik bir ordu hazırlayarak, Çoban'ın karşısına çıktı. İlk günkü çarpışma, tarafların birbirlerini tanıma, savaş güçlerini ölçme, zayıf ve kuvvetli yanlarını öğrenme şeklinde geçti. Nitekim akşam karanlığı bastıktan sonra karargâhlarına çekilen taraflar, bu hususta hemen bir durum değerlendirmesi yaptılar. Bu durum değerlendirmesinde Hüsâmeddîn Çoban, savaşa daha büyük bir gayretle devam etme kararı aldı.

Hüsâmeddîn Çoban'ın gücü karşısında cesareti kırılmış olan Kıpçak Hanı ise, boyun eğme ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin yüksek hâkimiyetini tanıma yolunu tercih etti. Bundan sonra, "Rus ketenleri ve kürklerinden, mücevherler ve 20 bin dinardan oluşan büyük bir hediye paketi" hazırlatan Kıpçak Hanı, bu paketini elçisi ile birlikte hemen Çoban'ın karargâhına göndererek, kararını bildirdi.

Kıpçak Hanı'nın tâbilik (vassallık) teklifini memnuniyetle kabul eden Çoban, savaşa son verdi. Hediyeleri de bir gemi ile Kastamonu'ya gönderdi.[60]

Kıpçak Hanı'nın davranışı en çok Rus Knezini etkiledi: Kıpçak Hanı'nın boyun eğmek zorunda kaldığı Selçuklu askerî gücü karşısında başarı şansının bulunmadığını anlayan Rus Knezi, Kıpçak Hanı'nın yaptığı gibi hediyeleriyle birlikte elçisini gönderip, Hüsâmeddîn Çoban'dan aman diledi; vergi vermek suretiyle Selçuklu hâkimiyetini kabul etti.[61] Bu suretle, Selçuklu hâkimiyeti, hiç kan dökülmeden Karadeniz'in kuzeyindeki geniş bozkır sahalara yayılmış oldu.

Hüsâmeddîn Çoban, Kıpçak Hanı ile Rus Knezi'ni Selçuklu Devleti'ne bağladıktan sonra asıl hedefi olan Suğdak şehri üzerine yürüdü. Kale duvarlarının yüksekliğine ve istihkâmlarının çok iyi berkitilmiş olmasına güvenen Suğdak halkı, teslim olmayı reddederek, savaş kararı aldı. Bunun üzerine Çoban, ordusuna saldırı emrini verdi.

Fakat Selçuklu ordusu, burada beklemediği bir direnişle karşılaştı. Surları ve istihkâmları aşıp şehre giremedi. Şehir halkı, canını dişine takarak, beldelerini başarıyla savunmaktaydı. Savaşın en çok kızıştığı bir anda Selçuklu ordusu yenilmiş gibi yaparak, kaçmaya başladı. Şehir halkı bunun bir taktik olduğunu anlayamadı; büyük bir zafer kazandığı intibaına kapılarak, kaleyi ve istihkâmları terk edip, Selçuklu ordusunun peşine düştü. Çoban'ın istediği de bu idi. Bundan sonra Selçuklu ordusu, birden geri dönerek, arkasından gelen Suğdak halkını kuşatıverdi.[62] Artık Suğdak halkı ya teslim olacak, ya da imha olacaktı. Cesareti ve ümidi kırılmış olan Suğdak halkı, birinci şıkkı tercih etti, yani aman dileyip teslim oldu. Zaten Çoban'ın amacı da Suğdak halkını hâkimiyet altına almaktı; onu imha etmek değildi. Böylece Selçuklu hâkimiyeti altına giren Suğdak halkı, vergi vermek, istendiği zaman yardımcı kuvvet göndermek ve devletin merkezinde rehin bulundurmak gibi klâsik tâbilik yükümlülüklerini sırtlanmak zorunda kaldı. Ayrıca, Suğdak halkının yerine getirmesi gereken bir yükümlülük daha vardı. O da malları gasp edilmiş olan tüccarların uğradıkları zararların karşılanması idi. Bu yükümlülük de, Suğdak halkı tarafından hemen yerine getirildi.[63]

Bundan sonra Hüsâmeddîn Çoban, muzaffer bir komutan olarak Suğdak şehrine girdi. Çoban, devlet adamı sorumluluğu ile hareket ederek, yağmaya son verdi; şehirde güvenliği ve huzuru sağladı. Daha önemlisi, Suğdak şehrinde camiler inşa ettirmek; kadı, imam ve müezzinler tayin etmek suretiyle bölgedeki İslâmlaşmanın temelini attı. Şehirdeki Selçuklu hâkimiyetinin kalıcı ve devamlı olabilmesi için de, Suğdak kalesine bir muhafız birliği yerleştirdi. Çoban son iş olarak, hazırlattığı bir gemi ile Sultan Alâeddîn Keykubâd'a esir, para, mücevher ve kıymetli kumaşlardan oluşan büyük bir hediye paketi gönderdi Ayrıca, sefer sırasında Türkiye Selçuklu Devleti adına elde ettiği bütün başarıları, Sultana bir mektupla bildirdi.[64] Böylece seferini başarıyla tamamlamış olan Çoban, çok miktarda esir ve ganimetle geri döndü.

Görüldüğü gibi, Anadolu'dan yüzlerce kilometre uzaklarda yapılan bu askerî harekât, büyük tehlikelere rağmen başarıyla sonuçlanmıştır. Bu başarılı sonucun elde edilmesinde, hiç şüphesiz, Hüsâmeddîn Çoban'ın son derece kararlı ve cüretkâr bir komutan olmasının başlıca rolü vardır. Hüsâmeddîn Çoban, bu sefer sonucunda, ancak birkaç meydan savaşı ile elde edilebilecek kadar büyük bir siyasî zafer kazanmıştır. Bu siyasî zafer, hem Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın, hem de Hüsâmeddîn Çoban'ın güç ve itibarını ölçüsüz derecede artırmıştır. Ayrıca, bu zafer, hem Selçuklu ekonomisi, hem devlet hazinesi için de son derece faydalı ve verimli olmuştur.

Suğdak seferi ile Karadeniz ticaret yolu tekrar açılmış ve güvenlik altına alınmıştır. Bunun tabiî sonucu olarak, Kırım ve Anadolu arasındaki ticaret birden hızlanmış ve eski canlılığını tekrar kazanmıştır. Öte yandan, bu yoldan faydalanarak birçok Kıpçak Türk'ü Anadolu'ya gelip, Karadeniz Bölgesi'ne yerleşmiştir. Zamanımızda yapılan bir araştırmada, Suğdak seferinden sonra deniz yoluyla Karadeniz Bölgesi'ne gelip yerleşmiş olan Kıpçak Türklerinin hâlâ eski dil özelliklerini korudukları tespit edilmiştir.[65]

Hüsâmeddîn Çoban, son derece yüksek insanî ve ahlâkî meziyetleri kendi şahsında toplamış bir bey idi. Her büyük lider gibi, sahip olduklarına hükmetmeyi çok iyi biliyordu. Çok kalabalık bir maiyete, sayısız mal ve mülke sahipti. Din bilginlerinin koruyucusu, erdemli insanların destekçisiydi. İkametgâhı, alimlerin sığınağı ve barınağı idi. Devamlı gazâ ve akın faaliyetinde bulunurdu. Elde ettiği ganimetlerin hepsini, kapısına gelen yoksullara dağıtırdı. Cömert ve konukseverdi. Konuklarına bol bol ikramda bulunurdu. Özel harcamalarını kendi bütçesinden yapardı. Başka bir ifade ile söylememiz gerekirse,

o, kendi ihtiyaçları için devlet hazinesinden tek kuruş bile kullanmazdı. Zeki, çalışkan ve yetenekli kölelerini azledip, yüksek mevkilere çıkararak, onları devlete ve topluma faydalı insanlar haline getiri rdi.[66]

3. Çoban Beyin Halefleri

Hüsâmeddîn Çoban'dan sonra Kastamonu ve çevresinin idaresi oğlu Alp-yürek'e (Cesur Yürek) geçmiştir. Alp-yürek'in yerini de ilim ve kültür sever bir bey olan Muzafferüddîn Yavlak Arslan almıştır. Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmûd Bey de Çobanoğullarının son beyi olmuştur.

Yavlak Arslan, tıpkı Karamanoğlu Mehmed Bey gibi II. İzzeddîn Keykâvus'un oğullarından Kılıç Arslan'ı yanına alarak, Moğollara ve Moğol hâkimiyetindeki Selçuklu idaresine karşı İstiklâl mücadelesine girişmiştir. Fakat, Yavlak Arslan bu mücadelesinde başarılı olamamıştır; Moğol kuvvetleriyle destekli Selçuklu ordusuna yenilmiş ve savaş meydanında Selçuklu Şehzâdesi Kılıç Arslan ile birlikte ölmüştür.[67]

Bu savaşın Moğollar tarafından kazanılmasında Selçuklu komutanlarından Şemsüddîn Yaman Cândâr başlıca rol oynamıştır. Bundan dolayı, Kastamonu çevresinde bulunan "Eflânî" yöresi, İlhanlı Moğol hükümdarı Geyhatu tarafından Şemsüddîn Yaman Cândâr'a verilmiştir. Şemsüddîn Yaman Cândâr, Kastamonu'yu da ele geçirerek, hâkimiyet sahasını genişletmiştir. Cândâr'ın ölümünden sonra Kastamonu, Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmûd Bey tarafından geri alınmıştır. Fakat, bu durum uzun sürmemiştir; Cândâr'ın oğlu Süleyman Paşa, anî bir baskın hareketi ile Mahmûd Bey'i ele geçirip öldürerek, tekrar Kastamonu ve çevresine hâkim olmuştur.[68] Böylece, bölgede Çobanoğullarının tarihi sona ermiş, Cândâroğullarının tarihi başlamıştır (1309).

4. Medenî ve Kültürel Faaliyetler

Hüsâmeddîn Çoban'dan itibaren Kastamonu ve çevresinde kalabalık bir Türkmen kütlesi toplanmıştır. Bir coğrafya eserinde Kastamonu "Türkmenlerin başkenti" şeklinde vasıflandırılmış ve bu yörede de "100 bin çadırlık" büyük bir Türkmen kütlesinin yaşadığı belirtilmiştir.[69] Bu kalabalık kütleye dayanan Hüsâmeddîn Çoban, Türkiye Selçuklu Devleti'nin en güçlü ve en büyük "Uç Beylerbeyi" olmuştur. Çoban'dan sonra gelen oğulları ve torunları da aynı unvan altında, bir asra yakın bir süre bölgedeki hâkimiyetlerini ve idarelerini sürdürmüşlerdir.

Çobanoğulları beyleri, sadece fetih ve gazâ faaliyetinde bulunmakla kalmamışlar, diğer uç beyleri gibi onlar da ilmin ve ilim adamlarının koruyucuları olmuşlardır. Özellikle, Moğol istilâsı önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Müslüman bilim adamları, Kastamonu'da Çobanoğulları beylerinin yanında emin bir sığınak bulmuşlardır. Bu bilim adamlarından en ünlüsü Kutbeddîn Şirazî idi. Çok yönlü bir bilim adamı olan Şirazî, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde uzun süre müderrislik ve başkadılık yaptıktan sonra Kastamonu'ya gelerek, Muzafferüddîn Yavlak Arslan'ın himayesi altına girmiştir. Şirazî, Kastamonu'da da ilmî çalışmalarına devam ederek, Yavlak Arslan adına "İhtiyârât-ı Muzafferî" ismi altında bir astronomi kitabı yazmıştır.[70]

Yavlak Arslan'ın himayesi altında sadece Şirazî değil, başka ilim adamları da vardı. Bunların başında ünlü din bilgini Muhammed bin Mahmûd el-Hatîb ile inşa (yazı) ustası Hoylu Hasan bin Abdülmümin gelmekteydi. Muhammed bin Mahmûd el-Hatîb "Fustatü'l-

Adâle" isimli eserini, Hasan bin Abdülmümin de katiplere örnek olmak üzere yazdığı "Nüzhetü'l-Küttâb" adındaki inşa kitabını Yavlak Arslan'a ithaf etmiştir.[71]

"Fustatü'l-Adâle", XIII. yüzyıl Türkiye'sinin dinî hayatında ortaya çıkan çarpıklıkları ve sapıklıkları göstermesi bakımından son derece önemli bir eserdir. Mahmûd bin Hatîb, eserinde, kendilerini "Cevâlika" veya "Cavlakiyan" adıyla tanıtan Kalenderî dervişlerinin inançlarını ve davranışlarını ortaya koyarak, tedbir almaları hususunda devlet adamlarını ve idarecileri uyarmıştır. Yazara göre, Kalenderî dervişleri, ne dinî hükümlere uygun hareket ediyorlar, ne de namaz kılıyorlardı. Onlar, genellikle şarap içiyorlar, esrar kullanıyor ve çalışmıyorlardı. Aralarında homoseksüel olanlar da vardı. Bu işi yapmaktan hiç utanç duymuyorlardı.[72]

Çobanoğulları beylerinden Mahmûd Bey de tıpkı babası gibi ilim adamlarını korumuş, ilmî faaliyetleri teşvik etmiştir. Bilim adamları, Yavlak Arslan adına olduğu gibi onun adına da eserler kaleme almışlardır. Meselâ Hasan bin Abdülmümin, "Kavâidü'r-Resâil" adlı eserini Mahmûd Beye ithaf etmiştir.[73]

Çobanoğulları beyleri imar faaliyetlerini de ihmal etmemişlerdir. Onlar, medrese, cami ve hastane türünden ilmî, dinî ve sağlık hizmeti veren birçok eser meydana getirerek, ülkelerini imar etmişlerdir. İmar faaliyetleri bakımından Çobanoğullarının en verimli devri Yavlak Arslan zamanıdır. Taşköprü'deki "medrese külliyesi", Kastamonu'daki "Atabey Cami" ve "Yılanlı Darüş-şifası" gibi eserler, onun zamanında yapılmıştır.[74]

EŞREFOĞULLARI

Eşrefoğulları Beyliği, Selçuklu beylerinden Seyfeddîn Süleyman tarafından XIII. yüzyılın ikinci yarısı içinde Beyşehir ve Seydişehir çevresinde kurulmuş küçük bir beyliktir. Beyliğin ilk merkezi "Gorgorum" adında eski bir Roma şehri idi. Süleyman Bey, Beyşehir gölünün yanında kendi adıyla anılan (Süleyman şehri=Beyşehir)[75] yeni bir şehir inşa ederek, beyliğin merkezini buraya nakletmiştir. Bu şehir, bugün Beyşehir adıyla anılmaktadır.

Tarihî belgelerdeki Eşrefoğulları beylerinin künyelerinden açıkça anlaşıldığı üzere, Süleyman Bey'in babasının adı "Eşref" idi. Süleyman Bey'in kurduğu beylik de, babasının adına izafeten "Eşrefoğulları" adıyla anılmıştır. Hem Eşref Bey'in, hem de Süleyman Bey'in Selçuklu Devleti'ndeki mevkileri ve görevleri bilinmemektedir. Baba ve oğul her iki beyin de daha önce Selçuklu Devleti'nin güney-batı sınırlarında "uç beyi" olmaları ve burada büyük bir Türkmen (Oğuz) kütlesine dayanmış bulunmaları kuvvetle muhtemeldir.[76] Nitekim, Beyşehir ve çevresinde, Oğuzların "Avşar, Bayad, Bayındır, Salur, Kayı, Karkın, İğdir ve Kınık" boylarına mensup kalabalık bir Türkmen kütlesi yerleşmiş bulunuyordu.[77]

Tarihî kayıtlara göre, Eşrefoğullarının ilk defa tarih sahnesinde görünmeleri, 1277 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'nde meydana gelen olaylarla ilgilidir. Bu tarihte Moğol hâkimiyetine karşı Anadolu'da büyük bir hareket başlatıldı. Moğollara karşı ilk harekete geçen kişi ise, Selçuklu Beylerbeyi Hatîroğlu Şerefeddîn'dir. Hatîroğlu Şerefeddîn, Moğollara karşı 1276 yılında girdiği mücadeleyi, dışarıdan yardım alamadığı için kaybetti ve öldürüldü. Bundan sonra, Selçuklu beylerine destek vermek için 1277 yılında Memlûk Hükümdarı Sultan Beybars, ordusuyla Anadolu'ya geldi. Sultan Beybars, Elbistan

civarında Moğol-Selçuklu ordusunu imha ederek, Kayseri'de Selçuklu tahtına çıktı. Öte yandan, Karamanoğlu Mehmed Bey, Beybars'ın hareketine paralel olarak harekete geçerek, Konya üzerine yürüdü. İşte bu harekât sırasında Mehmed Bey'in yanında, kendi kuvvetleriyle birlikte Eşref ve Menteşeoğulları da bulunuyordu.[78] Müttefik kuvvetler, Selçuklu Devleti'nin merkezini ele geçirip, bir Selçuklu şehzâdesini tahta çıkardılarsa da, Konya'daki hâkimiyetleri çok uzun sürmedi. Üzerlerine hemen bir ordu gönderildi. Selçuklu kuvvetleriyle savaşı göze alamayan müttefik beyler, Konya'yı süratle boşaltıp, kendi bölgelerine döndüler.

Bu bilginin tek kaynağı olan Anonim Selçuk-nâme, bu ortak harekâtta Eşrefoğulları kuvvetlerinin başındaki beyin adını belirtmemişse de, bu kişinin Eşrefoğlu Süleyman Bey olduğu muhakkaktır. Görüldüğü gibi, Süleyman Bey, XIII. yüzyılın son çeyreği içinde Selçuklu siyasetinde rol oynayabilecek kadar beyliğini güçlendirmiş bulunuyordu.

Süleyman Bey'in, Karamanoğullarıyla birlikte Moğollara ve Moğol hâkimiyetindeki Selçuklu idaresine karşı ortak hareketleri, daha sonra da devam etmiştir. Bu ortak hareketlerden biri de 1285 yılında yapılmıştır: 1284 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Moğollar tarafından öldürülerek, yerine II. Mesud geçirildi. Fakat, Keyhüsrev'in annesi, tahtın kendi torunlarının hakkı olduğunu ileri sürerek, harekete geçti. Torunlarını tahta çıkarabilmek için, Eşrefoğlu Süleyman Bey ile Karamanoğullarından Güneri Bey'i yardımına çağırdı. Ayrıca, Süleyman Bey'i "saltanat naibi", Güneri Bey'i de "beylerbeyi" yapacağını bildirerek, onları teşvik etti.[79] Moğollara ve onların hükmü altındaki Selçuklu idaresine karşı olan Süleyman ve Güneri Beyler, şehzâdelere destek vermek üzere ordularını alarak, Konya'ya geldiler. Çocuk yaşta olan şehzâdeleri tahta çıkarıp, kendilerine verilen görevleri üstlendiler. Bundan sonra Keyhüsrev'in annesi, Moğolların tahta çıkardıkları II. Mesud'a, torunları ve kendisi arasında ülkenin ve saltanatın taksimi teklifinde bulundu. Sultan II. Mesud, bu teklifi reddettiği gibi, çocuk sultanların üzerine hemen bir ordu gönderdi. Selçuklu ordusu ile savaşı göze alamayan Süleyman ve Güneri Beyler, çocuk sultanları kendi kaderleriyle baş başa bırakarak, sür'atle kendi bölgelerine çekildiler. Selçuklu ordusu, çocuk sultanları tahtan indirip, Konya'ya tekrar hâkim oldu. Bundan sonra Konya'ya gelen Sultan II. Mesud, şehzâdeleri cezalandırmaları için Moğol İlhanlı Hanı'na teslim etti. Moğol Hanı da, sahte oldukları gibi uydurma bir sebeple bu çocukları öldürttü.[80]

Girdiği iktidar mücadelesinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Süleyman Bey, politik bir manevra ile birden tavrını değiştirdi; Sultan II. Mesud'a itaatini bildirerek, Selçuklu idaresi ile arasını düzeltti.

Süleyman Bey, küçük, fakat güçlü bir beylik kurmuştur. Karamanoğulları beyleri gibi o da, Selçuklu idaresini ele geçirerek, Moğolları Anadolu'dan atmak istemiştir. Görüldüğü gibi, onun bu gaye ile yaptığı iki teşebbüs de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Süleyman Bey, askerî ve siyasî alanlarda gösteremediği başarıyı imar faaliyetlerinde göstermiştir. O, Beyşehir'in bugün "İçerişehir" adıyla anılan kısmında, çağına göre, âdeta modern bir şehir inşa etmiştir. Şehrin bir kısmı göl ile, bir kısmı da surlarla çevrili idi. Surların ortasında bir kale bulunuyordu. Şehre giriş, kalenin büyük kapısından yapılmaktaydı. Surların hemen önünde, içi su dolu büyük bir şarampol vardı. Şehrin içinden hem göle, hem de kara tarafına çıkan iki yer altı kanalı bulunuyordu. Şehrin ortasında da "cami, türbe, han, bedesten ve hamam" gibi birçok eser yer alıyordu. Bunların hepsini Süleyman Bey yaptırmıştır.

Süleyman Bey'in yaptırdığı cami (Eşrefoğlu Cami, 1297/99), bütün özellikleriyle günümüze ulaşmış olup, türünün en güzel örneğini oluşturmaktadır. Ahşap sütunlu ve "bazilikal" (uzunlamasına) tipte bir camidir. İç kapısı, mihrabı ve kubbesi tamamıyla mozaik çinilerle kaplıdır. Caminin bitişiğinde Süleyman Bey'in türbesi bulunmaktadır.

1302 yılında ölen Süleyman Bey'in yerini oğlu Mehmed Bey aldı. Mehmed Bey, Akşehir ve Bolvadin'i ele geçirerek, Beyliği en geniş sınırlarına kavuşturdu. İlhanlı Moğol valisi Emîr Çoban'a itaat eden beyler arasında Mehmed Bey de bulunuyordu.[81]

Mehmed Bey'den sonra Eşrefoğulları Beyliği'nin başına oğlu Süleyman Bey (II.) geçti. Emîr Çoban'ın Anadolu'yu terk etmesiyle diğer Anadolu beyleri gibi Süleyman Bey de serbest kaldı. Bu durum Emîr Çoban'ın oğlu Timurtaş'ın yeni Moğol valisi olarak Anadolu'ya gelmesine kadar sürdü. Bütün Anadolu beyliklerini ortadan kaldırma düşüncesiyle hareket eden Timurtaş, ordusu ile Süleyman Bey'in üzerine yürüdü. Timurtaş, Süleyman Bey'i ele geçirip, işkence ettikten sonra Beyşehir gölüne atarak öldürdü (1326).[82] Süleyman Bey'in ölümü ile Eşrefoğulları Beyliği fiilen sona erdi.

Timurtaş'ın Anadolu'yu terk etmesinden sonra (1327), Eşrefoğulları Beyliği'nin toprakları Hamîdoğulları Beyliği'ne geçti. Fakat, Hamîdoğulları bu topraklar yüzünden sürekli Karamanoğullarının tecavüzlerine marûz kaldılar. Hamîdoğullarından Hüseyin Bey, bu durumdan kurtulabilmek için 80 bin altın karşılığında bu toprakları Osmanlılara sattı.[83]

HAMÎDOĞULLARI

Isparta ve çevresi, Selçuklu Sultanı III. Kılıç Arslan'ın kısa saltanatı döneminde (1204-1205) fethedilmeye başlanmıştır.[84] Isparta'dan sonra Eğirdir, Borlu ve Yalvaç yöresi ele geçirilmiştir. Sultan 1. Gıyâseddîn Keyhüsrev zamanında da Antalya fethedilmiştir (1207). Fethedilen bütün bu yerlere Hamîd Bey idaresinde Oğuz Türklerine mensup boylar yerleştirilmiştir. Hamîd Bey'in, bu boylardan birinin başkanı ve emrindeki oymak sayısının epeyce kalabalık olduğu muhakkaktır. Zira, XVI. yüzyıla ait Osmanlı Tahrir Defterleri üzerinde yapılan araştırmada, Isparta (Hamîd sancağı) ve Antalya (Teke sancağı) yöresinde Oğuz boylarından "Kayı, Bayad, Yazır, Döğer, Dodurga, Avşar, Kızık, Beğdili, Karkın, Bayındır, Çavurdur, Salur, Eymür, İğdir, Büğdüz, Yıva ve Kınık"[85] adını taşıyan 70'ten fazla köy tespit edilmiştir. Bunların büyük bir kısmı hâlâ aynı adla varlıklarını korumaktadır.

Hamîd Bey, hiç şüphesiz, güney-batı uçlarında merkezî idareye bağlı bir uç beyi idi. Etrafında da çok miktarda Türkmen kütlesi toplanmış bulunuyordu. Fakat kaynaklarda, Hamîd Bey'in ailesi ve faaliyetleri hakkında hemen hemen hiç bilgi bulunmamaktadır. Sadece tarihî bir belgede onun İlyas (Feleküddîn Dündar bin İlyas bin Hamîd) adında bir oğlunun bulunduğu belirtilmiştir.[86] Ancak bu kayıt da, hiçbir kaynak bilgisi ile desteklenememiştir.

XIII. yüzyılın sonlarına doğru güney-batı uçlarındaki Türkmenlerin başında Hamîd Beyin torunu Dündar Bey bulunuyordu. "Feleküddîn" lakabını alan Dündar Bey, merkezî idarenin Moğol hâkimiyeti altında gittikçe zayıflamasından yararlanarak, diğer Türk beyleri gibi kendi beyliğini oluşturdu. Dedesi Hamîd Bey'in adıyla anılan Beyliğin merkezi önce Borlu idi.[87] Daha sonra Dündar Bey, Eğirdir (Prostana) şehrini imar ederek, Beyliğin merkezini buraya taşıdı. Şehre, kendi lakabına (Feleküddîn) izafeten ve yaptığı

imar faaliyetlerine uygun olarak "Felekâbâd" adını verdi. Bundan sonra Dündar Bey, güneye doğru genişleme siyaseti güderek, Gölhisar, Korkuteli ve Antalya'ya sahip oldu. Böylece, beyliğin sınırları Akdeniz kıyılarına ulaştı.

Dündar Bey, Antalya'nın idaresini kardeşi Yunus Bey'e bıraktı.[88] Yunus Beyden sonra oğlu ve torunları Antalya çevresine hâkim oldular. Böylece, Hamîdoğulları Beyliği'nin Antalya (Teke) şubesi meydana geldi. Antalya ve çevresinde toplanan kütlelerin çoğunluğunu Teke Türkmenleri oluşturmaktaydı.[89] Bundan dolayı Antalya ve yöresi "Teke" adıyla anılmıştır.

Hamîdoğulları, Dündar Bey zamanında batı uçlarının en güçlü beyliği haline gelmiştir. Yazıcızâde Ali'nin verdiği bilgiye güvenmek gerekirse, Aydın, Saruhan, Menteşe ve Osmanlı Beylikleri Dündar Bey'i metbu' hükümdar olarak tanımakta ve kendisine vergi vermekteydiler. Beyliğin 9 şehri ve 15 kalesi vardı. Askerî kuvveti ise, 15 bin atlı ve bir o kadar da yaya birlikten oluşmaktaydı. Dündar Bey, ordusunu devamlı teftiş eder, savaşa hazır durumda tutardı.[90]

Dündar Bey, Moğol İlhanlı Devleti'nin yüksek hâkimiyetini tanıyor ve vergilerini düzenli olarak gönderiyordu.[91] Öte yandan Karamanoğulları, Moğol İlhanlı Devleti'ne itaate yanaşmadıkları gibi Konya ve çevresini de ele geçirdiler. Bunun üzerine Moğol İlhanlı Devleti, Anadolu'ya üç tümenlik bir ordu ile Emîr Çoban'ı gönderdi (1314). Çoban'ın görevi, Karamanoğullarını cezalandırmak ve bütün Anadolu Türk beylerini itaat altına almaktı. Karamanoğullarının dışında bütün Anadolu beyleri birer birer gelip, Emîr Çoban'a itaatlerini bildirdiler. Bu beyler arasında Dündar Bey de bulunuyordu.[92] Dündar Bey, bununla da kalmadı; İlhanlı hükümdarı adına para bastırmak suretiyle Moğollara karşı bağlılığını sürdürdü.

1316 yılında, Moğol İlhanlı tahtında meydana gelen değişiklikten dolayı Emîr Çoban, İran'a döndü. Böylece, Anadolu Türk beyleri serbest kaldılar. Bu durumdan yararlanan Dündar Bey, hemen istiklâlini ilân ederek, "sultan" unvanını aldı.[93] Fakat, Dündar Bey'in bağımsızlığı çok uzun sürmedi. Emîr Çoban'ın yerine 1317 yılında oğlu Timurtaş gönderildi. Bir hükümdar gibi hareket eden Timurtaş, Anadolu Beyliklerini birer birer ortadan kaldırmaya başladı. Timurtaş, Eşrefoğulları Beyliği'ni ortadan kaldırdıktan sonra Dündar Bey'in üzerine yürüdü. Dündar Bey, Timurtaş'a karşı koyamadı; Antalya'ya kaçarak, yeğeni Mahmûd Bey'e sığındı. Moğollardan korkan Mahmûd Bey, amcasını Timurtaş'a teslim etti. Timurtaş, Dündar Bey'i öldürerek, topraklarına el koydu. Bağlılığından ve hizmetlerinden dolayı da Mahmûd Bey'e dokunmadı (1324).

Dündar Bey'in oğullarından Hızır Bey, Timurtaş'ın 1327 yılında Anadolu'yu terk edip, Mısır'a kaçmasıyla babasının topraklarına tekrar sahip oldu. Hızır Bey'in yerini alan kardeşi İshak Bey de, Eşrefoğulları Beyliği'ne ait Beyşehir, Akşehir ve Seydişehir gibi yerleri ele geçirerek, beyliğin topraklarını genişletti. Bundan sonra Hamîdoğulları, Anadolu'nun en güçlü beyliği olan Karamanoğullarının sık sık tecavüzlerine marûz kaldılar. Karamanoğullarının tecavüzlerinden bıkan Hamîdoğullarından Hüseyin Bey, 1374 yılında 80 bin altın karşılığında Beyşehir, Akşehir, Yalvaç ve Karaağaç gibi Eşrefoğullarından aldıkları yerleri Osmanlılara sattı. Yıldırım Bayezid zamanında Hamîdoğulları Beyliği'nin her iki şubesine de son verildi (1392). Beyliğin bütün toprakları Osmanlı Devleti'ne katıldı. Ankara Savaşı'ndan sonra (1402), Hamîdoğulları tarafından Beyliğin Antalya (Teke) şubesi tekrar canlandırılmak istendiyse de, Osmanlılar buna fırsat vermediler.

SÂHİB ATA OĞULLARI

Selçuklu veziri Fahreddîn Ali'nin oğulları tarafından Afyonkarahisar ve çevresinde oluşturulmuş küçük bir beyliktir. Fahreddîn Ali, yarısından fazlası vezirlik olmak üzere 40 yıl gibi uzun bir süre, Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunmuştur. Bu arada, "cami, medrese, kervansaray, zaviye ve hamam" türünden dinî, ilmî, iktisadî ve sosyal hizmet veren birçok eser meydana getirmiştir. Hayır hizmetlerinin çokluğundan dolayı da, halk arasında "Sâhib Ata" adıyla tanınmıştır.[94]

Sâhib Ata, vezirlik makamına getirildiği zaman, Afyonkarahisar kendisine "ıkta" olarak verilmiştir. Bundan sonra Afyonkarahisar şehri, Cumhuriyet devrine kadar Sâhib Ata'nın adına izafeten "Karahisar-ı Sâhib veya Karahisar-ı Devle" isimleriyle anılagelmiştir.

Büyük devlet adamlarının bazı ortak özellikleri vardır. Bu özelliklerden biri de şudur: Büyük devlet adamları, yönetimde güçlü hale gelebilmek için, önce bütün güç odaklarının desteğini kazanmaya çalışırlar. Onları bazen gayelerine uygun vaatler ile, bazen de maddî tavizlerle davalarına kazanırlar. Kendileri güçlü hale geldikten sonra da, bu güç odaklarını birer birer bertaraf ederler. Zira, otorite, hiçbir zaman ortaklık ve rakip kabul etmez. İşte Selçuklu devlet adamı Pervâne Muîneddîn Süleyman da, öyle yapmıştır. Pervane, Vezir Sahib Ata'yı yanına çekebilmek ve onun desteğini alabilmek için, "Kütahya, Sandıklı, Gorgorum[95] ve Akşehir" gibi şehirlerden oluşan batı uçlarının idaresini, vezirin Tâceddîn Hüseyin ve Nusrateddîn Hasan adındaki oğullarına vermiştir (1262).[96] Böylece, batı uçlarında, Sâhib Ata oğullarının tarihi başlamıştır.

1266 yılından sonra Pervâne, Türkiye Selçuklu Devleti'nin en güçlü adamı haline geldi. Artık, Vezir Sahib Ata için kader saati gelip çattı. Sâhib Ata, Pervâne'nin tertibiyle vezirlikten düşürüldü ve hapsedildi. Oğullarının elinden de batı uçları alındı. Fakat Sahib Ata, Pervâne'nin tertibi karşısında yılmadı; hapisten kaçarak, Moğol İlhanlı Hanı'na gitti. İlhanlı Hanı'nı ikna eden Sahip Ata, tekrar vezirliğe getirildi. Oğullarına da "Denizli (Ladik), Honas ve Afyonkarahisar" gibi batı uçlarının en önemli şehirleri verildi.[97]

1277 tarihine kadar kendi bölgelerinde faaliyet gösteren Hüseyin ve Hasan kardeşler, bu tarihte Karamanoğlu Mehmed Bey ile Akşehir'de yaptıkları savaşta öldüler.[98] Bundan sonra, Sahib Ata oğullarının mülküne Nusrateddîn Hasan'ın oğlu Şemsüddîn Mehmed Bey hâkim oldu. O da, Germiyanoğullarının topraklarına tecavüzlerini önlemek için yaptığı bir savaşta hayatını kaybetti. Yerine oğlu Nusrateddîn Ahmed geçti. 1314 yılında Anadolu'ya gelen Moğol İlhanlı Valisi Emîr Çoban'a itaat eden beyler arasında Ahmed Bey de bulunuyordu.[99] Ahmed Bey, Germiyanoğlu Yakub Bey'in damadıdır. Emîr Çoban'dan sonra Anadolu'ya gelen Moğol İlhanlı Valisi Timurtaş, Anadolu Türk Beyliklerini birer birer ortadan kaldırırken, Ahmed Bey'in üzerine de Uygur Türklerinden olan eniştesi Eratna Bey'i gönderdi. Eratna Bey'e karşı koyamayacağını anlayan Ahmed Bey, kaçarak kayınpederi Yakub Bey'e sığındı. Tam bu sırada Timurtaş'ın İran'daki Moğol idaresi ile arası açıldı. Bunun üzerine Timurtaş, Eratna Bey'i geri çağırdı. Böylece, Ahmed Bey büyük bir tehlikeden kurtulmuş oldu. Sahib Ata Oğullarının toprakları, Ahmed Bey zamanında Germiyanoğulları tarafından ilhak olundu (1342).

ALÂİYE (ALANYA) BEYLERİ

Akdeniz sahilinde bulanan "Kalonoros veya Candelore" Kalesi, 1223 yılında Türkiye

Selçuklu Sultanı I. Alâeddîn Keykubâd tarafından fethedilmiştir. Sultan Alâeddîn Keykubâd, büyük paralar harcayarak, burada güzel bir şehir ve tersane inşa ettirmiştir. Bu şehre, sultanın adına izafeten "Alâiye" adı verilmiştir. Bugün Alanya adıyla tanınan Alâiye, Keykubâd ve onu takip eden Selçuklu sultanlarının kışlık merkezi olmuştur.[100]

XIII. yüzyılın sonuna doğru Selçuklu iktidarı tamamen güçten düşmüş bulunuyordu. Selçuklu sultanları, ülke topraklarını korumak şöyle dursun, kendilerini bile savunmakta aciz kalmışlardı. Bu durumdan yararlanan Kıbrıs Frankları, Akdeniz sahillerine bir çıkarma yaparak, Alâiye Kalesi'ni ve şehrini işgal ettiler (1293). Güney uçlarının hâkimi olan Karamanoğulları, bu duruma kayıtsız kalmadılar. Bir Karaman birliğinin başında hemen harekete geçen Mahmûd Bey, başarılı bir baskın harekâtı sonucunda Frankları sahillerden atıp, Alâiye'ye sahip oldu.[101] Bundan sonra Mahmûd Bey, bir daha bu bölgeden ayrılmadı; Alâiye'ye yerleşip, burada Karamanoğullarının bir kolu olarak kendi idaresini kurdu. Mahmûd Bey'in ne zaman öldüğü ve yerine kimin geçmiş olduğu bilinmemektedir. Tarihî kayıtlara göre, Mahmûd Bey'den sonra Alâiye'yi, sırasıyla Yusuf, Mehmed, Alâeddîn, Mahmûd, Savcı, Karaman, Lütfi ve Kılıç Arslan gibi beyler idare etmişlerdir. Bu beylerin hepsi, Mahmûd Bey'in soyundan gelen Karamanoğulları idiler.

Alâiye beyleri, varlıklarını korumak ve devam ettirebilmek için, bazen Memlûkler Devleti'nin, bazen de Osmanlı Devleti'nin himayesine girmişlerdir. Hatta, bir ara Karaman Bey, Alâiye'yi 5 bin altın karşılığında Memlûklere satmıştır.[102] Fakat, şehrin idaresi, yine de Alâiye beylerinin elinde kalmıştır.

Alâiye beyleri, Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar varlıklarını başarıyla korudular. Fatih Sultan Mehmed, Karamanoğulları Beyliği'ne tamamen son verip, topraklarını ilhak ettikten sonra Gedik Ahmed Paşa'yı Alâiye üzerine gönderdi. Gedik Ahmed Paşa, son Alâiye Beyi Kılıç Arslan'ı teslim aldı. Alâiye ve çevresini de Osmanlı Devleti'ne kattı. İstanbul'a getirilen Kılıç Arslan'a Gümülcine Sancak Beyliği verildi. Kılıç Arslan, Gümülcine'nin gelirini az bulduğu için burayı terk ederek, Mısır'a kaçtı. Mısır'dan beklediği yardımı göremeyen Kılıç Arslan, Uzun Hasan'ın yanına gitmek üzere buradan ayrıldı. Fakat, yolda öldü.

XIV. yüzyılın birinci yarısı içinde Anadolu'yu gezen bir Arap seyyahının gözlemlerine göre, Alâiye halkı tamamen Türkmenlerden oluşmaktaydı. Beyleri son derece zengin olup, refah içinde yaşamaktaydı. Şehir, bölgenin en işlek ticaret merkezi idi. Buradan İslâm ülkelerine kereste ihraç edilmekteydi.[103] İslâm ülkelerinden, Kıbrıs ve Rodos adalarından gelen mallar da, Anadolu'ya buradan dağıtılmaktaydı.

GERMİYANOĞULLARI

1. Germiyan Aşireti

Farsça kökenli bir kelime olan "Germiyan", Türk topluluklarından bir aşiretin adı olarak kullanılmıştır. Germiyan aşiretinin adı kaynaklarda genellikle "Etrâk-i Germiyan" (Germiyan Türkleri)[104] veya "Türkân-ı Germiyan" (Germiyan Türkleri)[105] şeklinde geçmektedir. Germiyan Türkleri bu ismi, Malatya çevresinde oturmuş oldukları aynı adla anılan bir yer adından almışlardır. Zira, Selçuklu devrinde, Malatya yöresinde bir yer "Germiyan" adıyla anılmaktaydı.[106]

Germiyan aşîreti ilk defa "Babaîler" ayaklanması sırasında (1239/40), Malatya ve çevresinde görülmüştür. Bu aşîretin buraya, Harezmşahlar Hükümdarı Celâleddîn Mengüberti ile birlikte geldiği sanılmaktadır.

Germiyan aşiretinin Oğuzların "Avşar" boyuna dayandığı ileri sürülmüşse de, bu görüşün ispatı henüz mümkün olmamıştır. Tarihî kayıtlara göre, Germiyan aşireti müstakil bir topluluk değildi. Daha açık ve kesin bir ifade ile söylememiz gerekirse, bu topluluğun içinde, önemli miktarda Harezmşahlar Devleti'nin dayandığı temel unsurlardan Kıpçakların "Kanglı" kütleleri bulunmaktaydı.[107] Çünkü, başta Germiyanoğulları topraklarında olmak üzere Batı Anadolu'da kurulan beyliklerin içinde ve topraklarında (Saruhanoğulları ve Menteşeoğulları) Harezm adıyla anılan birçok oymak ve yer ismine rast gelinmiştir. [108] Bu durum açıkça gösteriyor ki, Germiyan aşiretinin içine Harezmşahlar Devleti'ne bağlı birçok Türk topluluğu karışmıştır.

2. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Hizmetinde Germiyan Beyleri

Germiyan aşiretinin, adı bilinen ilk beyi Ali-şîr oğlu Muzafferüddîn'dir. Muzafferüddîn, 1239 yılda Türkiye Selçuklu Devleti'nin "Malatya sü-başısı" (askerî vali) idi.[109] 1240 yılında, Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddîn Keyhüsrev tarafından "Babaî" ayaklanmasının bastırılmasında görevlendirilmiştir. Muzafferüddîn, Malatya civarındaki kendisine bağlı aşiretlerden topladığı kuvvetlerle Babaîler üzerine gittiyse de, başarılı olamamış, isyancılar tarafından iki defa yenilgiye uğratılmıştır. [110]

Muzafferüddîn'den sonra oğlu Kerîmüddîn Ali-şîr de Türkiye Selçukluları Devleti'nin hizmetinde bulunmuştur. Kerîmüddîn Ali-şîr, devletin merkez teşkilâtında görevli büyük komutanlardan biriydi. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in ölümünden sonra, Sultanın oğulları arasındaki taht kavgasına karışan Kerîmüddîn Ali-şîr, Moğollarla mücadeleye girişen Sultan II. İzzeddîn Keykâvus'un yanında yer aldığı için, muhteris devlet adamı Pervâne Muîneddîn Süleyman'ın tahrik ve teşviki ile Moğollar tarafından Konya'da idam edilmiştir (1261).[111]

3. Batı Uçlarına Göç ve Beyliğin Teşekkülü

XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Malatya civarından ayrılan Germiyan Türkleri, batı uçlarından Kütahya ve Afyonkarahisar çevresine gelip yerleşmişlerdir. Germiyan Türklerinin bu bölgeye, Moğol istilâsı yüzünden göç ettikleri sanılmaktadır. Bu sırada Kütahya ve Afyonkarahisar çevresi, Selçuklu veziri Sahip Ata oğullarından Hasan ve Hüseyin kardeşlerin elinde bulunuyordu. Germiyan Türkleri, bölgede cereyan eden olayların içinde yer alarak, önemli bir kuvvet olduklarını göstermeyi başardılar. Bu olayları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1277 yılında Karamanoğlu Mehmed Bey, Konya'yı ele geçirip, şehzade Alâeddin Siyavuş'u Selçuklu tahtına çıkardıktan sonra batı uçlarının başında bulunan Hasan ve Hüseyin kardeşlerin üzerine yürüdü. Bu sırada Germiyan Türkleri, Hasan ve Hüseyin kardeşlerin emri altında bulunuyorlardı. Fakat onlar, çatışma sırasında savaş meydanını terk ederek, Hasan ve Hüseyin kardeşleri kendi kaderleriyle baş başa bıraktılar. [112] Sonuç olarak, Hasan ve Hüseyin kardeşler, savaşı ve hayatlarını kaybettiler.

Hasan ve Hüseyin kardeşlerin ölümünden sonra bölgeye, Selçuklu tahtını kaybetmiş olan Alâeddin Siyavuş geldi. Siyavuş'un amacı, uç Türkmenlerini toplayıp, Selçuklu

tahtını tekrar ele geçirmekti. Fakat, üzerine gönderilen ilk Selçuklu ordusuna yenildi. Bu savaşta, hangi tarafta olduklarını tespit edemediğimiz Germiyan Türkleri de bunuyordu. Başlarında da Ali-şir oğlu Hüsâmeddîn adında bir bey vardı. Alâeddin Siyavuş, yenilgiden sonra akşam karanlığından ve yağmurdan yararlanarak, kaçmak istedi. Fakat, Ali-şir oğlu Hüsâmeddîn'in askerleri, Siyavuş'u sultanlara has "kırmızı çizmesi"nden tanıyarak yakaladılar ve Selçuklu komutanlarına teslim ettiler. [113] Selçuklu komutanları, Alâeddin Siyavuş'a aman vermediler; onu hemen idam ettiler.

Sahib Ata oğulları ile Selçuklu Şehzadesi Alâeddin Siyavuş'un arka arkaya bertaraf olmaları, bölgede Germiyan Türklerini ön plâna çıkardı. Daha da önemlisi, batı uçlarının sol kol beylerbeyliği Sahib Ata oğullarından Germiyan Türklerinin eline geçti. Germiyan Türkleri, tarihin önlerine çıkardığı bu fırsattan yararlanmasını bildiler ve bölgede yavaş yavaş kendi beyliklerini oluşturmaya ve geliştirmeye başladılar.

Bundan sonra Germiyan Türkleri ile Moğol hâkimiyeti altındaki Türkiye Selçuklu idaresi arasında sebebini tespit edemediğimiz bazı anlaşmazlıklar meydana geldi. Bu durum, taraflar arasında sert çarpışmalara sebep oldu. 1286-1291 yılları arası, bu çarpışmaların en yoğun olduğu dönemdir. Bu savaşlarda bazen Germiyan Türkleri, bazen de Türkiye Selçukluları galip geldi.[114] Sonuç olarak bu savaşlar, taraflara hiçbir yarar sağlamadığı gibi her iki taraf için de son derece yıpratıcı oldu.

Artık 1300 yıllarına gelindiğinde, Germiyanoğulları Beyliği tamamen teşekkül etmiş ve tam bağımsız bir beylik haline gelmiş bulunuyordu. Beyliğin merkezi Kütahya şehri idi. Kurucusu ise, Ali- şîr oğlu Yakub Bey'dir. Yakub Bey, Kütahya ve çevresine gelmeden önce, Ankara'da bir süre Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunmuş idi. Bu sırada "el-emîrü'l-ecellü'l-kebîr" unvanını taşıyordu.

4. Germiyanoğulları ve Batı Anadolu'nun Fethi

Germiyan Türklerinin başında bulanan Yakub Bey, Karamanoğulları gibi Moğollara açıkça karşı çıkamamıştır. Aksine Moğollara karşı devamlı itaatli olup, vergilerini düzenli olarak göndermiştir. Hatta o, Anadolu'ya gelen Moğol İlhanlı Valisi Emîr Çoban'a itaatini arz ederek, Moğol İlhanlı Devleti'ne karşı bağlılığını sürdürmüştür (1314).[115]

Moğol hâkimiyetine karşı hiçbir direnişte bulunamayan Yakub Bey, XIV. yüzyılın başlarında, batıda önemli fetihler gerçekleştirerek, beyliğini kısa sürede Anadolu'nun en güçlü ve en büyük beyliklerinden biri haline getirdi. Bu sırada beyliğin sınırları, Kütahya şehrinden güneyde Göller Bölgesi'ne, batıda Alaşehir'e (Philadelphia) ve Denizli'nin ilerisine (Antiokhia)[116] kadar uzanıyordu.[117] Aydın, Menteşe ve Saruhan beylerinin hepsi, Yakub Bey'in emrinde bulunuyordu. Bunlardan Aydınoğlu Mehmed Bey, Yakub Bey'in ordu komutanı (sü-başı) idi.[118]

Aydınoğlu Mehmed Bey, Germiyanoğulları Beyliği'nin ordu komutanı olarak, İzmir şehri yakınlarındaki Birgi ve Ayasuluğ (Selçuk)'u fethederek, Beyliğin sınırlarını batıda en geniş noktasına ulaştırdı.

Öte yandan, Ege Bölgesi'ndeki topraklarının birer birer elden çıkmakta olduğunu gören Bizans, Sicilya'dan getirttiği paralı asker Katalanları[119] Yakub Bey'in üzerine sevk etti. Bu sırada Yakub Bey, Ege Bölgesi'nin en önemli şehirlerinden olan Alaşehir'i kuşatmakta idi. Alaşehir önünde Katalanların baskınına uğrayan Yakub Bey, girdiği çarpışmada

başarılı olamadı ve geri çekilmek zorunda kaldı.[120] Bu arada Kula ve Simav kasabalarını Katalanlara kaptıran Yakub Bey, ilk defa Bizans karşısında toprak kaybetti.

Germiyanoğulları Beyliği, Yakub Bey zamanında gücünün ve kudretinin doruk noktasına ulaşmış durumdaydı. Bu sırada Beylik, 700 kadar şehir ve kale ile 40 bin atlıdan oluşan güçlü bir silâhlı kuvvete sahipti. Komşu beylikler ve devletler, Germiyanoğullarının askerî gücünden çekinmekteydiler. Hatta Bizans İmparatorluğu Germiyanoğullarına vergi ödemekteydi. Yakub Bey'in her büyük hükümdar gibi vezirleri, emîrleri, kadıları, hazîneleri bulunmaktaydı.[121]

1340 yılından sonra öldüğü tahmin edilen Yakub Bey'in yerini oğlu Mehmed Bey aldı. Mehmed Bey, "mücadeleci, cenkçi" anlamlarında Türkçe "Çağşadan" lakabı ile tanınıyordu. Mehmed Bey, Kula ve Simav kasabalarını Bizans'tan geri aldıysa da,[122] babası zamanında beyliğin ulaşmış olduğu büyük gücü ve kudreti koruyamadı.

1361 yılında ölen Mehmed Bey'in yerine oğlu Süleyman-şah geçti. Süleyman-şah zamanında Karamanlı-Osmanlı mücadelesi başladı. Bu mücadelede iki komşu beylik arasında sıkışıp kalmış olan Süleyman-şah, bunlardan Karamanoğullarının saldırısından çekinmekteydi. Süleyman-şah, Karamanoğullarının saldırısından kendini koruyabilmek için Osmanlılara yanaştı. Kızı Devlet Hatun'u, Sultan I. Murad'ın oğlu Bayezid'e vererek, Osmanlılar ile akrabalık ve dostluk ilişkileri kurdu. Süleymanşah bununla da yetinmedi; kızının çeyizi olarak, başta beyliğin merkezi Kütahya olmak üzere Tavşanlı, Simav, Eğrigöz (Emet) gibi şehir ve kaleleri Osmanlılara terk ederek,[123] Kula kasabasına çekildi; kendini kültürel faaliyetlere verdi (1378). O, özellikle Şeyhoğlu Mustafa, Ahmed Dâî', Ahmedî gibi devrin şairlerini ve ediplerini etrafında topladı. Bunlardan Şeyhoğlu Mustafa, onun "nişancılık" ve "defterdarlık" görevlerinde bulunmuştur.

Türk kültürünün ve Türkçenin gelişmesine büyük emeği geçmiş olan Süleyman-şah, 1387 yılında öldü. Sağlığında Kula'da yaptırmış olduğu Gürhane Medresesi'ne defnedildi. Süleyman-şah'ın yerini oğlu Yakub Bey aldı.

II. Yakub Bey, Sultan I. Murad'ın Kosova Savaşı'nda şehit düşmesi üzerine babasının Osmanlılara terk ettiği şehirleri ve kaleleri geri alma hevesine kapıldı. Bu sırada, Osmanlılara karşı başını Karamanoğullarının çektiği, Kadı Burhaneddîn Ahmed ile Hâmîdoğulları, Saruhanoğulları ve Menteşeoğulları Beyliklerinden oluşan ittifaka, II. Yakub Bey de katıldı. Bu ittifaktan aldığı cesaretle harekete geçen II. Yakub Bey, başta Kütahya olmak üzere beyliğin topraklarının bir kısmını geri almayı başardı.[124]

Öte yandan, Sultan I. Murad'ın yerini alan oğlu Yıldırım Bayezid, Osmanlı ülkesinde otoritesini kurup yerleştirdikten sonra Anadolu beylikleri üzerine yöneldi. Bayezid'in amacı, beylikleri birer birer ortadan kaldırarak, Osmanlı hâkimiyeti altında Anadolu'da Türk birliğini kurmaktı. Bu gaye ile Saruhan, Aydın ve Menteşeoğulları beyliklerini bir çırpıda ortadan kaldıran Yıldırım Bayezid, aynı süratle II. Yakub Bey'in üzerine yürüdü. II. Yakub Bey, Bayezid'e karşı koymaya cesaret edemedi. Yanına aldığı ağır hediyelerle Bayezid'i karşılamaya çıktı. Gayesi, kendisini affettirerek, beyliğini korumaktı. Fakat II. Yakub Bey, bu teşebbüsünde başarılı olamadı. Anadolu Türk Beyliklerini Osmanlı hâkimiyeti altında birleştirme hususunda son derece kararlı olan Yıldırım Bayezid, II. Yakub Bey'i Kütahya önünde teslim alarak, Rumeli'deki İpsala Kalesi'ne kapattı. Germiyanoğulları topraklarını da Osmanlı Devleti'ne ilhak etti (1390).

5. Ankara Savaşı'ndan Sonra Beyliğin Yeniden Teşekkülü ve Sonu

II. Yakub Bey, kapatıldığı kalede bir yıl kaldıktan sonra bir fırsatını bularak kaçtı. Deniz yoluyla Suriye'ye ulaşan II. Yakub Bey, o sırada Şam'da bulunan Timur'a sığındı. II. Yakub Bey, ülkesine tekrar sahip olabilmek için Timur'un yanında Ankara Savaşı'na katıldı. Timur da Ankara Savaşı'ndan sonra II. Yakub Bey'e ülkesini geri verdi (1402).

II. Yakub Bey, bu defa Karamanoğullarının saldırısına marûz kaldı: Karamanoğlu Mehmed Bey, Yıldırım Bayezid'in oğulları arasındaki otorite mücadelesinin yarattığı karışıklık ortamını kendi lehine değerlendirerek, harekete geçti. Germiyanoğulları topraklarını işgal ettikten sonra Bursa'ya ulaştı. Ülkesini ikinci defa kaybeden II. Yakub Bey, Osmanlılara sığınarak yardım istedi. Osmanlı Hükümdarı Mehmed Çelebi, Karamanoğulları üzerine yürüyünce, Karamanoğlu Mehmed Bey Germiyanoğulları topraklarını terk ederek, geri çekildi. Böylece, II. Yakub Bey topraklarına tekrar sahip oldu. Osmanlıların yüksek hâkimiyetini tanıyan II. Yakub Bey, Mehmed Çelebi'nin Karamanlı seferine lojistik destek sağlayarak, Osmanlılara bağlılığını gösterdi.

II. Yakub Bey, hanedanın hayatta kalmış son temsilcisi idi. Artık ihtiyarlamıştı. 80 yaşını aşmış bulunuyordu. Hayatta arzu edeceği pek fazla bir şey kalmamıştı. Yerini alacak erkek evlâdı yoktu. Ülkesini kız kardeşlerinin çocuklarına bırakmak istemiyordu. Ölümünden sonra ülkesinin Osmanlı Devleti'ne katılmasına karar verdi. II. Yakub Bey, bu kararını bizzat Sultan II. Murad'a bildirmek üzere Osmanlı Devleti'nin merkezi Edirne'ye gitti. Burada Sultan II. Murad'ı ziyaret ederek, kararını bildirdi (1427). II. Yakub Bey, Edirne'den döndükten sonra öldü. Vasiyeti gereğince Germiyan ülkesi, Osmanlı Devleti'ne katıldı.

Eli açık ve cömert bir bey olan II. Yakub Bey, daha çok hayır işleriyle meşgul olmuştur. O da, tıpkı babası gibi devrin şairlerini ve ediplerini korumuş ve onlara Farsçadan Türkçeye eserler tercüme ettirmiştir.

6. Medenî ve Kültürel Faaliyetler

İdarî Yapı: Germiyan Beyliği'nin başında "Ali-şir" ailesinden gelen beyler bulunuyordu. Sahib Ata oğullarından "Batı Uçları beylerbeyliği"ni devralmış olan Ali-şir oğulları, Kütahya ve çevresinde hem kendi beyliklerini oluşturmuşlar, hem üstlendikleri tarihî görevi ve sorumluluğu başarıyla yerine getirmişlerdir. Daha doğrusu onlar, emirlerindeki Aydın, Saruhan, Karasi ve Menteşe beyleri vasıtasıyla Ege Bölgesi'nin tamamını fethederek, Selçukluların eksik kalmış faaliyetlerini tamamlamışlardır.

Germiyanoğulları beyleri, kendilerine beyliğin merkezi olan Kütahya'da 360 odalı büyük bir saray yaptırmışlardır. Onlar, tıpkı Selçuklu hükümdarları gibi unvanlar almışlar, kendi adlarına para bastırmışlar ve nevbet çaldırmışlardır. Germiyanoğulları beylerinin alıp kullandıkları unvanlardan biri de "sultan" unvanı idi. Meselâ, tarihî belgelerin hemen hemen hepsinde, Süleyman-şah'ın unvanı "sultan" (Sultanü'l-Germiyâniyye) olarak zikredilmiştir. [125]

Germiyanoğulları Beyleri, Selçuklularda olduğu gibi, memleket işlerini büyük "dîvânlar" vasıtasıyla görmekteydiler. Bu "dîvânlar"ın başında da "vezir, emîr, nişancı, defterdâr" gibi büyük devlet adamları bulunmaktaydı. Meselâ, "nişancı", aynı adla anılan "dîvân"ın başı olup, devlete ait toprakların dağıtımını yapmaktaydı. Vergilerin düzenlenmesinden

ve tahsil edilmesinden de, “defterdâr” sorumlu idi. Selçuklularda ise, “nişancı”nın görevini “pervâne”, “defterdâr”ın görevini de “müstevfî” adıyla anılan devlet adamları yerine getirmekteydi.

Germiyanoğullarında toprak, timar, vakıf ve mülk (malikâne=özel mülk) olmak üzere üç kısma ayrılmaktaydı. Bunlardan timar, belirli bir hizmet karşılığı olarak devlet adamlarına ve komutanlara verilen arazi idi. Bu arazi, işlenmek üzere çiftçilere dağıtılmaktaydı. Çiftçiler de, bu araziden elde ettikleri ürünlerin karşılığında timar sahibine vergi (öşür) ödemekteydiler. Bunun dışında çiftçiler, araziyi istediği gibi kullanabilmekte ve oğullarına miras bırakabilmekteydi.

Germiyanoğulları beyleri, arazilerin bir kısmını da kurdukları vakıfların finansmanı için kullanmışlardır. Nitekim vakıf senetlerinde, birçok köyün, tarım arazisinin ve otlağının bir vakıf kurumuna bağışlanmış olduğu görülmektedir. Vakıf arazileri de tıpkı timar arazileri gibi çiftçilere kiraya (icar, icara) verilmek suretiyle işletilmekteydi. İcar bedeliyle de vakfın bütün ihtiyaçları karşılanmaktaydı.

II. Yakub Bey’in imarethanesinde konaklayanlara ve görev yapanlara günde üç öğün karşılıksız yemek servisi yapılmaktaydı. Özellikle burada kullanılan ve hazırlanan etin, ekmeğin, yemeğin iyi pişmiş ve temiz olmasına dikkat edilmekteydi. Yemeğin kalanı dökülmemekte, imarethanenin çevresinde oturan halka dağıtılmaktaydı. Misafirlerin atlarına da üç gün süre ile karşılıksız yem verilmekteydi. Ayrıca imarethanede hastalananlar tedavi ettirilmekte, ilaç parası ödenmekte ve ölenlerin de defin işlemleri yapılmaktaydı. [126]

Bütün bunlar, başka milletlerde görülmeyen son derece önemli sosyal hizmetlerdi. Bu hizmetin temeli, İslâm dininin hayır ibadeti ile toplumun refahını hedef alan Türk devlet anlayışına dayanıyordu. Bu hizmette, âdeta İslâm dininin yüce değerleri ile Türk devlet anlayışının temel ilkeleri bir senteze ulaşmış durumdaydı.[127]

Ticaret: Germiyanoğulları, sanayi ve ticarette de çok iyi durumdaydılar. Özellikle Anadolu’nun en iyi kumaşları Germiyanoğullarına ait şehirlerde dokunmaktaydı. Bunların en meşhuru, "Germiyan kumaşları” adıyla anılmaktaydı. Bu kumaşlar, başta Bursa olmak üzere Anadolu’nun bütün şehirlerinde pazarlanmaktaydı. Yine Denizli’de "ak kalemli” adıyla bir kumaş üretilmekteydi ki, bu kumaşlardan devlet adamlarına hediye elbiseler (tıraz) yapılmaktaydı. Aynı şekilde, Anadolu’nun en kaliteli sarık bezleri de Denizli’deki tezgahlarda dokunmaktaydı.[128]

Anadolu’nun, sür’at, çeviklik ve dayanıklılık bakımından en iyi atları Kütahya’da yetiştirilmekteydi. "Kütahya atları”, tıpkı Kastamonu ve Karaman atları gibi yabancılar tarafından yüksek fiyatlar ödenerek satın alınmaktaydı.[129]

Germiyanoğulları, Anadolu’nun içinde olduğu gibi, Anadolu dışında batı ülkelerine de ihracat yapmaktaydılar. Meselâ onlar, ihraç mallarını Menderes nehri üzerinden kayıklarla Ayasulug (Selçuk) ve Balat sahil şehirlerine ulaştırıyorlar ve buradan da Batılı tüccarlara satıyorlardı.[130] Aynı şekilde Kütahya ocaklarından çıkarılan "şap” madeni ile, yine bu bölgede üretilen "buğday, pirinç, balmumu, işlenmiş kenevir” de, bu yol üzerinden batı pazarlarına ulaştırılıyordu. [131]

Germiyanoğulları, imar faaliyetlerini de ihmal etmemişlerdir. Onlar, hemen hemen her

şehir ve kasabada cami, medrese, türbe, imarethane ve çeşme türünden dinî, ilmî, içtimaî hizmet veren birçok mimarî eser inşa ederek, yurtlarını imar etmişlerdir.

Bilim ve Edebiyat: Germiyanoğulları zamanında Kütahya, Anadolu'nun en parlak ilim ve kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir. Germiyanoğulları beyleri, Kütahya'yı yüksek öğretim kurumu olan medreselerle donatarak, Anadolu'da Türk ilminin ve kültürünün gelişmesine yardımcı olmuşlardır. Bu medreselerde, dinî ilimlerin yanında astronomi gibi müspet ilimler de okutulmaktaydı.

Germiyanoğulları beyleri, sadece medreseler kurmakla kalmamışlar, aynı zamanda devrin en büyük ediplerini, ilim ve fikir adamlarını kendi etraflarında toplamışlar, onları himaye etmişlerdir. Bunların başında Abdülvacid, Şeyhoğlu Mustafa, Ahmed Dâî', Ahmedî gibi devrin en seçkin ilim adamları, şairleri ve edipleri gelmekteydi. Germiyanoğulları beyleri, bunlara hem Türkçe telif eserler yazdırmışlar, hem de Farsçadan ve Arapçadan çeşitli eserler tercüme ettirmişlerdir.

KARASİOĞULLARI

1. Karasi Ailesi

Karasi ailesinin kökeni hakkında henüz inandırıcı bir hükme varılamamıştır. Ancak, bazı belgelerdeki eksik ve çelişkili bilgilere dayanmak suretiyle yorumlar yapılabilmiştir. Bu hususta yapılan yorumların en yenisi ve en akla uygun olanı şudur:[132]

1175 yılında Dânişmendliler Devleti'ne son vererek topraklarını Türkiye Selçukluları Devleti'ne katan Sultan II. Kılıç Arslan, Dânişmendliler ailesinden Yağı-basan'ın oğullarını (Muzafferüddîn Mahmûd, Zahîreddîn İli, Bedrüddîn Yusuf) batı uçlarına yerleştirmiştir. Yağı-basan'ın oğulları, batı uçlarındaki bütün beyler üzerinde hâkimiyet kurarak, kısa bir zaman içinde büyük bir güç haline gelmişlerdir. Öyle ki, onların etkileri ve güçleri, Selçuklu iktidarını bile belirleyecek bir dereceye ulaşmış bulunuyordu. Nitekim, Yağı-basan oğulları, 1205 yılında bu etkilerini ve güçlerini, İstanbul'da sürgünde bulunan I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in lehinde kullanarak, onun tekrar Türkiye Selçukluları tahtına çıkmasını sağladılar. Yaptıkları bu hizmete karşılık da devletin merkezinde önemli görevler ve mevkiler elde ettiler. [133] Fakat, Yağı-basan oğulları, görevlerini ve mevkilerini ancak 1211 yılına kadar koruyabildiler. Bu tarihte, Yağı-basan oğullarından Zahîreddîn İli, Melik İzzeddîn Keykâvus ile Alâeddîn Keykubâd arasındaki taht mücadelesine karışarak, bertaraf oldu.[134] Diğer oğullarının akıbetleri ise belli değildir. Daha doğrusu, Türkiye Selçuklu Devleti'nin çöküşüne kadar, Yağı- basan'dan gelen Dânişmend oğullarına dair kaynaklarda hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

2. Beyliğin Teşekkülü ve Gelişmesi

Türkiye Selçuklu Devleti, XIV. yüzyılın başlarında tamamen çökerken, Danişmend oğullarından oldukları sanılan Kalem ve oğlu Karasi Beyler, tarih sahnesinde görünerek, Balıkesir ve çevresini fethe başladılar. Kalem ve Karasi[135] Beyler, bu bölgeye gelmeden önce, son Selçuklu Sultanı II. Mesud'un "nökeri" (maiyet) idiler. [136]

Öyle anlaşılıyor ki, Selçuklu devlet teşkilâtının dağılması üzerine Kalem ve Karasi Beyler, Sultan II. Mesud'un hizmetinden ayrılıp, batı uçlarının hâkimi olan

Germiyanoğullarının yanına gelmişlerdir. Onlar burada, hemen fetih hareketine girişmişlerdir. Muhtemelen Germiyanoğulları ordularının desteği ile Marmara Bölgesi'ne giren Kalem ve Karasi Beyler, Bizans'ın içinde bocaladığı perişanlıktan yararlanarak, Balıkesir ve çevresini ele geçirmişlerdir. Kalem ve Karasi Beyler, diğer uç beylerinin yaptığı gibi, fethettikleri bu bölgede, kendi bağımsız idarelerini oluşturmuşlardır. Böylece, XIV. yüzyılın başlarında Karasi Beyliği teşekkül etmiştir.

Balıkesir'i kurdukları beyliğin merkezi yapan Kalem ve Karasi Beyler, diğer Anadolu beyleri gibi Bizans'ın aleyhine topraklarını genişletmeye başladılar. Öte yandan, Batı Anadolu'daki topraklarının tamamen elden çıkmakta olduğunu gören Bizans imparatoru, hemen harekete geçerek, oğlunun komutasında, Anadolu'ya, ücretli "Alan" kuvvetleriyle destekli bir Bizans ordusu gönderdi. Manisa'ya kadar ilerleyen Bizans-Alan ordusu, Gediz nehri kenarında karargâh kurdu. Anadolu yakasına geçtiği yerden itibaren adım adım takip edilmiş olan Bizans-Alan ordusu, burada Türk kuvvetleri tarafından abluka altına alındı. İmparatorun oğlu, Bizans-Alan birliklerini Türklere karşı harekete geçiremedi. Tâ başından beri Bizans-Alan birlikleri arasında sürüp gelen uyumsuzluk, burada ayrılma ile sonuçlandı; Alan kuvvetleri çekip gitti. Destekten mahrum kalan Bizans ordusu da, korku ve panik içinde dağıldı (1302).

Bizans imparatoru, Türk Beyliklerinin yayılmalarına karşı bu defa Sicilya'da bulunan paralı asker Katalanları getirtti. Gemilerle gelip Erdek'te karaya çıkan Katalanlar, burada Karasi direnişini kırarak, Alaşehir'e kadar ilerlediler. Fakat bir süre sonra Katalanlar ile Bizans imparatorunun arası açıldı. İmparator, Katalan liderini öldürtünce, bu defa Katalanlar silâhlarını Bizans'a çevirdiler (1306). Bundan sonra Gelibolu Yarımadası'na gelen Katalan kuvvetleri, Türklerin de desteğini alarak, burada iki sene Bizans İmparatorluğu ile mücadele ettiler. [137]

Bizans imparatorunun arka arkaya yaptığı iki teşebbüsün de başarısızlıkla sonuçlanması, Batı Anadolu'da faaliyet gösteren Türk beylerini cesaretlendirdi. Bu arada Kalem ve Karasi Beyler, Bergama, Edremit ve Çanakkale gibi bölgenin en önemli şehirlerini fethederek, Beyliğin sınırlarını denizlere ulaştırdılar.

Yeni ekonomik imkânlar sunan sahalara sahip olmak, konar-göçer bir hayat yaşayan Türkmenlerin daima en büyük arzusu idi. Bundan dolayı fethedilen yerler hemen yeni Türkmen göçleriyle doldurulmaktaydı. Batı Marmara Bölgesi de, Kalem ve Karasi Beyler tarafından fethedilince, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden olduğu gibi Trakya üzerinden de buraya yeni Türkmen kütleleri gelip yerleşti. Bunlar, Baba İshak ayaklanmasından sonra (1240) Sinop üzerinden gemilerle Kırım'a gitmiş ve buradan da Moğol istilâsı önünden kaçarak, gelip Dobruca'ya yerleşmiş olan Saru Saltuk'a bağlı Türkmenler idi. Başlarında ise, Saru Saltuk'un halifesi Ece Halil bulunuyordu. Ece Halil, bir süre Bizans ile mücadele ettikten sonra Anadolu yakasına geçerek, Karasi beylerinin arasına katıldı (1310).[138]

Karasi Bey'den sonra beyliğin toprakları oğulları Demir-han ve Yahşi-han arasında paylaşıldı. Bunlardan Demir-han Balıkesir'den Çanakkale'ye kadar olan yerlere, Yahşi-han da Bergama ve çevresine hâkim oldu. Demir-han'ın toprakları Yahşi-han'ın topraklarından daha geniş idi.

Demir-han, Saruhan Bey ile birlikte Aydınoğlu Umur Gâzî'nin Rumeli seferine katılarak, onlara donanması ve ordusu ile yardım etti. Yahşi-han da Gelibolu Yarımadası'na bir

çıkarma yaptıysa da, başarılı olamayarak geri döndü.

3. Beyliğin Osmanlılar Tarafından İlhakı

Osmanlı kroniklerinde, 1343 yılından sonra Karasioğullarından Aclan ve Dursun adlarında iki kardeşin faaliyetlerinden söz edilmektedir. Aclan adı ile zikredilen şahıs Demir-han olmalıdır.[139] Bu duruma göre, Demir-han ve Yahşi-han kardeşler, beyliğin topraklarını kendi aralarında paylaşırken, diğer kardeşleri Dursun Bey'e bir yer vermemişlerdir. Dursun Bey de Osmanlı Beyliği'nin başında bulunan Orhan Bey'e sığınarak, Demir-han'a karşı mücadeleye geçmiştir. Dursun Bey'in teşvikleriyle harekete geçen Orhan Bey, Demir-han'ı Balıkesir'de kuşatarak, teslim almıştır. Orhan Bey, Balıkesir ve çevresini Dursun Bey'e değil, oğlu Süleyman Paşa'ya vermiştir (1345).

Böylece, Karasioğulları Beyliği'ne ait toprakların büyük kısmının Orhan Bey tarafından ilhak olunmasıyla Hacı İlbeyi, Evrenos, Ece Halil ve Kadı Fazıl gibi Karasi Beyleri Osmanlı Devleti'nin hizmetine girerek,[140] Rumeli'nin fethinde başlıca rol oynadılar. Osmanlılar, Karasioğulları topraklarının geri kalan kısmını da I. Murad zamanında devletlerine kattılar (1363).

SARUHANOĞULLARI

1. Saruhan Ailesi

Tarihî kayıtlara göre, Beyliğin kurucusu Saruhan Bey'in babasının adı Alpağı idi. Ayrıca, Saruhan Bey'in Çuğa ve Ali Paşa adlarında iki kardeşi bulunuyordu. Saruhan ailesinin başlangıcına dair bütün bilgimiz bundan ibarettir.

Alpağı kimdi? Hangi Türk ailesinden gelmekteydi? Babasının adı ne idi? Hemen belirtelim ki, mevcut kaynaklar vasıtasıyla bu soruları cevaplandırmak mümkün olmamaktadır. Bu sorular, ancak Türklerde isim verme geleneği ile açıklanabilmektedir. Buna göre, Türkler, aile reisine, yani babaya çok önem vermekte ve onun adını ölümünden sonra da yaşatmak istemekteydiler. Bunun için onlar, erkek çocuklarından birine genellikle kendi babalarının adını vermekteydiler.[141] Türklerdeki isim verme geleneğine uygun bir şekilde düşünülürse, Alpağı Bey'in babası, Saruhan adında bir kimse olmalıdır. Öyleyse, Selçuklu devrinde yaşamış ve Saruhan adını taşıyan bir kimse var mıdır? Selçuklu devri kaynaklarının birinde, Saruhan adını taşıyan bir beyden söz edilmektedir. O da şudur: Sultan I. Alâeddîn Keykubâd zamanında Harezmli beylerin büyük bir kısmı Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetine girmiştir ki, bunlar arasında Saruhan adını taşıyan bir bey bulunuyordu.[142] Kanaatimizce bu bey, Alpağı'nın babası, Saruhan Bey'in de dedesi idi. Bugün elimizde, bu görüşü destekleyebilecek nitelikte bazı deliller bulunmaktadır: Batı Anadolu'ya Harezm'den birçok Türkmen ailesi ve oymağı gelip yerleşmiştir. Meselâ, Batı Toroslarda ve Aydın çevresinde "Horzum" (Harezm) adıyla anılan bazı aşiretler yaşamaktadır. Ayrıca, bugün Alaşehir ilçesine bağlı "Horzum Alayaka, Horzum Embelli, Horzum Sazdere, Horzum Keserler" adlarında dört adet köy bulunmaktadır.[143]

2. Beyliğin Kuruluşu ve Gelişmesi

Tarihî kayıtlara göre, Saruhan Bey, son Selçuklu Sultanı II. Mesud'un "nöker"lerinden biri

idi.[144] Selçuklu devlet teşkilâtının dağılmaya başlaması üzerine Saruhan Bey, diğer beylerin yaptığı gibi Sultan II. Mesud'un hizmetinden ayrılıp, ailesiyle birlikte batı uçlarına gelerek, Germiyanoğulları beyleri arasına katılmıştır. Bundan sonra Saruhan Bey, Germiyanoğulları topraklarını kendine üs yaparak, Batı Anadolu istikametinde akın ve fetih hareketine girişmiştir.

Bilindiği gibi, Bizans İmparatorluğu, Batı Anadolu'da sür'atle gelişen Türk akınlarına ve fetihlerine karşı arka arkaya Alan ve Katalan kuvvetlerini göndermiş ise de, her iki kuvvet de teşebbüslerinde başarısızlığa uğrayıp, geri çekilmek zorunda kalmıştı (1305). Bu durum, özellikle bölgede faaliyet gösteren Türk beylerinin işini büyük ölçüde kolaylaştırdı. Bu sırada Saruhan Bey, Gediz nehrinin kaynak havzasından itibaren Manisa istikametinde Batı Anadolu topraklarını açmak ile meşgul idi.[145] 1313 yılında Manisa'nın fethini tamamlayan Saruhan Bey, burada kendi beyliğini kurdu.[146] Türk devlet anlayışının icabı olarak Demirci yöresinin idaresini kardeşi Çuğa Beye, Kemal Paşa (Nif) yöresinin idaresini de öteki kardeşi Ali Paşa'ya verdi.

Saruhan Bey, sahilleri de ele geçirerek, beyliğin sınırlarını denize ulaştırdı. Bundan sonra Saruhan Bey, bir donanma meydana getirerek, adalar üzerine seferlere başladı. O, bu seferleri bazen Aydınoğulları donanmasıyla birlikte,[147] bazen de kendi donanmasıyla yapıyordu. Öte yandan, Saruhan Bey, Foça gibi sahil şehirlerinden sonra Sakız ve Midilli adaları üzerinde de hâkimiyet kurarak, bu şehir ve adaları ellerinde bulunduran Cenevizlileri vergiye bağladı.[148]

Saruhan Bey, Aydınoğulları Beyliği'nin Adalar (Ege) denizinde olduğu gibi Rumeli'ye olan seferlerinde de onlarla iş birliği yapıyordu. Aydınoğullarından Umur Bey, Bizans tahtı için mücadele eden Kantakuzen'e yardım etmek istiyordu. Fakat, Aydınoğulları donanması Lâtinler tarafından yakılmıştı. Umur Beyin Rumeli'ye gidebilmesi için Saruhan ve Karasi Beyliklerinin topraklarını ve donanmasını kullanması lâzım geliyordu. Bu hususta Umur Beye destek veren Saruhan Bey, Umur Beyin topraklarından geçmesine izin verdiği gibi, oğlunu da Saruhanlı kuvvetlerinin başında onunla birlikte gönderdi. Fakat, Umur Bey bu seferinde başarılı olamayarak, geri dönmek zorunda kaldı. Üstelik, bu sefer sırasında Saruhan Bey'in oğlu, tutulduğu hastalıktan kurtulamayarak öldü.[149]

Saruhan Beyin 15 şehri, 20 kalesi bulunmaktaydı. 10 bin atlıdan oluşan bir ordusu vardı. Ayrıca, Adalar (Ege) denizinde daima akın ve gazâ yapan bir donanmaya sahipti.[150] Saruhan Bey 1345 yılında vefat etti. Manisa'daki türbesine defnedildi. Yerine oğlu İlyas Bey geçti.

3. Saruhan Beyden Sonra Beyliğin Durumu

İlyas Beyin önemli bir faaliyeti yoktur. 1362 yılından sonra ölen İlyas Bey'in yerini oğlu İshak Bey aldı. Kendini medenî ve kültürel faaliyetlere veren İshak Bey, Manisa'da Ulu Cami, medrese, Mevlevîhane gibi önemli eserler yaptırdı.

1388 yılında ölen İshak Bey'in yerine oğlu Hızırşah geçti. Birçok Anadolu beyi gibi Osmanlıların yüksek hâkimiyetini tanıyan Hızırşah, Sultan I. Murad'ın Kosova Savaşı'na yardımcı kuvvet gönderdi.[151] I. Murad'ın Kosova Savaşı'nda şehit düşmesi üzerine, özellikle Karamanoğlu Alâeddîn Ali Bey'in teşvikiyle Hızırşah da, Germiyan, Aydın ve Menteşeoğulları Beyleriyle birlikte Yıldırım Bayezid'e karşı tavır aldı. Yıldırım Bayezid,

Osmanlı ülkesinde otoritesini kurduktan sonra sür'atle Karamanoğlu Alâeddîn Ali Bey'in başını çektiği muhalefet cephesi üzerine yöneldi; bir çırpıda Aydın, Saruhan ve Menteşeoğulları Beyliklerine son verdi; topraklarını da ilhak etti. [152] Bunlardan Saruhanoğulları toprakları ile Karasioğulları topraklarını birleştirerek, idaresini oğlu Ertuğrul'a verdi (1390).

Ülkesini Bayezid'e kaptıran Hızırşah, kaçarak Sinop'taki Cândâroğullarından İsfendiyar Bey'e sığındı ve oradan da Timur'un yanına gitti. Hızırşah, Ankara Savaşı'ndan sonra, diğer Anadolu beyleri gibi tekrar ülkesine sahip oldu. Bundan sonra Yıldırım Bayezid'in oğulları arasındaki taht kavgalarına karışan Hızırşah, Mehmed Çelebi'ye karşı İsa Çelebi'yi tutarak, ona yardım etti. Mehmed Çelebi, kardeşi İsa Çelebi'yi bertaraf ettikten sonra Hızırşah'ın üzerine yürüdü; bir baskın hareketi ile onu yakaladı ve aman vermeyerek öldürdü (1410). Saruhanoğulları toprakları tekrar Osmanlı Devletine katıldı. Böylece, Saruhanoğulları Beyliğinin siyasî varlığı tamamen sona erdi.

AYDINOĞULLARI

1. Beyliğin Kuruluşu

Beyliğin adı olarak kullanılan "Aydın" sözünün bir kişi isminden mi yoksa bir aşiret isminden mi geldiği henüz kesin olarak tespit edilememiştir.[153] Hemen hemen bütün kaynaklarda, beyliğin kurucusunun adı "Aydın oğlu Mehmed Bey" şeklinde tanıtılmış olmasına bakılırsa, buradaki "Aydın" sözünün bir aşiret isminden çok, bir şahıs ismi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, şu ana kadar bilinen herhangi bir kaynakta "Aydın" adıyla anılan bir beyin hayatına ve faaliyetlerine dair hiçbir bilgiye rast gelinmemiştir.

Batı uçlarının sol kolu üzerinde kurulmuş olan Germiyanoğulları Beyliği XIV. yüzyılın başlarında Batı Anadolu'daki Bizans toprakları üzerinde büyük bir fetih hareketi başlattı. Aydınoğulları Beyliği'nin kurucusu olan Aydın oğlu Mehmed Bey, bu sırada Germiyanoğulları Beyliği'nin ordu komutanı (sü- başı) idi.[154] Tarihî kayıtlara göre, Mehmed Bey ilk defa, aşağı Menderes Havzası'nda görüldü. O da tıpkı Menteşe, Saruhan ve Karasioğulları Beyliklerinin kurucularının yaptığı gibi Bizans'ın elinde bulunan Batı Anadolu topraklarının fethine girişti.[155] Mehmed Bey'den önce aşağı Menderes Havzası'na Menteşe Bey'in damadı Sasa Bey gelmişti. Sasa Bey, Mehmed Bey'den aldığı yardım ile Tire, Efes, Selçuk ve Birgi gibi bölgenin en önemli şehirlerini birer birer ele geçirdi.[156] Mehmed Bey, dost ve müttefik olarak Sasa Bey'in bütün faaliyetlerine destek verdiği gibi, Bizans tarafından Sicilya'dan getirtilip bölgeye gönderilen paralı asker Katalanlar'a karşı da, onunla birlikte mücadele etti. Fakat, iki Türk beyi arasındaki bu güzel dostluk ve ittifak çok uzun sürmedi. Katalanlar'ın bölgeden ayrılmasından hemen sonra Mehmed Bey ile Sasa Bey'in arası açıldı. Mehmed Bey, Sasa Bey'in elinde bulunan Tire, Efes, Selçuk (Ayasulug) (1304) ve Birgi (1308) gibi şehirleri alarak, "Aydın eli" adıyla anılan Büyük Menderes ve Küçük Menderes Havzası'na tamamen hâkim oldu. Bundan sonra Mehmed Bey, 1310 yılında İzmir'in iç kısmını, 1328 yılında da aynı şehrin sahil şeridini ele geçirdi. Böylece Mehmed Bey, fethettiği bu topraklar üzerinde babasının adıyla anılan kendi beyliğini oluşturdu.

Eski Türk devlet anlayışına göre, Türk hükümdarları oğullarından her birinin idaresine bir bölge vermekteydiler. Bundan maksat, onların daha sorumluluk mevkiine gelmeden kendilerini yetiştirmelerini ve geliştirmelerini sağlamaktı. Mehmed Bey de, Türk devlet

anlayışının icabı olarak, beyliğin topraklarını oğulları arasında paylaştırıp, her birine birer şehrin veya bölgenin idaresini verdi. Bunlardan Hızır Bey'in hissesine Selçuk, Efes ve Sultanhisarı; Umur Bey'in hissesine İzmir; İbrahim Bahadır Bey'in hissesine Ödemiş; Süleyman Bey'in hissesine de Tire şehri düştü. Mehmed Bey, küçük oğlu İsa Bey'i ise yanında alıkoydu.[157]

Mehmed Bey, "Ulu Bey" olarak beyliğin merkezi Birgi'de oturuyordu. Oğulları ise, babalarının kendilerine verdiği şehirlere taşınarak, bu şehirlerde "bey" unvanı ile kendi idarelerini kurmuşlardır. Daha doğrusu onlar, babalarının kurduğu teşkilâtın küçük bir benzerini kendi merkezlerinde oluşturmuşlardır. Meselâ İzmir'e yerleşen Umur Bey'in tıpkı babasınınki gibi "veziri, emiri, sü-başısı ve lalası (atabeyi) " bulunmaktaydı.[158] Burada hemen belirtelim ki, bu durum beyliğin siyasî bakımdan parçalanması anlamına gelmiyordu. Beyler, sadece idarî bakımdan bir özerkliğe sahiptiler. Siyasî bakımdan ise, beyliğin bütünlüğünü temsil eden "Ulu Bey"e bağlıydılar.

2. Adalar (Ege) Denizinde Türk Hâkimiyeti

Mehmed Bey'in oğulları arasında en yeteneklisi Umur Bey idi. İzmir'in özellikle Umur Bey'e verilmesi son derece isabetli bir karar olmuştur. Babasının emrinde İzmir'in sahil kesiminin fethine katılan Umur Bey, ilk defa bu savaşta kendisini göstererek, "İslâm gâzîsi" olmuştu. Bu sırada Umur Bey henüz 18 yaşında idi.

Aydınoğulları Beyliği, doğudan Germiyanoğulları, güneyden Menteşeoğulları, kuzeyden de Saruhanoğulları Beylikleri ile çevrili idi. Kara tarafında gazâ ve fetih faaliyeti için hemen hemen hiçbir saha kalmamıştı. Beylik için tek gazâ ve fetih sahası bulunmaktaydı ki, o da adalar idi. Adalar (Ege) denizinde gazâ ve fetih faaliyetinde bulunabilmek için, güçlü bir donanma ile denizcilikte belirli bir tecrübeye ihtiyaç vardı.

Donanma, sadece gazâ ve fetih faaliyetleri için değil, aynı zamanda sahillerdeki ticaret merkezlerinin korunması ve ticaret yollarının devamlı açık tutulması için de gerekliydi. Zira Aydınoğulları Beyliği, Anadolu'nun Batıya açılan önemli sahillerine sahipti. Bu sahillerde ise, Anadolu ile batı ülkeleri arasındaki ticarete aracılık eden büyük ihracat ve ithalat limanları ile gümrük merkezleri bulunmaktaydı. Bunların başında da İzmir şehri geliyordu. İzmir, bu sırada batı ülkeleri ile Anadolu arasında mal akışını sağlayan son derece işlek ve zengin bir ticaret merkezi idi.

Görüldüğü gibi, Beyliğin kaderini güçlü bir donanma, daha doğrusu bu donanmanın Adalar denizinde göstereceği başarı belirleyecekti. Bu gerçeği çok iyi anlamış ve kavramış olan Mehmed Bey, önce Efes'te, sonra da İzmir'de birer donanma meydana getirdi. Fakat Mehmed Bey, İzmir'in fethini tamamladıktan sonra fiili mücadelenin içinden tamamen çekildi; donanmasının idaresini, çok güvendiği oğlu Umur Bey'e bıraktı.

Umur Bey, donanmanın başına geçerek, hemen denizlere açıldı. Hedefi, adalar ve Yunan sahilleri idi. Çünkü o, zaferin ve servetin orada olduğunu çok iyi biliyordu. 1329 ile 1333 yılları arasında, bazen kardeşleriyle bazen de yalnız olarak Sakız, Bozcaada, Eğriboz, İspara, Üstüra adaları ile Mora ve Gelibolu sahillerine üst üste seferler düzenledi. Sürpriz baskınlar yaptı. Adalar denizinin korkulu rüyası oldu. Sahil ve ada halklarına endişe ve korku dolu günler yaşattı. Zafer üstüne zafer kazandı. Her seferden büyük ganimet ve çok sayıda esirle geri döndü.

Bu seferlerin en önemli sembolü, Umur Bey'in "Gâzî" adını verdiği kendi kadırgası idi. Mehmed Bey ise, her defasında oğlunun seferden dönüş gününü heyecan ve umut içinde bekliyor; bazen Birgi'den İzmir'e inerek, kendisini limanda bizzat karşılıyordu.

Burada hemen belirtelim ki, Umur Bey'in adalar ve denizaşırı ülkeler üzerine düzenlediği seferler, bir fetih faaliyetinden çok, bir akın özelliği taşıyordu. Çünkü, bu seferler sonucunda hemen hemen hiç toprak kazancı olmamıştır. Buna rağmen her sefer, Beyliğin hazinesine büyük gelirler sağlamıştır. Gerçekten Umur Bey, bu seferler sırasında büyük ganimetler ele geçirdiği gibi, bazı adaları ve kaleleri de vergiye bağlamıştır.

1334 yılı, genç gâzî Umur Bey için acılı bir yıl olmuştur. Zira bu yıl içinde babası Mehmed Bey ölmüş, Birgi'de toprağa verilmiştir. Umur Bey, babasının cenaze törenine, eski Türk yas âdeti gereğince saçını kesmek suretiyle katılmıştır.[159]

Mehmed Bey, büyük Türk hükümdarları gibi sürgün avlarından çok hoşlanırdı. Son sürgün avı, Mehmed Bey'in hayatına mal olmuştur. Bu sürgün avında Mehmed Bey atından suya düşmüş ve bu yüzden tutulduğu hastalıktan kurtulamamıştır.

Mehmed Bey, ilim ve kültür sever bir hükümdar idi. Devrin en ünlü bilginlerini, sanatçılarını ve ediplerini sarayında toplamış, onları himaye etmiştir. Medrese ve camiden oluşan bir külliye kurarak, Birgi'yi Beyliğin ilim ve kültür merkezi haline getirmeye çalışmıştır. Daha da önemlisi Mehmed Bey, himayesindeki bilginlere Farsçadan eserler tercüme ettirerek, Türk dilinin ve kültürünün gelişmesine yardımcı olmuştur.

Çağdaş bir coğrafya eserinin kayıtlarına göre, Mehmed Bey, 60 kadar şehre, 300'den fazla kaleye ve 70 bin süvariden oluşan büyük bir orduya sahipti.[160] Ayrıca Mehmed Bey'in, oğlu Umur Bey komutasında adalara ve denizaşırı ülkelere başarılı seferler ve akınlar yapabilen güçlü bir donanması vardı.

3. Gâzî Umur Bey'in Bölge Siyasetindeki Rolü

Başından beri Mehmed Bey'in oğulları arasında son derece iyi bir uyum vardı. Bu uyum, Mehmed Bey'in ölümünden sonra da devam etmiştir. Kardeşler, birbirlerine rakip gibi bakmıyorlardı. Aksine, ağabey-kardeş münasebetleri içinde birbirlerini sevip sayıyorlardı. Bundan dolayı aralarında "Ulu Beylik" hususunda hiçbir sorun yaşanmamıştır. Mehmed Bey'in ölümünden sonra ikinci oğlu Umur Bey, aile meclisinin kararı ile "Ulu Bey" seçilmiştir.[161]

Eski Türk devletlerinde devlet başkanları, genellikle beylerin seçimi veya onayı ile iş başına gelmekteydiler. Seçim ve tercih yapılırken de, büyük evlât olma durumundan çok, liyakat ve ehliyet durumu göz önüne alınmaktaydı. Görüldüğü gibi, Aydınoğulları da aynı anlayış içinde hareket etmişlerdir. Zira, Mehmed Bey'in oğulları arasında en büyüğü Umur Bey değil, Hızır Bey idi. Buna karşılık, aile fertleri içinde "Ulu Bey" olmaya en lâyık ve en uygun olanı ise, Umur Bey idi. Gerçekten de Umur Bey, iktidarın gerektirdiği bütün yeteneklere ve özelliklere fazlasıyla sahipti. O, daha babasının sağlığında Adalar denizinde arka arkaya elde ettiği başarılarla herkesin takdirini ve sevgisini kazanmış bulunuyordu. Buna rağmen Umur Bey, büyüğe saygı geleneğine uyarak, kendisinin yerine Hızır Bey'in "Ulu Bey" olmasını istemiştir. Aile meclisi ise, aldığı kararda, yani

Umur Bey'in hükümdar olmasında ısrar etmiştir. Bunun üzerine Umur Bey de, kendisine verilen görevi kabul etmek zorunda kalmıştır.[162]

Aydınoğulları Beyliği tahtında meydana gelen bu değişiklikten Kıbrıs ve Rodos şövalyeleri ile Venedikliler yararlanmak istemişlerdir. Aralarında bir ittifak oluşturarak, donanmalarını birleştirmişlerdir. Amaçları, Batı ile Anadolu arasındaki ticaretin can damarı olan İzmir'i ele geçirmekti. Umur Bey tahta çıktıktan üç gün sonra, işte bu Haçlı donanmasının İzmir'e saldırısı ile karşılaştı. Savaşta sür'atin önemini çok iyi bilen Umur Bey, hemen Birgi'den sahile inerek, karşı saldırıya geçti; müttefik kuvvetleri geri püskürtüp, Haçlıların İzmir'i ele geçirme teşebbüslerini başarıyla önledi.[163]

Ülkesini istilâ tehlikesinden başarılı bir şekilde kurtaran Umur Bey, rakiplerine gücünü gösterebilmek için tekrar deniz seferlerini başlattı. Saruhanoğullarından Süleyman Bey ile işbirliği yaparak, Mora üzerine bir sefer düzenledi. Yarımadanın derinliklerine kadar ilerledi. Mora'nın merkezi durumunda olan Isparta şehri, Umur Bey'in önünde direnmeden teslim oldu. Böylece gayesine ulaşan Umur Bey, sayısız ganimet ve esirle İzmir'e döndü.[164] Bundan sonra Umur Bey, aynı enerji ile Germiyanoğlu Yakub Bey'in alamadığı Alaşehir üzerine yöneldi. Alaşehir üzerinde hâkimiyet kurarak, şehri vergiye bağladı.[165]

Cenevizliler, ticaret yapmak bahanesiyle Bizans'a ait Midilli adası ile Foça'ya yavaş yavaş sokulmuşlar ve bir süre sonra da bu yerleri işgal etmişlerdi. Bizans imparatoru, Cenevizlilere kaptırmış olduğu topraklarını geri almak için harekete geçmiş bulunuyordu. Hem Umur Bey, hem de Saruhan Bey, Cenevizlilerin bölgedeki faaliyetlerinden rahatsızlık duymuş olmalılar ki, Bizans imparatorunu bu faaliyetinde desteklemeye karar verdiler. Böylece her iki Türk beyi de Bizans imparatorunun Midilli ve Foça üzerine düzenlediği seferde kendisine yardım ederek, Cenevizlilerin bölgeden atılmasında başlıca rol oynadılar. Bu arada Umur Bey, Bizans orduları komutanı (Domestik) Kantakuzen ile tanıştı ve onunla dost oldu.

Umur Bey ile Kantakuzen arasındaki dostluk, hem Bizans hem de Aydınoğulları için son derece yararlı olmuştur. Bizans imparatoru, bu dostluğun bir sembolü olarak, Sakız adasının hâkimiyetini tamamen Aydınoğullarına bırakmıştır. Umur Bey de bu cömertliğin altında kalmayarak, Alaşehir'den aldığı vergiyi kaldırmıştır. Umur Bey bununla da kalmamıştır; zor durumda kaldığı zaman Bizans imparatorunun yardımına koşarak, dostluğunu sürdürmüştür. Meselâ, Bizans imparatoru, devleti temelinden sarsan Arnavut isyanını, ancak Umur Bey'in yardımı ile bastırabilmiştir (1337).[166]

Umur Bey, artık Adalar denizinde rakipsiz bir güce ulaşmış bulunuyordu. O, bazen Yunan sahillerine, bazen de Rodos ve Girit adalarına seferler düzenliyordu.[167] Hatta o, Kantakuzen'in dostluğundan yararlanarak, donanması ile boğazları aşıp, Eflâk'a kadar gidiyordu.[168] Bu arada, Bizans tahtı için harekete geçen dostu Kantakuzen'e yardım etmeyi de ihmal etmiyordu.

Umur Bey'in bölgede ve Adalar (Ege) denizinde büyük bir güç haline gelmesi, Kıbrıs ve Rodos şövalyelerini, Venediklileri ve Cenevizlileri endişeye düşürdü. Bu korsan devletlerden her biri, ayrı ayrı Papaya başvurarak, Umur Bey'in üzerine bir Haçlı seferi düzenlenmesini istediler. Bu hususta bir talep de, Bizans İmparatorluğu'ndan geldi. Hatta, bu sırada Bizans'ın başında bulunan imparatoriçe, böyle bir seferin gerçekleşmesi halinde Papaya, Ortodoks Kilisesi'nin Katolik Kilisesi ile birleşebileceği vaadinde

bulundu.

Burada hemen belirtelim ki, böyle durumlar Papalık için, daima aranan bir fırsat idi. Çünkü Papalık, Hıristiyanlık dünyası üzerindeki otoritesini ve hâkimiyetini ancak bu tür faaliyetlerle kurabilmekte ve sürdürebilmekteydi. Böylece, batı dünyasında her zaman olduğu gibi, din, politika üzerindeki etkisini hemen gösterdi. Papa, Hıristiyanlık dünyasının en büyük dinî otoritesi olarak bu meseleye sahip çıktı ve Hıristiyan güçleri bir ittifak içinde topladı. Bundan sonra Kıbrıs, Rodos, Venedik ve Ceneviz kuvvetlerinden oluşan bir Haçlı donanması meydana getirildi. Bu donanma Papanın emri ile İzmir körfezine doğru harekete geçti. Haçlı donanması Umur Beyi hazırlıksız yakaladı. Çünkü, Umur Bey, Kantakuzen'e yardım etmek için gitmiş olduğu Rumeli'den yeni dönmüştü. Buna rağmen Umur Bey, Haçlı donanmasının ilk saldırısını başarıyla geri püskürttü. Fakat, Haçlı donanmasının ikinci saldırısı karşısında aynı başarıyı gösteremedi; geri çekilmek zorunda kaldı. Haçlılar Umur Beyin donanmasını yaktılar ve İzmir'in sahil şeridini de ele geçirerek, buraya yerleştiler (1344).[169]

Umur Bey, İzmir'in sahil şeridini kurtarma işini, kendisi için daha uygun bir zamana bıraktı. Önce, Bizans tahtı için mücadele eden dostu ve müttefiki Kantakuzen'e yardım meselesini ele aldı. Fakat, donanması Haçlılar tarafından yakıldığı için Umur Beyin deniz yoluyla Rumeli'ye gitmesi mümkün gözükmüyordu. Geriye sadece kara yolu kalıyordu. Umur Beyin karadan Rumeli'ye gidebilmesi için de, Saruhan ve Karasioğulları topraklarını kullanması lâzım geliyordu. Umur Bey, bu hususta Saruhan ve Karasioğulları ile bir anlaşma yaptı. Anlaşma gereğince her iki beylik de Umur Beye topraklarından geçiş izni verdikleri gibi, ona ordu ve donanmaları ile yardım da ettiler. Fakat Umur Bey, Rumeli'ye yaptığı seferde başarılı olamadı ve büyük bir hayal kırıklığı içinde geri dönmek zorunda kaldı.

Görüldüğü gibi, Umur Bey'in arka arkaya başarısızlığa uğramasında donanmasını kaybetmesinin başlıca rolü bulunmaktadır. Beyliğin eski gücüne kavuşabilmesi için mutlaka yeni bir donanmanın kurulması lâzım geliyordu. Fakat, kısa zamanda bir ordu kurmak mümkün olmasına rağmen bir donanma meydana getirmek kolay bir iş değildi. Üstelik, İzmir'in sahil kısmının Haçlılar tarafından işgal edilmesi, beyliği bu imkândan mahrûm bırakmıştı. Daha da kötüsü bu işgal, Anadolu ile Batı arasındaki ticaretin kesilmesine de yol açmıştı. Ticaretin aksaması, sadece Aydınoğulları Beyliğini değil, başta Rodos şövalyeleri olmak üzere Anadolu ile ticaret yapan devletleri de etkilemekteydi. Rodos şövalyeleri bu durumu düzeltebilmek için bazı imtiyazlar tanıyarak, Umur Bey'le anlaşmak istediler. Fakat, Papa buna müsaade etmedi.

Artık Umur Bey için geriye tek bir çözüm yolu kalıyordu. O da, beyliğin dış dünyaya açılmasını ve gelişmesini engelleyen Haçlıların bölgeden tamamen atılması idi. Bunun için Umur Bey, ordusunu hemen hücuma geçirdi. Kendisi, safların en önünde idi. Askerlerinin savaş ihtirasını kamçılamak için ölümü hiçe sayan bir cesaretle ileri atıldı. Atılgan ve ateşli mizacı, âdeta onu ölümün kucağına itmekteydi. Kuşattığı kalenin merdivenlerinden sür'atle yukarı çıkmaya başladı. Bu esnada kale burçlarından atılan oklara karşı kalkanı ile kendisini korumaktaydı. Bir ara burçlara ne kadar mesafenin kaldığını anlamak istedi. Bunun için miğferini biraz yukarı kaldırdı. Fakat, onun bu ihtiyatsızlığı hayatına mal oldu; tam bu sırada kaleden atılan bir ok alnına isabet etti ve iki kaşının arasına girdi. Cansız bedeni merdivenlerden baş aşağı düştü (1348).[170] Halbuki o, hedefine ulaşmak üzere idi; fakat bu son başarı Umur Bey'e nasip olmadı.

Umur Beyin ölümü, Aydınoğulları ordusunun moral gücünü bir anda yok etti. O ana kadar başarı ile savaşan Aydınoğulları ordusunda birden şaşkınlık, cesaret kırılması ve bozgun baş gösterdi. Böylece, müttefik güçler, hayatlarının en kolay zaferini kazandılar. Umur Bey'in düştüğü yerden alınan cesedi, Birgi'ye götürülerek defnedildi.

4. Şahsiyeti

Umur Bey, tek ihtirası zafer olan eşsiz bir savaş kahramanı idi. Bir kahramanda olması lâzım gelen bütün özellikler ve yetenekler, onda vardı. Hıristiyanlık dünyası ile savaş, onun için kutsal bir görevdi. Mücadeleyi ve macerayı seviyordu. Ömrünün 21 yılını bir kahraman savaşçı olarak seferlerde ve akınlarda geçirmiştir. [171] Bu arada 26 tane gaza ve akın faaliyetinde bulunmuştur.[172] Saldırılarını, hep sürpriz baskınlar şeklinde yapmıştır. Zafere karşı duyduğu ihtiras çok büyüktü. Onun hareketlerine egemen olan düşünce, daima üstün gelmekti. Adı, kazandığı olağanüstü zaferlerle Adalar (Ege) denizinde bir efsane haline gelmiştir.

Umur Bey, teşebbüslerinde son derece kararlı ve atak idi. Kendisinden emin tavrı, onun en belirgin özelliği idi. Tehlike ne kadar büyük olursa olsun asla yılmaz; güçlükler onun cesaretini kıramazdı. Adalar (Ege) denizinde gösterdiği faaliyetlerle korsan devletleri senelerce titretmiştir. Onun zamanı, Aydınoğulları Beyliği'nin her bakımdan en parlak devri olmuştur. Daha doğrusu o, Beyliğini siyasî, askerî ve ekonomik bakımdan son derece geliştirmiş ve onu âdeta büyük bir devletin gücüne eriştirmiştir. Şehit düştüğünde 39 yaşında idi.

Aydınoğulları Beyliğinin Umur Beyle parlayan yıldızı, onun talihsiz ölümüyle birden sönüp gitmiştir. Daha doğrusu, Aydınoğulları Beyliğinde gaza ve akın faaliyeti Umur Bey'le birlikte ölmüştür. Artık Aydınoğulları Beyliğinde, Haçlı ittifakının karşısına dikilebilecek ne güçlü bir lider, ne de sağlam bir irade kalmıştır. Daha da kötüsü, Umur Bey'in ölümüyle doğan boşluk, hiçbir zaman doldurulamamıştır.

Umur Bey'in ölümü, Aydınoğulları Beyliği tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Zira, Umur Bey'in ölümüyle birlikte Beylikte de gaza, akın ve kahramanlık devri sona ermiştir.

5. İlk Kapitülasyonlar

Umur Beyin ölümü üzerine yerini kardeşi Hızır Bey aldı. Tahttaki bu değişiklik, Beyliğin aleyhine olan tarihin seyrini değiştirmedi; aksine daha da hızlandırdı. Çünkü, Umur Beyin büyük gayreti ve mücadele ruhu, kardeşi Hızır Beyde yoktu. Üstelik Hızır Bey, kendi gücünü aşan ağır bir meseleyi miras almış bulunuyordu.

Hızır Bey, müttefik güçlerin isteklerine karşı koyamadı; onlarla şartları ağır bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı. Öte yandan müttefik güçler arasındaki eski rekabet burada da kendisini gösterdi; politik bir manevra ile Cenevizliler bu antlaşmanın dışında bırakıldı.

Antlaşmanın hükümlerini ise galipler tayin ettiler. 20 maddeden oluşan bu antlaşma metninde çok ağır hükümler yer alıyordu. Bu hükümleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Aydınoğulları, aldıkları gümrük vergisinin yarısını müttefik güçlere (korsan devletler) bırakacaktır. Gümrük vergisinin miktarı zamanla azaltılıp çoğaltılmayacaktır.

2. Aydınoğulları donanması her türlü silâhtan arındırılacak ve karaya çekilecektir. Gerektiği zaman da yakılacaktır.
3. Müttefik güçlerin gemileri Aydınoğulları limanlarına serbestçe girip çıkabilecektir. Korsanlık faaliyetlerine son verilecektir. Kazaya uğrayan gemiler kurtarılacaktır. Kurtarılan gemiler üzerinde hak iddiasında bulunulmayacaktır.
4. Müttefik güçler, Aydınoğulları Beyliği toprakları üzerinde yargı yetkisine sahip konsolosluklar açabilecektir. Bu konsolosluklar, Türkler ile Hıristiyanlar arasında çıkacak anlaşmazlıkları, Aydınoğulları beylerine danışmak suretiyle çözüme kavuşturacaklardır.
5. Aydınoğulları ülkesinde yaşayan Hıristiyanlara karşı iyi muamelede bulunulacaktır. Buna karşılık Hıristiyanlar da Türklere hiçbir zarar vermeyeceklerdir.
6. Aydınoğulları, müttefik güçlerin düşmanlarıyla hiçbir şekilde anlaşma yapmayacaklar. Buna karşılık müttefik güçler de, Aydınoğullarına karşı Hıristiyanlık dünyasından gelen saldırıları önlemeye çalışacaklar; bunu yapamazlarsa, tehlikeyi önceden haber vereceklerdir.

Bu antlaşma, tahta yeni çıkan bir hükümdar için hiç de iyi bir başlangıç olmadı. Esâsen bu, bir barış antlaşması değil, tam bir teslim olma, yani bir kapitülasyon belgesi idi. Çünkü, Hıristiyanlık dünyasının gayesi, sadece Umur Bey'i durdurmaktan ibaret değildi. Özellikle, ticaretin can damarı olan İzmir'de bir üs elde etmek ve Aydınoğulları Beyliği'nden ticarî, adlî ve askerî tavizler koparmaktı. Görüldüğü gibi, bu tavizler, zayıf bir hükümdar olan Hızır Bey'den kolayca koparılmıştır.

Aydınoğulları ailesi içinde Umur Bey ölçüsünde bir beyin bulunmamasının bedeli, Beylik için çok ağır olmuştur. Zira Hızır Bey, mücadeleye devam etmesi gerektiği halde, müttefik güçlere teslim olma yolunu seçmiştir. Bu durum, hiç şüphesiz, o zamana kadar Türk tarihinde asla görülmemiş bir tavizdi. Bu taviz, Beyliğin denizlerdeki faaliyetlerini tamamen durdurmuş, bağımsızlığını büyük ölçüde zedelemiş ve onu âdeta bir sömürge ülkesi haline getirmiştir.

Müttefik güçler ile yapılan antlaşmadan sonra Aydınoğulları Beyliği derin bir sessizliğin içine gömülmüştür. Tarihler, özellikle Hızır Bey döneminde tamamen susmuştur. Bunun sebebi, Hızır Bey'in önemli bir faaliyette bulunmamış olmasıdır. Gerçekten de Hızır Bey, imzaladığı antlaşmadan sonra Selçuk'a (Ayasulug) çekilerek, her türlü siyasî ve askerî faaliyetten uzak, sâkin bir şekilde ömrünü tamamlamıştır. Bu arada o, Cenevizlilerle yeni bir antlaşma imzalayarak, 1348 antlaşmasındaki imtiyazları aynen onlara da tanımıştır (1351).[173]

Hızır Bey'den sonra Beyliğin başına küçük kardeşi İsa Bey geçti. İsa Bey zamanında da Beyliğin durumunda bir değişiklik olmadı. Hızır Bey zamanındaki durgunluk ve hareketsizlik onun zamanında da devam etti.

Anadolu'daki bazı beyler gibi İsa Bey de, Osmanlı Devleti ile dostluk kurdu. Bu dostluğun icabı olarak Osmanlı şehzadelerinin sünnet ve düğün törenlerine hediyelerle birlikte heyetler gönderdi. İsa Bey bununla da kalmadı; Sultan I. Murad'ın Kosova Savaşı'na yardımcı kuvvet olarak bir birlik göndermek suretiyle Osmanlılarla dostluğunu sürdürdü. Fakat bu dostluk ve iyi ilişkiler, Sultan I. Murad'ın Kosova Savaşı'nda şehit düşmesi ve yerine Yıldırım Bayezid'in geçmesiyle birden bozuldu. Zira, Karamanoğullarının teşvikiyle Anadolu'da Osmanlılara karşı bir muhalefet cephesi

oluşmuştu. Bu muhalefet cephesinin içinde İsa Bey de bulunuyordu. Bu durum üzerine Yıldırım Bayezid dikkatlerini Anadolu'ya çevirdi. Lakabına uygun bir süratle ilerleyen Bayezid, Saruhanoğulları Beyliği'ne son verdikten sonra İsa Bey'in üzerine yürüdü. İsa Bey, Yıldırım Bayezid'e karşı koyma cesareti gösteremedi; kendisini ziyaret edip, adına hutbe okutacağını ve para kestireceğini söyleyerek, Osmanlılara bağlılığını bildirdi. Yıldırım Bayezid, İsa Beyi affetti. Fakat, Tire dışında Beyliğin bütün topraklarını Osmanlı Devleti'ne kattı (1390).

Yıldırım Bayezidin iradesine boyun eğmek suretiyle beyliğini kurtarmış olan İsa Bey, bundan sonra Beyliğin merkezi Selçuk'tan ayrılarak, Tire'ye çekildi. Burada kendisini her türlü askerî ve siyasî faaliyetlerin dışında tutarak, sâkin ve huzurlu bir hayat yaşadı.[174] Bu arada, Osmanlılarla dostluk bağlarını geliştirmek için kızını Yıldırım Bayezid ile evlendirdi.

İsa Bey, bilgin bir zat idi. Osmanlı himayesi altına girdikten sonra kendisini tamamen ilmî ve kültürel faaliyetlere vermiştir. Ayrıca o, ilim ve kültür sever bir hükümdar olarak, inancına, mezhebine ve soyuna bakmaksızın devrin bütün bilginlerini sarayında toplamış ve onları himaye etmiştir. Daha da önemlisi, onlara ilmî eserler yazdırmış ve Türkçeye tercümeler yaptırmıştır. Bunun tabiî sonucu olarak, Aydınoğulları Beyliğinde ilim ve edebiyat son derece gelişmiştir.

6. Cüneyd Bey ve Aydınoğulları Beyliğinin Sonu

İsa Beyin ne zaman öldüğü bilinmemektedir. Timur, Ankara Savaşı'ndan sonra Aydınoğulları ülkesini, İsa Bey'in oğullarından Musa ve Umur Beylere verdi (1402). Musa Bey bir yıl sonra öldü. Beylik tek başına Umur Bey'e kaldı. Fakat, bu defa Umur Bey'in karşısına İbrahim Bahadır Beyin oğullarından son derece mücadeleci ve cesur bir şahıs olan Cüneyd Bey çıktı. İzmir'i kendisine merkez edinen Cüneyd Bey, Beyliğe tamamen sahip olabilmek gayesi ile Selçuk (Ayasulug)'ta bulunan Umur Bey'in üzerine yürüdü. Cüneyd Beye karşı koyamayan Umur Bey, kaçarak Menteşeoğullarından İlyas Beye sığındı. Umur Bey, yeni bir mücadele için İlyas Beyden askerî destek sağlarken, Cüneyd Bey de Osmanlılardan para yardımı aldı. Umur Bey, İlyas Beyden aldığı askerî destek ile Selçuk'u kurtardı ise de, aradan çok geçmeden burada Cüneyd Bey tarafından kuşatıldı. Bu defa iki taraf da birbiri üzerinde üstünlük sağlayamadı. Sonunda iki bey, aralarında anlaşmaya karar verdiler. Cüneyd Bey, anlaşma gereğince Umur Beyin hükümdarlığını tanıdı ve onun kızı ile evlendi. Böylece, iki hanedan üyesi arasındaki anlaşmazlık sona erdi. Fakat, barış dönemi çok uzun sürmedi. Çok muhteris bir şahıs olan Cüneyd Bey, kayınpederi Umur Beyi zehirleyip bertaraf ederek, tek başına beyliğe sahip oldu (1405).

Beyliğin kaderinin Osmanlılara bağlı olduğunu bilen Cüneyd Bey, Osmanlı tahtı için mücadele halinde olan Yıldırım Bayezid'in oğullarından Emîr Süleyman'a yanaştı ve onun himayesine girdi. Fakat, Cüneyd Bey, Emîr Süleyman'dan beklediği destek ve himayeyi göremedi. Üstelik, bu Osmanlı şehzâdesi tarafından ülkesi elinden alındı. Kendisi de kontrol altında tutulmak gayesiyle Rumeli'deki Ohri sancak beyliğine tayin edildi.

Bu durumu içine sindiremeyen Cüneyd Bey, Emîr Süleyman ile kardeşi Musa Çelebi arasındaki mücadeleden yararlanarak, Ohri'den kaçtı ve gelip ülkesine tekrar sahip oldu. Cüneyd Bey'in karşısına bu defa Bayezid'in diğer oğlu Mehmed Çelebi çıktı. Kardeşlerini birer birer bertaraf ederek Osmanlı ülkesine sahip olan Mehmed Çelebi, babasının daha

önce ilhak etmiş olduğu Aydın-oğulları Beyliği üzerine yürüdü. Cüneyd Beyi İzmir'de kuşatarak teslim aldı. Mehmed Çelebi, Aydınoğulları Beyliği topraklarının idaresini, İslâm dînini kabul ederek, Osmanlı Devletinin hizmetine girmiş olan Bulgar kralının oğluna verdi. Cüneyd Beyi de Niğebolu sancak beyliğine tayin etti. Böylece, Cüneyd Bey ikinci defa ülkesini kaybetmiş oldu (1413).

Mücadeleden vazgeçmeyen ve yılmayan Cüneyd Bey, Niğebolu sancak beyliğini terk ederek, Mehmed Çelebi karşısında Osmanlı tahtı için mücadeleye geçen Mustafa Çelebi'nin hareketine katıldı. Fakat her iki bey de, Mehmed Çelebi karşısında başarısızlığa uğrayarak, Bizans İmparatorluğu'na sığınmak zorunda kaldılar. Bu meselenin peşini bırakmayan Mehmed Çelebi, Bizans İmparatoru'na her yıl 300 bin akçe ödeyerek, bütün saltanatı boyunca Mustafa Çelebi ve Cüneyd Beyin Bizans'ta tutuklu kalmasını sağladı.

Bizans İmparatoru, Mehmed Çelebi'nin ölümünden sonra Mustafa Çelebi ve Cüneyd Bey'i serbest bıraktı. Tutukluluktan kurtulan Mustafa Çelebi ve Cüneyd Bey, Rumeli'den topladıkları kuvvetlerle Bursa'daki Sultan II. Murad üzerine yürüdüler. II. Murad, Cüneyd Bey'e gönderdiği gizli bir haberle ittifaktan ayrılmasına karşılık Aydınoğulları topraklarını kendisine bırakacağını bildirdi. Bu teklifi amacına uygun bulan Cüneyd Bey, Mustafa Çelebi'nin ittifakından ayrılarak, gelip üçüncü defa ülkesine sahip oldu.

Fakat, Sultan II. Murad, Cüneyd Beyin ülkesinde serbestçe hüküm sürmesine izin vermedi; onun Osmanlı Devletinin yüksek hâkimiyetini kabul etmesini ve bağlılık göstermesini istedi. Cüneyd Bey, Osmanlı Devleti'nin tamamen hükmü altına girmeye yanaşmadı. Bu yüzden II. Murad, Cüneyd Beyin üzerine Osmanlı ordusunu gönderdi. Osmanlı ordusunun üstün kuvvetleri karşısında başarı sağlayamayan Cüneyd Bey, geri çekilmek zorunda kaldı. Bundan sonra Cüneyd Bey, Karamanoğullarına başvurarak, onlardan bir miktar yardım temin etti. Fakat, onun Karamanoğullarından temin ettiği yardım yeterli olmadı. Osmanlı ordusu ile baş edemeyeceğini anlayan Cüneyd Bey, hayatına dokunulmamak şartıyla teslim oldu. Fakat, Osmanlı komutanları sözlerinde durmayarak, onu öldürdüler.[175] Böylece, Aydınoğulları Beyliğinin siyasî varlığı tamamen sona erdi.

7. Medenî ve Kültürel Faaliyetler

Denizcilik: Aydınoğulları Beyliği, Mehmed Bey ve oğlu Umur Bey zamanında en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemi karakterize eden en önemli özellik, Umur Bey'in denizcilik faaliyetlerinde gösterdiği üstün başarılardır. Umur Bey, denizcilik faaliyetlerinde elde ettiği başarıları, hiç şüphesiz, babasının kurup emrine verdiği donanmaya borçludur. Fakat, Umur Bey, babasının donanması ile yetinmemiştir; bu donanmayı kısa sürede geliştirerek, onu Adalar (Ege) denizinin rakipsiz ve çekinilecek bir kuvveti haline getirmiştir. Bir ara bu donanmanın gemi sayısı 300 kadırgaya kadar ulaşmış bulunuyordu.

Aydınoğulları, denizcilik faaliyetlerinin askerî alanında gösterdikleri başarıyı ticarî alana taşıyamamışlardır. Daha açık bir ifade ile söylememiz gerekirse, onlar, donanmanın yanında bir ticaret filosu kurmayı ihmal etmişlerdir. Burada hemen belirtelim ki, bu hataya diğer Türk devletleri de düşmüşlerdir. Halbuki ticaret filosu, donanmanın yan sanayisini ve alt yapısını oluşturmaktadır. Daha doğrusu, ticaret filosu, denizcilikte meslekî bilgi ve tecrübe bakımından donanmayı daima beslemekte ve denizcilik

kültürünün yaşamasını sağlamaktadır. Aydınoğulları, bu avantajdan yoksun oldukları için, Haçlı güçleri tarafından donanmalarının yakılmasından sonra denizcilik kültürlerini büyük ölçüde yitirmişlerdir.

Ticaret: Aydınoğulları, üzerinde yaşadıkları coğrafyanın kendilerine sağladığı imkânlardan yararlanmasını bilmişler; özellikle İzmir ve Selçuk limanları vasıtasıyla Beyliğin ekonomisini dış dünyaya açarak, onunla bütünleştirmişlerdir. Zira, her iki liman şehrinde de batılı tüccarların depoları bulunuyordu. Menderes nehri vasıtasıyla Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen mamuller, bu depolarda toplanıyor ve buradan da gemiler vasıtasıyla batı ve İslâm ülkelerine ihraç ediliyordu. İhraç edilen mamuller arasında "ipek, ipekli kumaşlar, buğday, safran, susam, bal, bal mumu, meşe mazısı, şam üzümleri, Kütahya şapı, kırmızı maroken ve halı" baş sırayı alıyordu. Bu mamullere karşılık, aynı ülkelerden "kumaş, sabun, kalay ve kurşun" gibi mamuller ithal edilmekteydi.[176]

Aydınoğulları, dış ticarette kendi paralarının yanısıra yabancı paralar da kullanmışlardır. Meselâ, İtalyanların "gigliati" (gilyati) adıyla anılan gümüş paralarından Umur Bey de bastırmıştır. Bundan maksat, hiç şüphesiz, ticarî faaliyetlerde işlemleri kolaylaştırarak, dış ticareti geliştirmekti.[177]

Aydınoğulları Beyliği, Mehmed ve Umur Bey zamanlarında hem askerî, hem malî bakımdan büyük bir devletin gücüne ulaşmış bulunuyordu. Fakat, Haçlı güçlerinin İzmir'in sahil kısmını işgal etmeleriyle bu kuvvetli durum birden değişmiştir. Artık, devlet hazinesi için son derece verimli olan gazâ ve akın faaliyeti yapılamaz olmuştur. Öte yandan, Haçlı güçleriyle yapılan antlaşmanın bedeli de çok ağır olmuştur. Çünkü, bu antlaşma ile Aydınoğulları Beyliği gümrük vergilerinin yarısını Haçlı güçlerine bırakmışlardır. Bu durum, Beyliğin hazinesi için hiç şüphesiz, büyük bir kayıp demektir. Özetle söylememiz gerekirse, Haçlı güçlerinin İzmir'in sahil kesimine yerleşmeleriyle Aydınoğulları Beyliği, hem ticarî, hem de stratejik bakımdan avantajlarını ve üstünlüğünü büyük ölçüde yitirmiştir.

İlim ve Edebiyat: Aydınoğulları Beyliği'nde ilmî ve kültürel faaliyetler de çok canlı ve verimli olmuştur. Aydınoğullarında ilk ilmî ve kültürel faaliyetleri başlatan Beyliğin kurucusu Mehmed Bey'dir. Mehmed Bey, devrin ünlü bilgini İbn Melek'ten dersler alarak kendini yetiştirdiği gibi, bizzat kendisi de ilimle meşgul olmuştur. Özellikle, kurduğu medrese ile Beyliğin merkezi Birgi'yi ilim ve irfanın merkezi haline getirmiştir. İlim sever bir hükümdar olarak da, bütün kitaplarını bu medreseye bağışlamıştır.

Devrin bilginleri Mehmed Bey'in sarayında büyük itibar görmekteydiler. XIV. yüzyılın ilk yarısı içinde Aydınoğulları Beyliği sarayını ziyaret eden ünlü Seyyah İbn Batuta, burada Mehmed Bey'in ilim adamlarına gösterdiği itibarı bizzat görmüştür.[178] İlme ve ilim adamına verilen değer de, hiç kuşkusuz, fikir ve ilim hayatının serbest bir şekilde gelişmesini ve ilerlemesini sağlıyordu.

Diğer Anadolu beyleri gibi Aydınoğulları beyleri de, şuurlu bir kültür politikası izlemişlerdir. Onlar, Türk dilinin ve kültürünün koruyucusu olarak Arapçadan ve Farsçadan birçok eser tercüme ettirmişlerdir. Meselâ, devrin bilginlerinden Sa'lebî, "Arâisü'l Meclis" adlı peygamberler tarihini; adı bilinmeyen bir yazar da "Tezkiretü'l-Evliyâ" adlı eseri Farsçadan Türkçeye tercüme ederek, Türk dilinin ve kültürünün gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Her iki eser de Mehmed Bey'e ithaf

edilmiştir.

Aydınoğullarında, Mehmed Bey zamanında başlayan kültürel faaliyetler ve hamleler, halefleri Umur ve İsa beyler zamanında da devam etmiştir. Meselâ, "Kelile ve Dimne" ve "Süheyl ü Nev-bahar" gibi İslâm dünyasında en çok okunan eserler ile İbn Baytar'ın "Camiu Müfredâtü'l-edviye ve'l-ağdiye" adlı eseri, Umur Bey'in emriyle Türkçeye tercüme edilmiştir.

Bilgin bir zat olan İsa Bey de, ilim adamlarını korumuş, onlara kitaplar yazdırmış ve tercümeler yaptırmıştır. Onun emri ve teşvikiyle yazılan eserlerin başında ünlü Tabip Hacı Paşa'nın, "Şifâü'l- Eskam ve Devâü'1-Alâm" adlı eseri gelmektedir. İsa Beye ithaf edilen bu eser, zamanımıza ulaşmış olup, vaktiyle çağdaşlarına ve sonraki kuşaklara öğretici ve pratik bir rehber olmuştur. Öte yandan ünlü halk hikâyesi "Hüsrev ü Şirin"in de Farsçadan Türkçeye tercümesi yapılarak, İsa Bey'e ithaf edilmiştir. [179]

Aydınoğulları beyleri, Birgi, Selçuk (Ayasulug), Tire ve İzmir gibi şehirlerde cami, medrese, imarethane, türbe, köprü ve çeşme türünden birçok mimarî eser meydana getirerek, ülkelerini imar etmişlerdir. Bunların pek azı zamanımıza ulaşabilmiştir; ihmalin, zamanın, iklimin, depremlerin etkisiyle çoğu yerle bir olmuştur.

İmar Faaliyetleri: Aydınoğullarından günümüze ulaşabilen mimarî eserlerin başında beyliğin kurucusu Mehmed Bey'in Birgi'de yaptırmış olduğu (1312) Ulu Cami gelmektedir. Bu cami "bazilikal" (uzunlamasına) plânlı olup, beş sahından oluşmaktadır. Mihrap çinileri, minberi, kapı ve pencere kanatlarındaki ağaç işçiliği ile büyük bir sanat değeri taşımaktadır. Minaresi ise, çinili olup, ince ve renkli tuğlalardan yapılmıştır. Caminin çatısı ve minarenin külahı ise, kurşundan bir malzeme ile kaplanmıştır.[180]

Ulu Cami'nin bitişiğinde Mehmed Bey'in medresesi ve türbesi de bulunmaktaydı. Bunlardan türbe günümüze kadar gelmiştir; medrese ise yıkılmıştır. Günümüze ulaşan kitabelerinden anlaşıldığına göre, Aydınoğullarının "İbn melek medresesi" ve "Alihan medresesi" gibi daha başka medreseleri vardı. Bugün her iki medrese de tamamen yıkılmış vaziyettedir.[181]

Aydınoğullarından, çok yıpranmış bir vaziyette günümüze gelebilen bir diğer önemli mimarî eser de, İsa Bey'in Selçuk'ta inşa ettirmiş olduğu (1374) kendi adıyla anılan camidir. İsa Bey camii, "transept" tipte bir mimarî eser olup, iki kubbeli ve çift sahınlıdır. Caminin duvarları kesme taşlardan yapılmıştır. Sütunlar, eski medeniyetlerden kalma yapılardan alınarak kullanılmıştır. [182] Caminin bütün ihtişamı cephede kendisini göstermektedir. Giriş kapısının yer aldığı kısım, âdeta bir dantel gibi işlenmiştir.

MENTEŞEOĞULLARI

1. Beyliğin Teşekkülü

XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Antalya'dan deniz yoluyla Bizans'ın Karia (bugünkü Muğla ve çevresi) yöresine gelen Türkmenler, Fethiye (Makri) ve çevresini ele geçirip, burada kuvvetlice yerleştiler. Türkmenlerin başında, "Sahil Beyi"[183] unvanını taşıyan Menteşe Bey bulunuyordu. Babasının ise, Selçuklu sahil komutanlarından (Emîrü's-Sevâhil) Bahaeddîn veya Bahadır Bey olduğu sanılmaktadır.[184]

Menteşe Bey, hiç şüphesiz, Güneybatı Anadolu'yu açmaya (fethetmeye) çalışan Selçuklu uç beylerinden biri idi.[185] Diğer uç beyleri gibi o da, Selçuklu iktidarının Moğol hâkimiyeti altında gücünü ve nüfuzunu yitirmesi üzerine, fethettiği bölgede kendi adıyla anılacak olan beyliğini oluşturmaya başladı.[186] Menteşe Bey bununla kalmadı; Moğollara ve Moğolların hâkimiyetindeki Selçuklu idaresine karşı mücadeleye geçmiş olan Karamanoğlu Mehmed Bey'i destekledi ve ona yardım etti. [187]

Menteşe Bey, Muğla'yı aldıktan sonra beyliğinin topraklarını Denizli dağlarına ve Menderes nehri havzasına kadar genişletti. Bu arada Aydın (Tralles) ve Sultanhisar'ı ele geçirdi.[188]

Menteşe Beyliği'nin toprakları Fethiye, Muğla, Balat, Milâs, Bozöyük, Marin, Burnar, Beçin, Çine, Tavas, Aydın, Fenike ve Köyceğiz gibi kasaba ve şehirleri kapsamaktaydı. Bunların çoğunluğu, Menteşe Bey tarafından fethedilmiştir. Menteşe Bey'in 1282 yılından sonra öldüğü tahmin edilmektedir. Türbesi Fethiye'dedir.

2. Beyliğin Bölge Siyasetindeki Rolü

Menteşe Beyin ölümünden sonra yerini oğlu Mesud Bey aldı. Menteşe Bey'in öteki oğlu Kirman ise, Fethiye'de hüküm sürmeye başladı. Fenike, Kirman Bey'in oğlu zamanında Hamîdoğullarının eline geçti ve bir daha da geri alınamadı.

Mesud Bey, zamanında Menteşeoğulları Beyliği gücünün doruk noktasına ulaştı. Mesud Bey, bir ara Aydın'ı Bizans'a kaptırdıysa da, daha sonra bu şehri geri almayı başardı. Güçlü bir donanma meydana getiren Mesud Bey, sahillere hâkim olduktan sonra Rodos'u kuşatarak adanın büyük bir kısmını ele geçirdi. Fakat, Memlûkler tarafından Akka'dan atılan Sen Jan Şövalyeleri, Papa ve Fransa'nın desteği ile Mesud Bey'den adayı alarak, tamamına sahip oldular.

Öte yandan, Mesud Bey Türkiye Selçukluları Devleti yıkılıncaya kadar bu devlete bağlı kaldı. Ayrıca, Anadolu'daki beyleri itaat altına almak için gelen Moğol İlhanlı valisi Emîr Çoban'a bağlılık göstererek, beyliğini korudu. Mesud Beyin 1320 yıllarında öldüğü tahmin edilmektedir.

Mesud Bey'den sonra Menteşeoğullarının başına oğlu Orhan Bey geçti. Orhan Bey, Rodos adasını almak için Sen Jan Şövalyeleriyle mücadele ettiyse de, bu teşebbüsünde başarılı olamadı. Çağdaş kaynaklardan Mesâlikü'1-Ebsâr'da Orhan Bey'in 50 şehri, 200 kalesi, güçlü bir donanması ile 100 bin askerinin bulunduğu yazılıdır.

1344 yılından sonra ölen Orhan Bey'in yerini oğlu İbrahim Bey aldı. İbrahim Bey'den sonra Menteşe Beyliği parçalandı (1360). İbrahim Bey'in oğullarından Musa Bey, Balat ve Milâs'ta; Mehmed Bey Muğla ve Çine'de; Ahmed Bey de Fethiye ve Marmaris'te hüküm sürmeye başladı.

Yıldırım Bayezid, 1390 yılında, Batı Anadolu'daki diğer beyliklere yaptığı gibi Menteşe Beyliği'nin de siyasî varlığına son vererek, topraklarını Osmanlı Devleti'ne kattı. Menteşe ilinin idaresini de Fîrûz Ağa'ya verdi. Menteşeoğullarından Mehmed Bey ise Mısır'a kaçtı. Mehmed Bey, buradan Cândâroğulları Beyliği'nin merkezi Kastamonu'ya geçti.

3. Beyliğin Sonu

Timur, Ankara savaşından sonra (1402) Menteşe ilinin idaresini Menteşe beylerinden İlyas Beye vererek, kendisine tâbi olarak beyliğin kuruluşunu tekrar sağladı. İlyas Bey, Yıldırım Bayezid'in oğulları arasındaki otorite mücadelesinden yararlanıp, beyliğe eski gücünü tekrar kazandırarak, bölge siyasetinde rol oynamaya başladı. Bu cümleden olarak o, Cüneyd Bey karşısında başarısızlığa uğrayıp, kendisine sığınmış olan Aydınoğulları beylerinden II. Umur Bey'e yardım ederek, onun tekrar ülkesine hâkim olmasını sağladı. Öte yandan İlyas Bey, Menteşeoğulları Beyliği donanmasını da tekrar deniz seferleri yapabilecek şekilde güçlendirdi. Dış dünya ile ticaretin de önemini kavrayan İlyas Bey, 1403 yılında Venediklilerle ticareti karşılıklı düzenleyen bir anlaşma yaptı. Fakat, Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleri yüzünden, bu anlaşmadan beklenen sonuç alınamadı.

İlyas Bey, kardeşlerini birer birer bertaraf ederek Osmanlı ülkesine sahip olan Mehmed Çelebi'yi metbû' hükümdar olarak tanımak zorunda kaldı (1414). O, tâbilik gereğince Mehmed Çelebi adına para bastırdı ve iki oğlunu Osmanlı sarayına rehin olarak göndermek zorunda kaldı. İlyas Beyin 1421 yılında ölümü üzerine, oğulları Edirne'den kaçarak, gelip babalarının ülkesine sahip oldular. Fakat, yeni Osmanlı Hükümdarı II. Murad, onların Menteşe elinde hüküm sürmelerine izin vermedi. Üzerlerine yürüyerek, onları yakaladı ve Tokat Kalesi'ne kapattı (1424). Böylece, Menteşeoğulları Beyliği'nin siyasî varlığı sona erdi. Beyliğin toprakları da, Fatih Sultan Mehmed zamanında tamamen Osmanlı Devleti tarafından ilhak olundu. Bundan sonra bir sancak haline getirilen Menteşe eli, Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlanarak idare olunmaya başlandı.

4. Medenî ve Kültürel Faaliyetler

Menteşeoğulları kültür ve ilim sever beyler idi. Onlar Milâs, Muğla, Beçin ve Balat şehirlerinde yüksek tahsil veren birer medrese açmışlar, ilim adamlarını himaye ve teşvik etmişlerdir. Menteşeoğulları bununla da kalmamışlar, Türkçenin gelişmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Meselâ İlyas Bey zamanında, yine onun emri ile bir tıp kitabı Türkçeye tercüme edilmiştir. İlyas Bey adına ithaf edilen bu tıp kitabı, "İlyasiyye" adını taşıyordu. İlyas Bey'in kardeşi olduğu sanılan Mahmûd Bey'in isteği üzerine de, "Bâz-nâme" adında kuşçulukla ilgili bir eser, Farsçadan Türkçeye aktarılmıştır. Menteşe eli kültür çevresinde sadece tercümeler yapılmamış, aynı zamanda çeşitli eserler de yazılmıştır. Bunlardan biri de XIV. yüzyılın son çeyreği içinde Milâs'ta kaleme alınmış Ahîliğin nizamnâmesi olan Yahya ibn Halil'in "Fütüvvetnâme" sidir. [189]

Menteşeoğulları, ticaretin nimetlerinden de faydalanmasını bilmişlerdir. Onlar, batı ve İslâm memleketleri ile yaptıkları ticaretle ülkelerinde zenginlik ve refah yaratmışlardır. İhraç mallarının başında buğday, safran, susam, bal, balmumu, palamut, şap, maroken, deri, ve halı gibi işlenmiş ve işlenmemiş çeşitli ürünler yer alıyordu. Bu ürünler, genellikle Balat limanı vasıtasıyla batı ülkelerine satılıyordu. Bunun karşılığında da Batı ülkelerinden kumaş, sabun, kalay ve kurşun gibi mallar alınıyordu.[190] Ayrıca, Makri (Fethiye) limanı vasıtasıyla İslam ülkelerine köle ve kereste ihraç ediliyordu.

CÂNDÂROĞULLARI

Beyliğin Kuruluşu

Cândâroğulları Beyliği'nin kuruluşu, Türkiye Selçuklu Devleti komutanlarından

Şemsüddîn Yaman Cândâr'a[191] "Eflânî" yöresinin verilmesiyle birlikte başlamıştır. Şemsüddîn Yaman Cândâr'ın ortaya çıkışı ise, şu tarihî olaya bağlanmaktadır:

1262 yılında Moğollara ve kardeşi IV. Kılıç Arslan'a karşı verdiği istiklâl ve hâkimiyet mücadelesini kaybeden Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus, ailesi ve maiyetiyle birlikte Anadolu'yu terk ederek, Kırım'a gelip yerleşti. Bundan sonra Keykâvus bir daha Anadolu'ya dönemedi; 1280 tarihinde Kırım'da öldü.

Keykâvus'un ölümü üzerine oğulları Mesud, Kılıç Arslan ve Ferâmurz, Kırım'dan ayrılıp Anadolu'ya geldiler. Amaçları, babalarının tahtını ele geçirmekti. Fakat bu hususta Selçuklu şehzadeleri arasında fikir birliği bulunmuyordu. Bunlardan Mesud, Moğol İlhanlı hâkimiyetini kabul etmek suretiyle tahta ulaşmayı düşünmekteydi. Kılıç Arslan ve Ferâmurz ise, mücadele yolunu tercih etmekteydi. Bu yüzden Selçuklu şehzadelerinin yolları ve kaderleri birden ayrıldı. Bundan sonra Moğol İlhanlı sarayına giden Mesud, Moğol hâkimiyetini kabul etmek suretiyle Selçuklu Sultanı tayin edildi. Kılıç Arslan ve Ferâmurz kardeşler ise, kalabalık Türkmen kütlelerinin yaşadığı Batı Uçlarına gittiler. Fakat onlar, burada kendilerini destekleyecek kuvvet bulamadılar. Bu defa, merkezi Kastamonu olan Çobanoğulları Beyliğine geçtiler. Bu sırada Çobanoğulları Beyliğinin başında bulunan Yavlak Arslan, Selçuklu şehzadelerine aradıkları desteği verdi. Böylece Yavlak Arslan ve Selçuklu şehzadeleri, Moğol hâkimiyetine ve Selçuklu idaresine karşı mücadeleyi başlattılar. Öte yandan, Anadolu'yu tamamen hâkimiyeti altında tutmak isteyen Moğol İlhanlı Hükümdarı Geyhatu, Selçuklu şehzadelerinin cezalandırma işini Sultan II. Mesud ile kendi komutanlarına havale etti. Sultan II. Mesud ve Moğol komutanları Kastamonu istikametinde harekete geçtiler. Her zaman olduğu gibi Selçuklu ordusu önden gidiyor, Moğol destek kuvvetleri de arkadan geliyordu. Sultan II. Mesud, ordusu ile Ilgaz dağlarının ormanla kaplı dağ geçitlerinin birinden geçerken Selçuklu şehzadeleri ve Yavlak Arslan tarafından kurulmuş olan pusuya düşürüldü. Başta Sultan II. Mesud olmak üzere Selçuklu devlet adamları esir alındı; Selçuklu ordusu kılıçtan geçirildi. Fakat bu defa, Selçuklu şehzadeleri ve Yavlak Arslan arkadan gelen Moğol destek kuvvetlerinin baskınına uğradı. Sultan II. Mesud ve Selçuklu devlet adamları kurtarıldı. Neye uğradığını anlamayan Türkmen kuvvetleri ölüme, kana ve ateşe boğuldu. Moğol ordusu aman tanımıyordu. Yavlak Arslan ve Kılıç Arslan, sonuna kadar kahramanca dövüşmelerine rağmen, hem savaşı hem de hayatlarını kaybettiler (1291).[192] Ferâmurz ise kaçarak Bizans'a sığındı.[193]

Şemsüddîn Yaman Cândâr, işte bu savaşta Sultan II. Mesud'u ve Selçuklu devlet adamlarını kurtarmaya gelen destek kuvvetlerinden birinin içinde bulunuyordu. O, özellikle, çarpışma sırasında gösterdiği üstün gayretle savaşın Moğollar tarafından kazanılmasında başlıca rol oynamıştır. Moğol İlhanlı Hükümdarı Geyhatu da, bu hizmetine karşılık Şemsüddîn Yaman Cândâr'a Kastamonu'nun batısında bulunan "Eflânî" adlı yeri "ıkta" olarak vermek suretiyle onu ödüllendirmiştir. [194] Böylece, "Eflânî"de Şemsüddîn Yaman Cândâr ile birlikte Cândâroğulları Beyliği'nin temeli de atılmıştır (1292). Yaman Cândâr, Eflânî ile yetinmemiştir; Çobanoğullarından Kastamonu, Borlu Kalesi ve Safranbolu (Zâlifre) gibi yerleri alarak, topraklarını bir hayli genişletmiştir. Şemsüddîn Yaman Cândâr'ın ne zaman öldüğü bilinmemektedir.

Şemsüddîn Yaman Cândâr'dan sonra yerini oğlu Süleyman Paşa almıştır. Kastamonu ve çevresi Yaman Cândâr'dan sonra bir ara Çobanoğullarından Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmûd Bey tarafından ele geçirildiyse de, Süleyman Paşa babasının topraklarını geri alarak, beyliklerinin devamını sağlamıştır (1309). Bu olaydan sonra Süleyman Paşa,

Beyliğin merkezini Eflânî'den Kastamonu'ya naklederek,[195] bölgeye kuvvetlice yerleşmiştir.

Kastamonu, XIII. yüzyılın başlarında kurulan Batı Uçlarının "Sağ Kol Beylerbeyliği"nin merkezi idi. Arap coğrafyacısı İbn Said, bu şehri "Türkmenlerin başkenti" olarak vasıflandırmıştır. Çünkü, XIII. yüzyılın ikinci yarısı içinde Kastamonu ve çevresinde kalabalık bir Türkmen kütlesi toplanmış idi. İbn Said, bu kütlenin "100 bin çadırlık" bir nüfustan oluştuğunu belirtmiştir. [196] Bu büyük kütle, "Kayı, Kara-evli, Dodurga, Avşar, Beğdili, Bayındır, Çavuldur, Çepni, Salur, Eymür, Yüregir, İğdir, Büğdüz ve Kınık" gibi Oğuz (Türkmen) boylarından meydana geliyordu. Zira, XVI. yüzyıla ait Osmanlı Tahrir Defterlerindeki kayıtlara göre, Kastamonu ve çevresinde bu boyların adlarını taşıyan "54 tane yerleşim yeri" bulunmaktaydı.[197]

İşte Cândâroğulları Beyliği, bu büyük Türkmen kütlesine dayanmaktaydı. Bu durum, hiç şüphesiz Beyliğe, kuvvetli bir temel kazandırmaktaydı. Bundan sonra Süleyman Paşa'nın yapacağı en önemli iş, bu temele dayanarak, topraklarını genişletmek, teşkilâtını geliştirmek ve böylece Beyliğin kuruluş safhasını tamamlamaktı. Bu durumda onun genişleme siyasetine en uygun ve en avantajlı yer Sinop idi. Sinop, gerek ticarî, gerekse stratejik özelliği bakımından son derece önemli bir şehir idi. Bu sırada Sinop ve çevresi, Pervaneoğullarının elinde bulunmaktaydı. Süleyman Paşa, 1322 yılında çok büyük güçlükle karşılaşmadan Sinop ve çevresini ele geçirdi. Şehrin idaresini oğlu İbrahim Bey'e vererek, bölgedeki hâkimiyetini güçlendirdi.

Süleyman Paşa, komşularından Tâceddînoğulları ile dostça ilişkiler sürdürmesine ragmen, batı komşusu Osmanlılara ve özellikle Bizans'a karşı aynı tutum içinde olmamıştır. Türkmenlerden oluşan ordusu ile sık sık sınırı aşan Süleyman Paşa, Bizans ülkesinde birçok akın ve gaza faaliyetinde bulunmuştur.[198] Onun bu faaliyetleri, pek fazla sınır değişikliği sağlamasa da, Beyliğin hazinesi için son derece verimli olduğu muhakkaktır.

2. Beyliğin Tam Bağımsızlığa Kavuşması

Moğol İlhanlı Devleti, hem Selçuklu Devleti üzerinde (1243'ten beri), hem uçlarda teşekkül eden Beylikler üzerinde hâkimiyetini sürdürüyordu. Birçok Anadolu beyi gibi Süleyman Paşa da, Moğol hâkimiyetine karşı koyma cesareti gösterememiştir: 1314 yılında, Moğol İlhanlı Devleti, Uç Beyliklerini itaat altına almak için Emîr Çoban'ı Anadolu'ya göndermiştir. Sivas ile Erzincan arasında bulunan "Karanbük kışlağı"na yerleşen Emîr Çoban, bütün Anadolu beylerinin huzuruna gelip, bizzat itaatlerini arz etmelerini istemiştir. Süleyman Paşa da, diğer Anadolu beyleri gibi, Emîr Çoban'ı Karanbük kışlağında ziyaret ederek, itaatini arz etmiş ve vergisini takdim etmiştir.[199]

Süleyman Paşa'nın Moğol İlhanlı Devleti'ne bağlılığı, 1335 yılına kadar sürmüştür. Bu arada, Moğol İlhanlı sarayına vergilerinide düzenli olarak göndermiştir. Ayrıca, tâbi olmanın bir diğer şartı olarak, Moğol İlhanlı hükümdarı adına para bastırmıştır.

1335 yılında Moğol İlhanlı Devleti'nde, Anadolu Türk Beyliklerinin kaderini doğrudan etkileyen önemli bir olay meydana geldi. Bu yıl içinde Moğol İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han varis bırakmadan öldü. Bundan sonra İlhanlı Devleti'nde sonu gelmez bir iç mücadele başladı. Artık Moğollar, Anadolu ile ilgilenme fırsatı bulamadılar. Diğer Anadolu Türk beyleri gibi Süleyman Paşa da, tamamen serbest kaldı. Böylece,

Cândâroğulları Beyliği, tam bağımsız bir beylik haline geldi. Bu durumu Süleyman Paşanın bastırdığı paralar üzerinde de görmek mümkündür. Çünkü, 1335 yılına kadar Moğol İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han adına para bastırmış olan Süleyman Paşa, bu tarihten sonra bağımsız bir bey olarak sadece kendi adına para bastırmaya başlamıştır.[200]

Süleyman Paşa, 1340 yıllarında, 70 yaşında Kastamonu'da öldü. Süleyman Paşa, Türk devlet geleneklerine son derece bağlı bir bey idi. Sarayının kapısı halka açıktı. Her ikindi namazından sonra sarayında bir dîvân kurulurdu. Sofralar düzenlenir ve sarayın kapıları açılırdı. Şehirli, köylü, yolcu, yabancı kim olursa olsun sofralara buyur edilir, ikramda bulunulurdu.

Öte yandan Cândâroğullarının sosyal hayatında eski Türk yas âdeti de yaşamaya devam ediyordu. Meselâ, Süleyman Paşa'nın eşi ölünce, cenaze töreni tamamen Türk âdetlerine göre yapılmıştır. Bu törende Süleyman Paşa'nın oğlu İbrahim Bey, cenazeyi başı açık ve yaya olarak takip etmiştir. Öteki beylerle saray görevlileri hem başlarını açmışlar, hem de kaftanlarını ters giymişlerdir. Kadı ve hatip efendilerle hocalar ise, elbiselerini ters giydikleri halde başlarını açmamışlar, sarıkları yerine siyah yünden yapılma bir çevre dolamışlardır. Kırk gün sonra da sofralar kurularak ziyafetler verilmiştir.[201]

Süleyman Paşanın ölümünden sonra yerine, Sinop'ta vali olan oğlu İbrahim Bey geçti. İbrahim Bey, tahta çıkar çıkmaz Venedik ve Ceneviz deniz kuvvetlerinin Sinop'a saldırısı ile karşılaştı. Bu korsan devletlerin amacı, Anadolu'nun dış dünyaya açılan bu önemli ihracat ve ithalat limanını ele geçirmekti. İbrahim Bey, 12 gemiden oluşan filosu ile Sinop önlerinde Venedik ve Ceneviz donanmasını karşıladı. Ustalıkla uyguladığı manevralarla düşman donanmasına ağır kayıplar verdirdi. Müttefik kuvvetler bozgun halinde dağıldı. İbrahim Bey, Venedik ve Ceneviz gemilerinin bir kısmını ele geçirdi. Gemileri mal yüklü olan Cenevizli amiral, Kırım'a kaçmak suretiyle canını zor kurtardı (1341). Kırım'da gemilerindeki malı boşaltan ve yeni kuvvetlerle filosunu takviye eden Cenevizli amiral, tekrar Sinop'a saldırdı; fakat Cândâroğulları donanmasına zarar vermekten başka bir şey yapamadı.[202] Bundan sonra, Cândâroğulları ile Venedikliler ve Cenevizliler arasındaki düşmanlık, yerini dostluk ve ticarî ilişkilere bıraktı.

3. Celâleddîn Bayezid ve Beyliğin Parçalanması

1362 yılında Cândâroğulları Beyliği'nin başına Osmanlı tarihlerinde "Kötürüm" lakabıyla anılan Celâleddîn Bayezid Bey geçti. Bayezid Bey devrinin en önemli özelliği, Osmanlı hanedanı ile ilk dostluk ilişkilerinin kurulmasıdır. Osmanlı tahtında bulunan Sultan I. Murad ile Bayezid Bey, birbirlerine rakip birer hükümdar gözüyle bakmıyorlardı. Karşılıklı yazdıkları mektuplarda oldukça samimî ifadeler kullanan bu iki Türk hükümdarı, birbirlerini bir kardeş gibi sevip sayıyorlardı. Özellikle Celâleddîn Bayezid Bey, bu dostluk ve kardeşlik ilişkisinin bir göstergesi olarak, Sultan I. Murad'ın oğullarının sünnet ve evlenme törenlerine hediyelerle birlikte heyetler gönderiyor, Osmanlı hanedanını onurlandırıyordu.[203]

İki Türk hükümdarı arasındaki bu iyi ilişkiler çok uzun sürmedi. Cândâroğulları hanedanı içinde çıkan bir aile kavgası, hem Osmanlı-Cândâroğulları ilişkilerinin bozulmasına, hem de Cândâroğulları Beyliği'nin bölünmesine yol açtı.

Celâleddin Bayezid Bey, kendisinden sonra tahtını çok sevdiği küçük oğlu İskender Bey'e bırakmak niyetindeydi. Büyük oğlu Süleyman Paşa (II.), babasının bu tercihine ve seçimine şiddetle karşı çıktı. O, büyük oğul olarak, tahtı kendisi için bir hak gibi görmekteydi. Bu düşünce ile hareket eden Süleyman Paşa, önünde engel olarak gördüğü kardeşi İskender Bey'i öldürdü. Bu durum, Celâleddin Bayezid Bey için tahammülü güç bir ıstırap oldu. Artık, baba ile oğul arasındaki ilişkiler ciddî bir şekilde bozuldu. Cândâroğulları ailesi kendi içinde ikiye bölündü. Daha da kötüsü, bu durum hanedan içinde yeni cinayetlerin sebebini ve gerekçesini oluşturdu: Kendisini kontrol edemeyen Celâleddin Bayezid Bey, Süleyman Paşa'nın çocuklarını ve cinayette rolü olduğu anlaşılan kendi kızını öldürttü. Süleyman Paşa ise kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığındı.[204]

Süleyman Paşa, Sultan I. Murad'ın şahsında kendisine kuvvetli bir destek buldu. Çünkü, Sultan I. Murad, Cândâroğulları beyleri arasındaki bu ihtilâftan kendi devleti lehine yararlanmak niyetindeydi. Fakat bu durum, komşu iki devlet arasındaki dostluk ve barış ilişkilerinin birden kesilmesine sebep oldu. Celâleddin Bayezid Bey, Osmanlılara karşı Sivas Hükümdarı Kadı Burhaneddîn Ahmed'in yardımına başvurdu. Fakat o, bu teşebbüsünden olumlu bir sonuç alamadı. Öte yandan Sultan I. Murad, Süleyman Paşanın davasına destek vererek, Osmanlı ordusunu Celâleddin Bayezid Bey'in üzerine sevk etti. Kastamonu civarında yapılan savaşta Celâleddin Bayezid Bey yenildi ve Sinop'a çekilmek zorunda kaldı. Kastamonu, Süleyman Paşa'nın eline geçti. Böylece, Cândâroğulları Beyliği Kastamonu ve Sinop şubeleri olmak üzere ikiye ayrıldı (1383).

II. Süleyman Paşa amacına ulaştı; fakat bu defa Kastamonu'yu kontrol altında tutan Osmanlıların baskısına marûz kaldı. Durum, II. Süleyman Paşa için son derece onur kırıcıydı.[205] Bu yüzden şehri hemen terk etti. Kastamonu tamamen Osmanlıların hâkimiyetine geçti. Fakat Osmanlılar, şehir halkına hâkimiyetlerini kabul ettiremediler; büyük bir direnişle karşılaştılar. Bunun üzerine Sultan I. Murad, Kastamonu'yu Celâleddin Bayezid Bey'e bırakarak, ordusunu geri çekti. Bayezid Bey, Sinop'tan gelerek, Beyliğinin merkezine sahip oldu.[206] Böylece, Cândâroğulları Beyliğinin birliği, tekrar sağlanmıştır.

Fakat, Beyliğin birliği çok uzun sürmedi; iç mücadele tekrar alevlendi. Zira, yeniden Osmanlı Devleti'nin desteğini sağlayan II. Süleyman Paşa, Sultan I. Murad'dan aldığı yardımcı kuvvetlerle Kastamonu üzerine yürüdü. Babasına galip gelerek, şehri ele geçirdi. Bu arada hastalanan Celâleddin Bayezid Bey, ağır bir maneviyat kırıklığı içinde bir kere daha Sinop'a çekilmek zorunda kaldı. Bundan sonra Celâleddin Bayezid Bey, bir daha huzur ve mutluluk bulamadı. Manevî ıstırabı, bütün kuvvetini alıp götürdü. Tutulduğu hastalıktan kurtulamayarak, 1385 yılında öldü. Yerini, diğer oğlu İsfendiyar Bey aldı.

4. Kastamonu Şubesi

II. Süleyman Paşa, tahtını ve tacını borçlu olduğu Osmanlılarla ilişkisini daha büyük bir ihtiyat ve itina ile yürütmek zorunda kalmıştır. Zira Osmanlı sultanları kendisini "vassal (tâbi) bir hükümdar" olarak görmekteydiler. II. Süleyman Paşa ise, Osmanlı Sultanlarının bu tutumlarına (metbu'-tâbi olunan) açıkça karşı çıkma cesaretini kendinde bulamamıştır. Ancak o, Osmanlı Devletiyle ilişkilerini "metbuluk-tâbilik" anlayışından çok, "dostluk ve müttefiklik" anlayışı içinde yürütmeye çalışmıştır. II. Süleyman Paşa, bu anlayışın gereği olarak, Sultan I. Murad'ın hem Karaman Seferi'ne (1386), hem de

Kosova Savaşı'na (1389) yardımcı kuvvetler göndermiştir.[207]

II. Süleyman Paşa'nın Osmanlı Devleti ile "dostluk ve müttefiklik" ilişkisi, Yıldırım Bayezid'in saltanatının ilk yıllarında da devam etmiştir. Fakat bu ilişki, şu olaydan sonra bozulmuştur: Osmanlı Devletinin hızla büyümesi karşısında kendi varlıklarını tehdit altında gören Karamanoğulları, Germiyanoğulları, Menteşeoğulları, Hamidoğulları, Aydınoğulları, Saruhanoğulları beyleriyle Sivas Hükümdarı Kadı Burhaneddîn Ahmed, kendi aralarında bir ittifak oluşturdular. Yıldırım Bayezid,

Osmanlı Devleti'ni tehdit eden bu kuvvetli koalisyona karşı hemen harekete geçti. Bu arada gönderdiği bir elçi ile II. Süleyman Paşa'dan yardım istedi. II. Süleyman Paşa, dostluk ve müttefiklik görevini yerine getirmek üzere ordusuyla Bayezid'in Anadolu seferine katıldı.[208] Yıldırım Bayezid, daha ordularını birleştirmelerine fırsat bırakmadan bir çırpıda Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Menteşeoğulları ve Germiyanoğulları Beyliklerine son vererek, topraklarını ilhak etti (1389/90).[209]

Yıldırım Bayezid'in, Osmanlı hâkimiyeti altında Anadolu Türk birliğini kurma faaliyetine girişerek, Anadolu Beyliklerini birer birer ortadan kaldırması, dostu ve müttefiki II. Süleyman Paşa'yı son derece endişelendirdi. Çünkü II. Süleyman Paşa, bu faaliyetin sonunda sıranın kendisine geleceğini anlamış bulunuyordu. Bu yüzden o, hemen Yıldırım Bayezid'in safından ayrılıp, Osmanlı Devletinin karşısındaki Burhaneddîn Ahmed ile Karamanoğulları ittifakına katıldı.[210]

II. Süleyman Paşa'nın bu tavrı, Yıldırım Bayezid'i son derece kızdırdı. Yıldırım Bayezid, II. Süleyman Paşa'yı cezalandırmak için Kastamonu üzerine arka akaya iki sefer düzenledi; fakat o, Kadı Burhaneddîn Ahmed'in II. Süleyman Paşaya yardımda kararlı gözükmesi sebebiyle her iki teşebbüsünü de yarıda kesip, geri dönmek zorunda kaldı.[211]

Bu, geçici bir durumdu. II. Süleyman Paşa için tehlike henüz atlatılmış sayılmazdı. Zira, Yıldırım Bayezid, kararından kolay kolay vazgeçecek bir hükümdar değildi. Nitekim öyle de oldu. 1392 yılında Yıldırım Bayezid, yeniden Kastamonu üzerine yürüdü. Durum öyle umutsuz ve tehlikeli görünüyordu ki, II. Süleyman Paşa'yı ancak tam zamanında gelebilecek bir dış yardım kurtarabilirdi. Zaten o da, bütün ümidini müttefiki Sivas Hükümdarı Kadı Burhaneddîn Ahmed'den alacağı yardıma bağlamış bulunuyordu. Fakat, bu yardım hiçbir zaman gelmedi. Osmanlı Devleti ile tek başına mücadele etmek zorunda kalan II. Süleyman Paşa, Kastamonu önlerinde Yıldırım Bayezid ile yaptığı savaşı ve hayatını kaybetti. II. Süleyman Paşa'nın hâkimiyetindeki Cândâroğulları toprakları, Yıldırım Bayezid tarafından ilhak olundu.[212] Başka bir ifade ile söylememiz gerekirse, Beyliğin çekirdek arazisi tamamen elden çıktı. Böylece, II. Süleyman Paşa ile başlayan Kastamonu şubesi, yine onun kısa ve etkisiz hayatı ile birlikte son buldu.

5. Sinop Şubesi

II. Süleyman Paşa'dan sonra sıra Sinop şubesinin başında bulunan İsfendiyar Bey'e geldi. Yıldırım Bayezid'in Kastamonu'dan sonra Sinop'un üzerine yürümesi için sebep ve bahane hazırdı. Zira, İsfendiyar Bey de, Yıldırım Bayezid'in Anadolu seferi sırasında Osmanlı Devleti'nin aksi yönünde ve hatta Osmanlı Devleti'nin aleyhine bir politika takip etmişti. Meselâ o, tahtları Yıldırım Bayezid tarafından ellerinden alınan ve toprakları ilhak edilen Aydınoğulları, Saruhanoğulları ve Menteşeoğulları beylerini Sinop'ta misafir ve himaye etmişti. Daha da kötüsü, İsfendiyar Bey, Yıldırım Bayezid Anadolu seferini

yaparken Eflâk Bey'i ile temas kurarak, onu Osmanlı Devleti'ni arkadan vurması için tahrik ve teşvik etmiş bulunuyordu.[213]

Durum, İsfendiyar Bey için son derece nazik ve tehlikeli idi. Yıldırım Bayezid'e karşı koyabilecek ne cesareti, ne de gücü vardı. Bu durumda, Yıldırım Bayezid'e boyun eğmekten ve Osmanlı Devleti'nin yüksek hâkimiyetini tanımaktan başka çaresi yoktu. Nitekim, İsfendiyar Bey de böyle davranmak zorunda kaldı. Yıldırım Bayezid'e gönderdiği mektupla, babasının ve kardeşinin hatasından kendisini sorumlu tutmamasını, kendi işlediği suçların da bağışlanmasını istedi. Sinop ve çevresinin kendisine bırakılması halinde Osmanlı hâkimiyetini tanıyacağını bildirdi. Yıldırım Bayezid, İsfendiyar Bey'in isteğini kabul etti. Yapılan antlaşmaya göre, "Kıvrım Bel" adıyla anılan yer, iki Türk devleti arasında sınır kabul edildi.[214]

Yıldırım Bayezid'in İsfendiyar Bey'e karşı böyle birdenbire lütufkâr davranmasının sebebi, sadece onun özür dileyip, otoritesine boyun eğmesi miydi? Bu, hiç şüphesiz, görünürdeki sebep idi. Asıl sebep başkaydı: Büyük devlet olabilmek için, büyük askerî kuvvetin yanı sıra ticaret yollarına da sahip olmak gerekiyordu. Bu durumu çok iyi bilen Yıldırım Bayezid, Kadı Burhaneddin Ahmed'in Orta Anadolu'daki nüfuzunu kırmak, doğu ile batı arasında işleyen ticaret yollarını açmak ve bu yolların kontrolünü tamamen ele geçirmek niyetindeydi.[215] Bu yüzden o, arkasının emniyet altında bulunmasını istiyordu.

Nitekim Yıldırım Bayezid, İsfendiyar Bey'i kendisine bağladıktan hemen sonra, Kadı Burhaneddin Ahmed'in üzerine yürüdü. Fakat, "Çorumlu Ovası"nda yapılan savaşta Osmanlı ordusu ağır bir yenilgiye uğradı.

Kadı Burhaneddin Ahmed'in bu başarısı, Anadolu Beylikleri üzerinde etkisini hemen gösterdi: İsfendiyar Bey, tehlikeli metbu' undan ayrılıp, Kadı Burhaneddin Ahmed'in himayesine girmek için harekete geçti.[216]

Bu davranış, hiç şüphesiz İsfendiyar Bey için son derece normal idi. Zira, daima tehdit altında bulunan bir hükümdardan elbette istikrarlı ve sabit bir politika beklenemezdi. Diğer Anadolu beyleri gibi İsfendiyar Bey de Osmanlı hâkimiyeti altına girmekten değil, Osmanlı hükümdarları tarafından Beyliğinin ortadan kaldırılmasından korkuyordu.

İsfendiyar Bey'in bu tutumu, Yıldırım Bayezid'e kabulü imkânsız bir ihanet gibi geldi. Bu yüzden Yıldırım Bayezid, tekrar Sinop üzerine yürüdü; şehri kuşattı. İsfendiyar Bey, bir kere daha Yıldırım Bayezid'e boyun eğmek zorunda kaldı. İki Türk devleti arasında yapılan antlaşmaya göre, İsfendiyar Bey topraklarının bir kısmını Osmanlı Devleti'ne terk etti.[217]

6. Ankara Savaşından Sonra Beyliğin Durumu ve Osmanlı Devleti ile İlişkileri

Yıldırım Bayezid ile Timur arasında meydana gelen Ankara Savaşı (1402), Anadolu Beylikleri tarihinde bir dönüm noktası teşkil eder. Zira, bu savaşta Timur'un galip gelmesi, Osmanlı Devleti tarafından ortadan kaldırılmış olan Beyliklerin yeniden ihyasını sağladığı gibi, bu Beyliklerin hepsine bir süre daha yaşama imkânı bahşetti. Meseleye bir de Osmanlı tarihi açısından bakacak olursak, durum şudur: Timur'un galibiyeti, Osmanlı Devleti'ni, Anadolu politikasında tamamen başladığı yere döndürdü.

Ankara Savaşı'ndan hem önce, hem sonra, Timur'un huzuruna giderek, bizzat itaatini

arz eden ve onun yüksek himayesine sığınan Anadolu beyleri arasında İsfendiyar Bey de bulunuyordu.[218] Diğer Anadolu beyleri gibi İsfendiyar Bey de bu davranışının yararını fazlasıyla gördü. Timur, Cândâroğullarının daha önce Osmanlılara geçmiş olan bütün topraklarını İsfendiyar Bey'in idaresine vererek, Beyliği tekrar eski haline getirdi.[219] Bu, hiç şüphesiz, İsfendiyar Bey'in Cândâroğulları Beyliği hesabına elde ettiği önemli bir başarı idi.

Timur'un Anadolu'nun mukadderatında yapmış olduğu çok kısa, fakat çok önemli müdahale, sadece Beylikler tarihi bakımından değil, Osmanlı tarihi bakımından da büyük sonuçlar doğurmuştur. Zira, Yıldırım Bayezid'in ölümünden sonra oğulları arasında başlayan ve 10 seneden fazla süren taht mücadelesi, Osmanlı Devleti'ni temellerine kadar sarsmıştır.

İsfendiyar Bey, bundan sonra dış siyasette büyük bir ılımlılıkla hareket etti. Özellikle Yıldırım Bayezid'in oğulları arasındaki taht mücadelesinde, zamana, zemine ve şartlara uygun; dengeli, dikkatli ve ihtiyatlı bir politika izledi. Bu arada desteğine başvuran bazı Osmanlı şehzâdelerine de, diğer şehzadelerin düşmanlığını üzerine çekmeyecek şekilde yardımlarda bulundu. Zira, taht mücadelesini hangi şehzadenin kazanacağı belli değil idi.

Zorunlu bir tarafsızlık görüntüsü içinde kalmak suretiyle ülkesini ve tahtını başarıyla korumuş olan İsfendiyar Bey, Mehmed Çelebi'nin kardeşlerini birer birer bertaraf edip, Osmanlı ülkesine sahip olması üzerine siyasetini birden değiştirdi; Osmanlılardan gelebilecek toprak talebini önleyebilmek için Mehmed Çelebi'yi metbû' hükümdar olarak tanıdığını bildirdi.[220] Böylece, arkasını emniyete almış olan İsfendiyar Bey, Trabzon Rumlarından Bafra ve Müslüman Samsun şehirlerini alarak, topraklarını genişletti (1418).[221]

İsfendiyar Bey, hayatının en büyük ve en ağır darbesini oğlu Kasım Bey'den yedi: Vassallk (tâbilik) yükümlülüğünü yerine getirmek üzere, Mehmed Çelebi'nin Eflâk seferine oğlu Kasım Bey komutasında bir yardımcı kuvvet gönderdi.[222] Fakat o, yardımcı kuvvetin başında oğlunu göndermekle âdeta Osmanlıların eline bir silâh vermiş oldu. İsfendiyar Bey, bu hususta kendisinden önceki Bayezid Beyin kaderini paylaşmak durumunda kaldı. Kasım Bey, Eflâk seferinden sonra ülkesine dönmedi; Mehmed Çelebi aracılığı ile babasından Kastamonu, Bakır Küresi, Çankırı, Kalecik, Tosya gibi şehirlerin idaresini kendisine bırakmasını istedi.

Durum, İsfendiyar Bey için son derece tehlikeli ve karışık idi. Beylik, yeni bir iç savaşın eşiğinde bulunuyordu. İsfendiyar Bey, eğer hükümdar olarak kalmak istiyorsa, baba olduğunu unutmak zorundaydı. Nitekim öylede yaptı. Oğlu ve Osmanlılar arasında bir tercih yapmak zorunda kaldı. Oğlunu cezalandırmak isteyen İsfendiyar Bey, Kastamonu ve Bakır Küresi kendisinde kalmak şartıyla diğer yerleri Osmanlı Devletine bıraktığını bildirdi. Fakat, tehlikenin bu şekilde bertaraf edilmesi, başka bir tehlikeyi doğurdu: Mehmed Çelebi, İsfendiyar Bey'in kendisine bıraktığı yerlerden Çankırı'yı Kasım Bey'e vererek, tekrar babasının karşısına oğlunu çıkardı.[223]

Böylece, İsfendiyar Bey, oğlunun ihaneti yüzünden topraklarının bir kısmını Osmanlılara kaptırmış oldu. Bu durum, Beyliği sadece siyasî ve askerî bakımdan değil, malî bakımdan da bir hayli zayıflattı. Cândâroğulları beyleri arasındaki bu anlaşmazlıktan en büyük kazancı ise, Osmanlı Devleti sağlamış oldu.

Kasım Bey'in ihanetini bir türlü içine sindiremeyen İsfendiyar Bey, Mehmed Çelebi'nin yerini alan oğlu II. Murad'ın iç meselelerle meşguliyetinden yararlanarak, oğlu üzerine yürüdü ve ondan Çankırı'yı geri aldı. İsfendiyar Bey, bu başarıdan aldığı cesaretle Osmanlılara terk etmiş olduğu diğer yerleri de kurtarmak istediyse de, bu ikinci teşebbüsünde başarılı olamadı; II. Murad ile yaptığı savaşı kaybetti. Bundan sonra, Kastamonu ve Bakır Küresi İsfendiyar Bey'de kalmak üzere II. Murad ile Cândâroğulları arasında bir antlaşma yapıldı. İsfendiyar Bey bu antlaşma ile Bakır Küresi'nden elde ettiği büyük gelirin bir kısmını Osmanlılara bırakmak zorunda kaldı (1424).[224]

1440 yılında ölen İsfendiyar Bey'in yerini oğlu Tâceddîn İbrahim Bey aldı. İbrahim Bey'in saltanatı çok kısa olup, hemen hemen hiçbir faaliyeti yoktur.

7. İsmail Bey ve Beyliğin Sonu

İbrahim Bey'den sonra Cândâroğulları Beyliği'nin başına Kemâleddîn İsmail Bey geçti (1442). İsmail Bey'in saltanatı Osmanlı Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon seferine kadar (1461) sâkin geçti. Bu arada kardeşi Kızıl Ahmed, beyliği ele geçirmek için harekete geçtiyse de, bu teşebbüsünde başarılı olamadı ve kaçarak Osmanlılara sığındı. Fatih Sultan Mehmed, Kızıl Ahmed Bey'e Bolu sancak beyliğini verdi. Cândâroğulları Beyliği'ni ele geçirmek düşüncesinden vazgeçmeyen Kızıl Ahmed, sonunda Osmanlı veziri Mahmûd Paşa'yı bu hususta ikna etti.

Fatih Sultan Mehmed, Trabzon seferine çıkınca, Cândâroğlu İsmail Bey'den yardımcı kuvvet göndermesini istedi. İsmail Bey, oğlu yönetiminde bir miktar yardımcı kuvvet gönderdi. İsmail Bey'in gönderdiği yardımcı kuvvet Ankara'da Osmanlı ordusuna katıldı. Fatih Sultan Mehmed, veziri Mahmûd Paşa'nın etkisiyle birden fikrini değiştirerek, Osmanlı ordusunu İsmail Bey'in üzerine sevk etti. Kastamonu'da tutunamayan İsmail Bey, iyi bir kale ile korunan Sinop şehrine çekildi. İsmail Bey, burada da Osmanlı ordusuna karşı koyamadı; hayatına dokunulmamak şartıyla teslim oldu. Cândâroğulları Beyliği, Kızıl Ahmed'e verildi. Beyliğini kaybetmiş olan İsmail Bey ile yeni Cândâroğulları Beyi Kızıl Ahmed, bundan sonra Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon seferine katıldı.

Fatih Sultan Mehmed, Trabzon Rum Devleti'ne son verip, bütün Doğu Karadeniz Bölgesi'ne sahip olunca, toprakları arasında bir beyliğin bulunmasının tedbirli bir hareket olmayacağını düşünerek, Kızıl Ahmed Bey'e vaat ettiği Cândâroğulları Beyliği'ni vermedi; Beyliğin bütün topraklarını Osmanlı Devleti'ne kattı. Böylece Cândâroğulları Beyliği'nin siyasî varlığı sona erdi (1461).

Fatih Sultan Mehmed, Cândâroğulları Beylerinden İsmail Bey'e İnegöl, Yenişehir ve Yarhisar'ı dirlik olarak verirken, Kızıl Ahmed'i de Mora sancak beyliğine tayin etti. Kızıl Ahmed Mora'ya gitmeyerek, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın yanına kaçtı. İsmail Bey de Anadolu'da kalmak istemeyerek, Rumeli'de yeni bir dirlik talebinde bulundu. İsteği kabul olunarak, kendisine Filibe sancak beyliği verildi. İsmail Bey ömrünün geri kalan kısmını sâkin bir şekilde Filibe sancağında tamamladı.

8. Medenî ve Kültürel Faaliyetler

Cândâroğulları Beyliği I. Süleyman Paşa'nın gayretleri ile teşekkül safhasını kısa sürede tamamlamış ve Anadolu'nun en güçlü beyliklerinden biri haline gelmiştir. Kuzeyde Pervaneoğulları toprakları ilhak edilerek, Beyliğin toprakları genişletilmiştir. Aynı şekilde

batıda, yani Bizans tarafında da önemli başarılar elde edilmiştir. Bu başarılarda Türkmenlerin payı hiç de az olmamıştır.

Cândâroğulları beyleri, komşularına karşı ılımlı ve dengeli bir politika izlemişlerdir. Beyliklerini, barış ve dostluk anlaşmalarıyla daima emniyet altında tutmaya gayret etmişlerdir. Özellikle Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler içinde olmaya çalışmışlardır. Fakat onlar, Osmanlı Devleti karşısında daima zayıf ve dirençsiz kalmışlardır. Sultan I. Murad'dan Fatih Sultan Mehmed'e kadar bütün Osmanlı hükümdarları, Cândâroğulları Beyliği'ndeki iç mücadelelere karışmışlar ve meşru beylere karşı isyan eden beyleri desteklemişlerdir. Bu arada Cândâroğulları Beyliği'nden, ancak bir meydan savaşı sonucunda elde edilebilecek büyüklükte topraklar koparmışlardır.

Cândâroğulları Beyliği'nin XIV. yüzyılın birinci yarısı içinde 40 şehri ve bir o kadar da kalesi bulunuyordu. Ordusu ise 25 bin atlıdan meydan gelmekteydi.[225] Ayrıca Beyliğin donanması da vardı. Cândâroğulları beyleri bu donanmayı Sinop'taki kendi tersanelerinde inşa etmişlerdir. Onlar, gemi yapma tekniğinde son derece ileri durumdaydılar. Özellikle, İsmail Bey zamanında 900 ton yük taşıyacak büyüklükte bir gemi inşa edilmiştir ki, bu gemi, Beyliğin Fatih Sultan Mehmed tarafından ilhakından sonra İstanbul'a götürülerek, yeni gemilerin inşasında model olarak kullanılmıştır.[226]

Cândâroğulları Beyliği'nin başında ilim ve kültür sever beyler bulunmuştur. Cândâroğulları zamanında Kastamonu, Anadolu'nun en önemli kültür ve ilim merkezlerinden biri haline gelmiştir. Edebî hayatı son derece canlı idi. Cândâroğulları beyleri, yazdırdıkları ve tercüme ettirdikleri eserlerle Türk dilinin ve kültürünün Anadolu'da yerleşmesine ve gelişmesine büyük ölçüde katkıda bulunmuşlardır. Bu eserler arasında Kur'an tefsiri,[227] tıp, fıkıh ve mesnevî türünden dinî, edebî ve ilmî kitaplar bulunuyordu.

Cândâroğulları beyleri sadece ilmî ve kültürel faaliyetlerle yetinmemişler; aynı zamanda cami, medrese, imârethane, türbe, kütüphane, kervansaray, çeşme türünden sosyal hizmet veren dînî, hayrî ve medenî birçok eser meydana getirerek, ülkelerini imâr etmişlerdir. Bu eserlerin çoğu aynı zamanda bilgin bir zat olan İsmail Bey'e aittir. İsmail Beyin "Hulviyyât-ı Şâhî" adı altında bir de Türkçe fıkıh kitabı bulunmaktadır.

Cândâroğulları beyleri, üzerinde bulundukları coğrafyanın sağladığı imkânları değerlendirmeyi ve ondan büyük ölçüde yararlanmayı da bilmişlerdir. Özellikle Sinop ve Samsun limanları vasıtasıyla Cenevizlilerle ticareti geliştirerek, beyliklerinin ekonomisini dış dünyaya açmışlar ve onunla bütünleştirmişlerdir. Cândâroğulları beyleri, bu limanlardan dış dünyaya başta bakır ve demir olmak üzere, doğan ve şahin gibi çeşitli av kuşları ihraç ediyorlardı. Bundan başka, Kastamonu atları ve katırları da meşhur olup,[228] yüksek fiyatla alıcı buluyordu.

PERVÂNEOĞULLARI

1. Sinop'un Geri Alınması ve Pervâne Ailesinin Özel Mülkü Haline Getirilmesi

Pervâneoğulları, Selçuklu devlet adamlarından Pervâne Muîneddîn Süleyman'ın oğlu Muîneddîn Mehmed tarafından babasının özel mülk haline getirdiği Sinop ve çevresinde, XIII. yüzyılın ikinci yarısı içinde kurulmuş küçük bir beyliktir. Sinop şehrinin Pervâne

ailesinin eline geçişi ise şöyle olmuştur:

Sinop, 1214 yılında Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. İzzeddîn Keykâvus tarafından fethedildi. Keykâvus, yaptığı tayinler ve aldığı tedbirlerle Sinop'u kısa sürede bir Türk-İslâm beldesi haline getirdi.[229] Fakat, Kösedağ bozgunundan sonra (1243) Anadolu'nun Moğol hâkimiyeti altına girmesi, Selçuklu iktidarını ve askerî gücünü tamamen zayıflattı. Diğer taraftan, 1254 yılından sonra II. İzzeddîn Keykâvus ile IV. Kılıç Arslan kardeşler arasında başlayan iktidar mücadelesi, Selçuklu Devleti'ni yabancı istilâsına açık bir ülke haline getirdi. Artık Selçuklu sultanları, ülkelerini koruyamaz ve savunamaz duruma düştüler. Bu durumdan yararlanan Trabzon Rumları, 1259 yılında, Türkiye Selçuklu Devleti'nin en önemli ihrâcât ve ithâlât şehri olan Sinop'u işgal ettiler. Daha da kötüsü, bu tarihte Moğollar tarafından Selçuklu Devleti ve saltanatı II. İzzeddîn Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan kardeşler arasında ikiye bölündü. Bunlardan II. İzzeddîn Keykâvus, devleti ve saltanatı birleştirmek, Moğolları Anadolu'dan atmak gayesiyle yeni bir mücadele başlattı. Fakat Keykâvus, Moğollar karşısında başarılı olamadı ve Anadolu'yu da terk etmek zorunda kaldı (1262). Keykâvus'un başarısızlığı, Moğollarla iş birliği yapan Selçuklu devlet adamı Pervâne Muîneddîn Süleyman'ı ön plâna çıkardı. Artık Pervâne, Anadolu'da Moğolların tek temsilcisi haline geldi. O, IV. Kılıç Arslan'ı da tamamen hükmü altına alarak, ülke yönetiminde bütün güç ve yetkiyi ele geçirdi.

Pervâne Muîneddîn Süleyman, askerî bir başarı elde ederek, gücünü daha sağlam bir temele dayandırmak istiyordu. Bundan dolayı, Sinop'un geri alınması, Pervâne için bulunmaz bir fırsat oldu. Bu hususta önünde tek engel vardı. O da Moğollar idi. Pervâne, Sinop'un geri alınması hususunda Moğol İlhanlı Hükümdarı Abaga Hanı ikna ederek, gerekli izni aldı. Bundan sonra Pervâne, Selçuklu ordusunu Sinop üzerine sevk ederek, şehri karadan ve denizden kuşattı. Rumlar, kalenin ve şehir surlarının sağlamlığı sayesinde iki sene gibi uzun bir süre dayandılar. Sonunda Pervâne, hem şehri, hem de kaleyi düşürmeye muvaffak oldu (1266).[230]

Fakat Pervâne, Sinop'un geri alınmasıyla yetinmek niyetinde değildi. Zira onun asıl gayesi, şehri kendisine ait özel mülk (mâlikâne) haline getirmek suretiyle ona tamamen sahip olmaktı. Pervâne, bu hususta hemen bir "temlik-nâme"[231] hazırlattı. Fakat, Sultan IV. Kılıç Arslan bu belgeyi onaylamak istemedi. Zira, bütün Türk devletlerinde olduğu gibi Selçuklularda da, toprak devlete aitti. Hanedan üyeleri de dahil hiç kimseye devlete ait olan toprağın mülkiyeti verilmemekteydi. Fakat Pervâne, burada da gücünü gösterdi. Sultan IV. Kılıç Arslan, Pervâne'nin yaptığı baskıya dayanamayarak, bu "temlik-nâme"yi (menşur-i muvakka=tuğralı menşur) onaylamak zorunda kaldı.[232] Böylece, Sinop şehri Pervâne ailesinin özel mülkü haline geldi.

Pervâne, devletin merkezinde bulunmak ve devamlı devlet işleriyle meşgul olmak zorunda olduğu için, gelip Sinop'a yerleşmedi. Yerine oğlu Muîneddîn Mehmed'i gönderdi.

Pervâne, Sinop'a gelip yerleşmedi; ama burada birçok mimarî eser inşa ederek, şehri imar etti. Bu eserlerin başında Sinop Ulu Cami gelmekteydi. Bir Arap seyyahının gözlemlerine göre, caminin tam orta yerinde bir şadırvan bulunmaktaydı. Caminin üstünü ise, dört ayağın taşıdığı kubbe örtmekteydi. Her ayağı mermerden iki sütun tutmaktaydı. Üst kısımda, ahşap merdiven ile çıkılan bir mahfil (camilerde hükümdar için ayrılmış yer) vardı.[233]

2. Pervâneoğulları

Pervâne Muîneddîn Süleyman'ın 1277 yılında Moğol İlhanlı Hükümdarı Abaga Han'ın kararı ile idam edilmesi üzerine oğlu Muîneddîn Mehmed, babasının mülküne sahip olarak, burada kendi beyliğini kurdu. İlhanlılar Mehmed Bey'e dokunmadılar.

1296 yılında ölen Mehmed Bey'in yerini oğlu Mühezzibüddîn Mesud aldı. Mesud Bey Moğollar ile iyi geçinerek, beyliğini korudu. Bu arada, Bafra ve Samsun'u ele geçirerek, topraklarını genişletti.[234] Mesud Bey, 1298 yılında, Cenevizler tarafından tuzağa düşürülüp, tutsak olarak Kefe'ye götürüldüyse de, büyük miktarda kurtuluş fidyesi ödemek suretiyle kurtuldu.[235]

Mesud Bey, 1300 yılında öldü. Yerine, oğlu Gâzî Çelebi Sinop Bey'i oldu. Gâzî Çelebi, bütün güç ve enerjisini denizcilik faaliyetleri üzerinde topladı. Güçlü bir donanma meydana getirdi. Bu donanmayla hem Sinop'u düşman saldırılarına karşı korudu, hem de Kırım'daki Cenevizliler ve Trabzon Rumları üzerine başarılı seferler düzenledi. Bu cümleden olarak Gâzî Çelebi, Kefe yakınlarında bir Ceneviz donanmasını tamamen imha etti (1313); Trabzon Rum Devleti'ne ağır bir darbe vurdu (1319); Cenevizlilerin Sinop üzerine yaptıkları saldırıyı geri püskürttü (1322).[236]

Gâzî Çelebi, son derece cesur ve yetenekli bir denizci idi. Hem iyi bir yüzücü, hem de iyi bir dalgıç idi. Tanrı ona, uzun süre su altında kalma yeteneği bahşetmiştir. Özellikle, deniz savaşlarında, tek başına denize dalarak, burgu (matkap) ile düşman gemilerini altından birer birer delmek suretiyle hepsini batırırdı. Gâzî Çelebi, Cenevizlilerin Sinop'a saldırıları sırasında düşman gemilerinin hepsini bu şekilde batırmış ve içindeki korsanları da esir almıştır.[237]

Gâzî Çelebi, son zamanlarında Cândâroğulları Beyliği'nin hâkimiyeti altına girdi. Gâzî Çelebi'nin varis bırakmadan ölümü üzerine (1322), Cândâroğlu Süleyman Paşa, Pervâneoğulları topraklarını bütünüyle kendi topraklarına kattı. Sinop'un idaresini de oğlu İbrahim Bey'e verdi.

Tâceddînoğulları Anadolu üzerinde Moğol hâkimiyetinin kalkmasından sonra (1335), Tâceddîn Bey tarafından, merkezi Niksar olmak üzere Karadeniz'in "Canik Bölgesi"nde[238] kurulmuş küçük bir beyliktir. Birçok Türk beyliğinde olduğu gibi, bu beylik de adını, kurucusundan almıştır.

Çağdaş bir kaynakta, Tâceddîn Bey ailesi için, "Niksar'ın ileri gelen yerlilerinden" olduğu söylenmiştir.[239] Bu duruma göre, Tâceddîn Bey, Selçuklu hanedanına mensup bir kimse olabileceği gibi,[240] Oğuzların Çepni boyundan çıkmış bir bey de olabilir.[241] Fakat bu hususta, henüz inandırıcı ve kesin bir hükme varmak mümkün olamamıştır.

Niksar, Tâceddîn Bey'den önce Doğancık adında bir beyin idaresi altında bulunuyordu.[242] Kaynaklarda, Doğancık Beyin kimliği hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. 1349 yılında ölen Doğancık Bey, büyük bir ihtimalle Tâceddîn Bey'in babası idi. Zira, Taceddîn Bey, Doğancık Bey'in ölümünden sonra Niksar'da "Canik Emîri" olarak görülmektedir (1378).[243] Eğer, Tâceddîn Bey'in Doğancık Bey'le herhangi bir akrabalık bağı bulunmasaydı, onun bölgede birden idareyi ele alması pek kolay olmazdı.

Tâceddîn Bey, Canik bölgesinde önemli bir güce sahipti. O, bu gücünü zaman zaman bölge devletleri üzerinde hissettirmekteydi. Özellikle, Trabzon Rum İmparatoru, güçlü bir müttefik kazanabilmek için kızını Tâceddîn Bey'e eş olarak vermiş ve onunla dostluk bağlarını geliştirmiştir.

Tâceddîn Bey, başlangıçta Eratnalılar Devleti'ne tâbi idi. Fakat, Eratnalılar Devleti Veziri Kadı Burhaneddîn Ahmed'in sert ve hükmedici tavrı, metbu'-tâbi ilişkisinin bozulmasına yol açtı. Bu yüzden Tâceddîn Bey ile Kadı Burhaneddîn Ahmed arasında sonu gelmez bir mücadele başladı. Tâceddîn Bey, bu mücadeleyi bazen tek başına, bazen de Amasya Emîri Şadgeldi ve oğlu Ahmed Bey'le birlikte yapıyordu. Ölümüne kadar süren bu mücadelede Tâceddîn Bey, kesin bir başarı elde edemediyse de, tamamen Kadı Burhaneddîn Ahmed'in hükmü altına da girmedi.[244]

Tâceddîn Beyin ölümü üzerine (1386), yerine büyük oğlu Mahmûd Bey, Canik emîri oldu. Mahmûd Bey, bölgenin en büyük hükümdarı olan Kadı Burhaneddîn Ahmed'den çok çekiniyordu. Bundan dolayı, Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Bayezid'i Kadı Burhaneddîn'e karşı harekete geçmesi için durmadan teşvik ediyordu. Tam bu sırada Mahmûd Bey ile kardeşi Alp Arslan'ın arası açıldı. Alp Arslan, Kadı Burhaneddîn'in desteği ile beyliğin topraklarının bir kısmını ele geçirdi. Fakat, bir süre sonra Alp Arslan'ın hareketlerinden şüphelenen Kadı Burhaneddîn, onu öldürttü.

Mahmûd Bey, Yıldırım Bayezid'in Amasya, Tokat ve Sivas bölgesini ele geçirmesi üzerine Osmanlı Devleti'nin hizmetine girdi. Öte yandan, Alp Arslan'ın oğulları Hasan ve Mehmed Yavuz Beyler, Çarşamba ve Samsun bölgesinde beyliklerini tekrar canlandırdılarsa da, II. Murad, gönderdiği bir ordu ile Tâceddînoğullarının bölgedeki hâkimiyetlerine tamamen son verdi. Topraklarını da Osmanlı Devleti'ne kattı.

ERATNALILAR

Eratnalılar Devleti, XIV. yüzyılın başlarında yıkılmış olan Türkiye Selçukluları Devleti'nin Orta Anadolu toprakları üzerinde aynı yüzyılın ikinci yarısına doğru Emîr Eratna[245] tarafından kurulmuştur. Eratna, Uygur Türklerine mensup bir aileden gelmekteydi.[246] Babası Taycu Bahşı, Moğol İlhanlı sarayında bir öğretmendi. Eratna'dan başka Tarımtaz ve Sünüktaz adlarında iki oğlu daha vardı. Bunlardan Tarımtaz, Moğol İlhanlı Hükümdarı Olcaytu Han'ın en yakın komutanlarından biri idi.[247] Taycu Bahşı, Gazân Han zamanında (1295-1304) Kayseri'ye gelip yerleşmiş ve burada İslâm dinine girerek, Cafer adını almıştır.[248]

Eratna ise, diğer kardeşleri gibi Moğol İlhanlı Devleti'nin hizmetine girmiş olup, ilk defa, 1317 yılında Anadolu'ya gönderilen Moğol valisi Timurtaş'ın emrindeki komutanlar arasında görülmektedir. Eratna, aynı zamanda eniştesi olan Timurtaş'ın en çok güvendiği beylerden biri idi. Timurtaş, Türk Beyliklerini birer birer ortadan kaldırıp, Anadolu'da kendi devletini kurmak niyetindeydi. Onun bu düşünce ile giriştiği faaliyete, Emîr Eratna da katıldı. Kendisini "Mehdî" ilân eden Timurtaş, Larende'ye kadar Konya bölgesini ele geçirdi. Eşrefoğulları ve Hamîdoğulları Beyliklerine birer birer son verdi. Emîr Eratna'yı Sahib Ataoğulları üzerine gönderdi. Fakat tam bu sırada, Timurtaş'ın en büyük dayanağı olan babası Emîr Çoban öldürüldü. Bundan sonra sıranın kendisine geleceği endişesine kapılan Timurtaş, faaliyetlerine son verdi; yerine vekil olarak Emîr Eratna'yı bırakıp, Anadolu'yu terk ederek, Mısır Memlûklu Devleti'ne sığındı (1327).

Emîr Eratna ise, gelip Sivas'a yerleşti. Timurtaş'ın Anadolu beyliklerine karşı izlediği şiddet ve baskı politikasına son verdi. Bütün gücünü ve enerjisini, Timurtaş'ın kendisine bıraktığı topraklara hâkim olma faaliyeti üzerinde topladı. İyi bir idare çıkararak, halkın taktirini ve sevgisini kazandı.

Timurtaş'tan sonra Anadolu Moğol İlhanlı valiliğine Moğolların Celâyir boyuna mensup Şeyh Hasan tayin edildi. Celâyirli Şeyh Hasan, Anadolu'nun idaresini Emîr Eratna'ya bırakarak, Azerbaycan'a gitti. Zira, 1335 yılında Moğol İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Hanın varis bırakmadan ölümü üzerine İran'da Moğol beyleri arasında otorite mücadelesi başlamış bulunuyordu. İlhanlı iktidarı için yapılan bu mücadelenin sonucunda Celâyirli Şeyh Hasan Irak'a, Çobanlı ailesinin başında bulunan Timurtaş'ın oğlu Şeyh Hasan da Azerbaycan'a hâkim oldu.

Emîr Eratna ise, bir taraftan Anadolu'daki hâkimiyetini güçlendirirken, diğer taraftan şeklen de olsa Celâyirli Şeyh Hasan'a bağlılığını sürdürüyordu. Yine de Emîr Eratna kendisini emniyette görmüyordu. O, özellikle, Çobanlı Şeyh Hasan ile komşu beylerin her an ülkesine saldıracağını düşünüyor ve böyle bir tehlikeye karşı da büyük bir devletin desteğini ve himayesini arıyordu. Bu düşünce ile Memlûklu Sultanına bir elçi gönderen Emîr Eratna, kendisini metbû' hükümdar olarak tanıdığını ve adına para bastıracağını bildirdi.[249]

Emîr Eratna'nın bu teşebbüsünün ne kadar isabetli olduğu çok geçmeden ortaya çıktı. Maraş ve çevresinde bir beylik kurmuş olan Dulkadirli Karaca Bey (Dulkadiroğulları Beyliği), Emîr Eratna'nın topraklarına saldırı başlattı. Dulkadiroğlu Karaca Bey'in saldırılarını önleyemeyen Emîr Eratna, onu Memlûklu sultanına şikayet ederek, bu hususta yardım istedi. Emîr Eratna'yı tâbilik hususunda samîmî bulmayan Memlûklu Sultanı, bu istek karşısında ilgisiz kalarak, duruma müdahale etmedi.[250]

Öte yandan, Celâyirli Şeyh Hasan'a karşı yürüttüğü mücadeleden başarıyla çıkan Çobanlı Şeyh Hasan, Anadolu'da da hâkimiyet kurabilmek için Emîr Eratna'nın kendisine tâbi olmasını istedi. Emîr Eratna, Çobanlı Şeyh Hasan'ın tâbilik teklifini cesaretle reddederek, istiklâlini elde etmek yolunda ilk adımını attı. Fakat, Çobanlı Şeyh Hasan bu isteğinden vazgeçmedi. Bir ordu hazırlayarak, Emîr Eratna'nın üzerine gönderdi. Emîr Eratna, Memlûklu Sultanından sağladığı yardımcı kuvvetlerle Çobanlı Şeyh Hasan'ın ordusu ile Sivas'ın doğusundaki Karanbük denilen yerde karşılaştı. Yapılan çarpışmada Emîr Eratna'nın ordusu bozguna uğradı. Fakat Emîr Eratna, mücadeleden vazgeçmedi; seçme birlikleri ile gizlendiği tepenin arkasında, fırsat kollamaya başladı. Aradığı fırsat, Emîr Eratna'yı pek fazla bekletmedi. Moğol ordusu, Emîr Eratna'yı tamamen unutmuş, yağmaya dalmıştı. Emîr Eratna, bu durumu kendi lehine değerlendirerek, sürpriz bir baskın düzenledi. Moğol ordusunu bozguna uğratmak suretiyle mağlubiyeti zafere çevirdi (1343).[251]

Bu zafer Emîr Eratna'nın hem kendine olan güvenini, hem de şöhretini artırdı. Öte yandan, bir yıl sonra Çobanlı Şeyh Hasan'ın eşi tarafında öldürülmesiyle Emîr Eratna, tehlikeli düşmanından tamamen kurtuldu.

Böylece, tamamen serbest kalan Eratna, "emîr" unvanını terk edip, "sultan" unvanı ile "Alâeddîn" lakabını alarak, istiklâlini ilân etti; kendi adına para bastırdı.[252] Bu sırada Eratnalı Devleti'nin sınırları Pasinler ovasından Ankara'ya, Samsun'dan Toros dağlarına kadar uzanıyordu. Sivas, Kayseri, Niğde, Tokat, Amasya, Erzincan, Niksar gibi

Anadolu'nun en önemli şehirleri, Sultan Eratna'nın hâkimiyeti altında bulunuyordu.[253]

Sultan Eratna, her devlet kurucusu gibi tarihin önüne çıkardığı fırsatları en iyi şekilde değerlendirmesini bilmiş, sabırla yürüttüğü bir mücadelenin sonucunda Moğol İlhanlı Devleti'nin Anadolu'daki hâkimiyetine son vererek, kendi devletini kurmuştur. Celâyirli Şeyh Hasan ile Mısır Memlûklu Sultanının desteğini ustalıkla kullanarak, en büyük düşmanı olan Çobanlı Şeyh Hasan'ı yenmiş, ülkesinin ve devletinin istiklâlini korumuştur. Daha da önemlisi o, Anadolu'da bir asırdan beri bozuk olan düzeni sağlamış; ülkeyi huzur ve emniyete kavuşturmuştur. Halkı adâlet ve şefkatle idare etmiştir. Herkesin sevgisini kazanmıştır. Ediplere, din ve bilim adamlarına yakın ilgi göstermiştir. Bundan dolayı halk, kendisine "Köse Peygamber" lakabını vermiştir.[254]

Sultan Eratna 1352 yılında öldü. Yerini alan oğulları (Mehmed ve Cafer Beyler) ve torunları (Ali ve II. Mehmed Beyler) hep küçük yaşta ve tecrübesiz oldukları için idarede yetersiz kaldılar. Karamanoğulları, bu durumdan faydalanarak, Niğde, Aksaray ve Kayseri gibi devletin önemli şehirlerini ele geçirdiler. Amasya (Hacı Şadgeldi), Tokat (Şeyh Necib), Niksar (Taceddîn Bey), Erzincan (Mutahharten) valileri, merkezle bağlarını kopararak, serbest hareket etmeye başladılar. Bütün otorite, tahtın gerisindeki vezirlerin ve saltanat naiblerinin eline geçti. Son saltanat naibi olan Kadı Burhaneddîn Ahmed, sistemli ve dikkatli bir mücadele sonucunda bütün rakiplerini bertaraf edip, Eratnalılar ülkesine tamamen sahip oldu. Böylece, Eratnalılar Devleti'nin siyasî varlığı sona erdi (1381).

Kadı Burhanedîn Ahmed ve Hükümeti

1. Ailesi

Kadı Burhaneddîn Ahmed, Oğuzların Salur boyuna mensup bir aileden geliyordu.[255] Ahmed'in büyük atası olan Mehmed, Harezm'den Anadolu'ya göçerek, Kastamonu'ya yerleşmişti.[256] Oğlu Celâleddîn Habîb de, Selçuklu hükümdarı II. Gıyâseddîn Keyhüsrev zamanında (1237-1246) Kayseri kadısı olmuştur. Celâleddîn Habîb'den sonra aynı aileden babadan oğula geçmek suretiyle arka arkaya dört kişi daha Kayseri kadısı tayin edilmiştir. Bunlar Hüsameddîn Hüseyin, Siraceddîn Süleyman, Şemseddîn Mehmed ve Burhaneddîn Ahmed idi.

Görüldüğü gibi, "kadılık", Burhaneddîn Ahmed'in ata mesleği durumundadır. Bundan dolayı, aile, babadan oğula aktarılarak gelen yüksek hukuk kültürüne sahip idi. Bu kültür, hiç şüphesiz, Burhaneddîn Ahmed'in zihnî ve fikrî gelişimi üzerinde derin ve uzun sürecek bir etki bırakmış olmalıdır.

2. Eğitimi

Burhaneddîn Ahmed, eğitim ve öğretime çocuk yaşta başlamıştır. Babası onu okula gönderdiğinde, 4 yaşını henüz yeni doldurmuş bulunuyordu. Son derece yetenekli bir çocuk olan Ahmed, kısa sürede okumayı ve yazmayı öğrenerek, akranlarını geride bıraktı. Fakat o, asıl başarıyı, ilmin temel vasıtaları olan Arapça ve Farsça gibi yabancı dilleri öğrenmekte gösterdi. Kısa sürede her iki dili de okuyacak ve yazacak derecede öğrenen Ahmed, "edebiyat, matematik, mantık, felsefe, astronomi" gibi ilimlerin öğrenimine geçti. Bu ilimlerde zamanın en önde gelen ilim adamlarından dersler alarak, kendisini iyi bir şekilde yetiştirdi.[257]

Böylece Ahmed, daha çocuk denilebilecek bir yaşta zamanın belli başlı bütün ilimlerini öğrenmek suretiyle iyi bir ilim adamı oldu. Bundan sonra Ahmed, medresede müderris olarak görevlendirildi. Ahmed, ilimleri öğrenmede gösterdiği yeteneği öğretmede de gösterdi; hocalıkta gösterdiği başarıdan dolayı ünü kısa sürede Anadolu'ya yayıldı. Ondan ders almak için Anadolu'nun her tarafından öğrenciler akın akın Kayseri'ye gelmeye başladılar.[258]

Ahmed, derslerden geriye kalan boş zamanlarını da ata binmek, ok atmak, kılıç kullanmak gibi faaliyetlerle değerlendirmekteydi. O, bu eğitimle binicilikte ve silâh kullanmakta yeteneklerini bir hayli geliştirdi. Sonunda usta bir binici ve iyi bir silâhşor oldu.[259]

Fakat, Ahmed'in babası, oğlunun eğitimini yeterli bulmamış olacak ki, onu Suriye ve Mısır'a gönderdi. Bu sırada Ahmed 14 yaşında bulunuyordu. Ahmed, Kahire, Şam ve Halep'te yaklaşık 7 sene kalarak, fıkıh, hadis, tefsir, astronomi ve matematik gibi bilimlerde bilgisini genişletti ve derinleştirdi; mezhepler arasındaki görüş ayrılıklarını inceleyerek hukuk bilgisini artırdı; aklî bilimlerin temel ilkelerini ve inceliklerini öğrendi. Bu arada devrin en ünlü bilginleriyle görüştü ve onlarla ilmî meseleler üzerinde uzun tartışmalar yaptı. Son olarak hacca giden Ahmed, dinî görevini yaptıktan sonra memleketine dönmeye karar verdi. Şam'a geldiğinde, en büyük dayanağı ve destekçisi olan babasının ölüm haberini aldı.[260]

3. Eretnalılar Devletindeki Görevleri ve Hizmetleri

a-) Kadılık: Çok yönlü bir hukuk bilgini olarak memleketine dönen Burhaneddîn Ahmed, Eratnalılar Devleti hükümdarı Mehmed Bey tarafından babasının yerine Kayseri kadısı tayin edildi. Ahmed, bu sırada 21 yaşında bulunuyordu (1375).[261]

Burhaneddîn Ahmed, hem toplumun geleceği, hem de kendi geleceği ile ilgili çok önemli bir görev üstlenmiş bulunuyordu. O, idealist ve yetenekli bir hukuk bilgini olarak görevine dört elle sarıldı. Amacı, "gerçekleri ortaya çıkarmak, doğruları korumak, adâleti yaymak, insafı her yerde hâkim kılmak, zulmü ve eziyeti ortadan kaldırmak, hakkı sahibine vermek; zorbalığı, ikiyüzlülüğü, korkuyu ve dehşeti yok etmekti". Onun bu gaye ile çözüme kavuşturduğu ilk iş, yağmalanmış olan vakıf mallarını gaspçıların elinden kurtarmak oldu. Bundan sonra Kadı Burhaneddîn Ahmed, mahkeme memurlarını yeniden düzene sokarak, hepsini disiplin altına aldı. Daha önemlisi, daha sağlıklı karar verebilmek için davalara şahit çağırma usulünü getirdi. Şahitlik şartlarını belirleyerek, bu geleneği yerleştirmeye çalıştı. Özellikle, "hasımları ıslah etmek, borçluların borçlarını ödemelerini sağlamak, anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak, mirasları paylaştırmak, yetim mallarını korumak, hazine gelirlerini sağlama almak, vakıfların ve devlet mallarının ürünlerini toplamak" gibi konularda büyük gayret gösterdi. Bütün bu çalışmalar müspet sonuç verdi; bir yıl sonra Kayseri halkı rahata ve huzura kavuştu. Böylece, bir yıl içinde mesleğinin otoritesi haline gelen Kadı Burhaneddîn Ahmed'in şöhreti artarak, bütün İslâm ülkelerine yayıldı.[262]

b-) Vezirlik: Kadı Burhaneddîn Ahmed, mesleğinde son derece başarılı olmasına rağmen huzurlu ve mutlu değildi. Zira, Mehmed Beyin ölümü üzerine Eratnalılar Devletinde büyük bir otorite bunalımı meydana gelmişti. Yerine geçen oğlu Ali Bey ise, idarede yetersiz kalmıştı. Eratnalı beyler arasında iktidar mücadelesi başlamış, Moğol ve Türkmen toplulukları ayaklanmış, ülkede büyük bir karışıklık meydana gelmişti.[263]

Bu yüzden, Kadı Burhaneddîn Ahmed'in kafasını adâlet işlerinden çok, gittikçe ağırlaşan memleket meseleleri meşgul etmekteydi. O, çareler arıyor, çareler düşünüyordu. Fakat, mesleği ve konumu, ona siyasî meselelere fiilen müdahale etme imkânı ve fırsatı vermiyordu. Hal böyle olunca, Kadı Burhaneddîn Ahmed'in siyasî hayata atılması, âdeta kaçınılmaz bir görev oldu. Aslında Kadı Burhaneddîn Ahmed, siyasete fikren ve ruhen hazır durumdaydı. Zira, Ahmed'in temas kurduğu dervişler ve zaman zaman gördüğü rüyalar, kendisine Tanrı tarafından siyasî bir misyon yüklenmiş olduğunu telkin etmekteydiler.[264] Bu telkinler, Kadı Burhaneddîn Ahmed'in cesaretini artırdığı gibi, onun daha çabuk karar vermesinde de başlıca rol oynadı. Artık siyasete girmek, onun için bir zaman ve fırsat meselesi haline geldi.

Çok geçmeden Kadı Burhaneddîn Ahmed'in beklediği zaman geldi ve aradığı fırsat ortaya çıktı: Zayıf bir hükümdar olan Ali Bey, Kayseri'de içki ve eğlence ile vakit geçirirken Karamanoğullarının baskınına uğradı. Bu durumu kendi lehine değerlendiren Ahmed, kendi adamları ile hemen harekete geçerek, Karamanoğullarını bozguna uğrattı; Ali Beyi ve Kayseri'yi kurtardı.[265] Bu başarı, Ahmed'in itibarını hem son derece yükseltti, hem de onu ön plâna çıkardı.

Kadı Burhaneddîn Ahmed, askerî alanda elde ettiği bu başarıdan sonra Kayseri valiliğinin kendisine verilmesini bekliyordu. Fakat, bu olmadı; Kayseri valiliği Ahmed'e değil, başka birine verildi. Üstelik, bu vali, Ahmed'in gücünden korkmuş olmalı ki, onu tutuklayarak, bir kuyuya kapattı.[266] Böylece Kadı Burhaneddîn Ahmed, daha siyasî hayata atılmadan siyasî hayatın en ağır darbesini yedi. Bu darbe, siyasî hayatı ve şartlarını tanımak bakımından Ahmed için yararlı bir tecrübe oldu.

Bir süre sonra kapatıldığı yerden kurtulan Kadı Burhaneddîn Ahmed, bir daha kadılık görevine dönmedi; Sivas'a gelip yerleşerek, Eratnalı beyler arasında devam eden siyasî mücadeleye katıldı. Kısa süre içinde, ahlâkının ve şahsiyetinin sağlamlığı ile herkesin güvenini kazandı. Öte yandan, devlet adamlarının tehdidi ve baskısı altında tahtını kaybetmek üzere olan hükümdar Ali Bey ise, hayatının en isabetli kararını vererek, Kadı Burhaneddîn Ahmed'i vezirlik makamına getirdi (1378). Devlet yönetimini tamamen onun yetenekli ve usta ellerine bıraktı.[267]

Kadı Burhaneddîn Ahmed, kendisine bağlanan ümitleri boşa çıkarmadı. Büyük dirayetle ve gayretle işine sarıldı. Devlet hayatında adâleti ve hoşgörüyü hâkim kılarak, iyi bir idare çıkardı. Halkın sıkıntılarını ve ihtiyaçlarını gidermekte büyük bir gayret gösterdi. Hükümdarın yanlış ve hatalı kararlarına cesaretle karşı çıkarak, devletin tehlikeli durumlara düşmesini önledi.[268] Dengeli ve ılımlı tavrı ile herkesin sevgisini ve güvenini kazandı. Böylece, kudreti ve itibarı son derece arttı.

Kadı Burhaneddîn Ahmed, idarede gösterdiği başarıyı askerî faaliyetlerde de gösterdi. Ali Beyin Develi, Niğde, Erzincan ve Amasya üzerine düzenlediği seferlere ve savaşlara komutan olarak katıldı. Eratnalı ordusu bu seferlerde ve savaşlarda, Ali Beyin korkaklığı ve acemiliği yüzünden zaman zaman bozgun hali yaşadı. Fakat Kadı Burhaneddîn Ahmed, her savaşta hayatını hiçe sayan bir cesaretle ileri atılarak, bu bozgun hallerini ustalıkla zaferlere çevirdi. Arka arkaya kazandığı zaferler ve başarılarla hem devletin itibarını, hem de kendi itibarını yükseltti.[269]

Ali Bey, Amasya seferi sırasında tutulduğu hastalıktan kurtulamayarak öldü. Yerini alan oğlu Mehmed Bey, iktidarın gerektirdiği sorumluluğu yerine getiremeyecek bir yaşta idi.

Kendisine bir "saltanat naibi" tayin edilmesi gerekiyordu. Bu hususta en uygun aday Kadı Burhaneddîn Ahmed idi. Gerçekten Ahmed, iktidarın gerektirdiği bütün yeteneklere ve erdemlere fazlasıyla sahipti. Fakat o, iktidarı üstlenmek için henüz zamanın ve şartların uygun olmadığı kanaatindeydi. Bu yüzden bazı şartlarla "saltanat naibliği"ni komutanlardan Kılıç Arslan'a teklif etti. Böylece Kılıç Arslan, devletin "malî işleri" ile Kayseri'deki "Harsenos kalesi"ni Kadı Burhaneddîn Ahmed'e bırakmak şartıyla iktidara getirildi.[270]

Fakat, Kılıç Arslan idarede başarılı olamadı. Üstelik o, Kadı Burhaneddîn Ahmed'e karşı da düşmanca bir tavır içine girdi. Sudan sebeplerle "Harsenos kalesi"ni ona teslim etmedi. Daha da kötüsü onu, idareden uzak tutmaya çalıştı. Kılıç Arslan bununla da kalmadı; Ahmed'i tamamen ortadan kaldırmanın yollarını aramaya başladı. Bu safhaya kadar Kılıç Arslan'a sabırla katlanmış olan Ahmed, hemen harekete geçti; bir gezinti sırasında onu öldürmek suretiyle bertaraf etti.[271]

c-) Naiblik: Kadı Burhaneddîn Ahmed, Kılıç Arslan'ı bertaraf ettikten sonra çocuk hükümdarın naibi oldu (1381). Ahmed, iktidarın gerçek sahibi olarak önce merkezdeki durumunu kuvvetlendirmeye çalıştı. Tellâllar vasıtasıyla Sivas halkına, kanun hâkimiyetinin ve huzurun sağlanacağını bildirdi. Şahsî emniyetini sağlamak için saray muhafızlarını (nökerân-ı hasse) yeniden düzenledi. Muhalifleri gözetim altına aldı. İdareye tamamen hâkim oldu. Büyük hükümdarların âdeti gereğince her gün dîvâna çıkıp, halkın şikayetlerini dinlemek suretiyle dertlerine çözümler bulmaya çalıştı.[272]

Kadı Burhaneddîn Ahmed, merkezde iktidarını büyük ölçüde kurup yerleştirdikten sonra dışarıya yöneldi. Zira, Eratnalılar Devleti içinde müstakil birer güç haline gelmiş olan Amasya Emîri Hacı Şadgeldi, yeni iktidarı kabul etmeyerek, Ahmed'e karşı harekete geçmiş bulunuyordu. Üstelik Şadgeldi, halkın ve ordunun bir kesimi ile bazı devlet adamları tarafından desteklenmekteydi. Bu devlet adamları, boş durmuyorlar, Sivas halkını ve orduyu Ahmed'e karşı ayaklandırmanın yollarını arıyorlardı. Şadgeldi ise, bir yandan Tokat yöresini ele geçirmeye çalışıyor, diğer yandan da Erzincan Emîri Mutahharten'i Ahmed'e karşı tahrik ve teşvik ediyordu. Şadgeldi, birinci teşebbüsünde başarılı olmadıysa da, ikinci teşebbüsünde başarılı oldu. Mutahharten de, iktidarı terk etmesi için Ahmed'e siyasî baskı yapmaya başladı. Artık Ahmed, iki ateş arasında kalmış durumdaydı. Sivas'taki iktidarının devamı, ancak Şadgeldi'nin bertaraf edilmesi şartına bağlıydı. Gerçekten de şartlar düşünüldüğünde, Ahmed'in bundan başka çaresi de yoktu. Nitekim, güçlü bir rakibin tehdidi altında Sivas'taki iktidarının hiçbir zaman emniyette olmayacağını anlamış olan Ahmed, Şadgeldi'nin diğer muhalefet güçleriyle birleşmesine fırsat vermemek için hemen Amasya üzerine yürüdü. Ahmed, sürpriz bir baskınla en büyük siyasî rakibi olan Şadgeldi'yi yenerek öldürdü.[273] Devleti ve iktidarını bu tehditten tamamen kurtardı.

Kadı Burhaneddîn Ahmed, bununla da kalmadı; elde ettiği bu zaferin siyasî sonuçlarından yararlanmasını da bildi; rakip ve ortak tanımaz her büyük liderin yaptığı gibi çocuk hükümdarı bertaraf ederek, kendi hükümdarlığını ilân etti. Komşu devletlere gönderdiği bir fermanla hükümdarlığını bildirdi. Hâkimiyet ve hükümdarlık sembollerinden olarak adına hutbe okuttu, para bastırdı.[274] Böylece, Eratnalılar tarihi sona erdi; Kadı Burhaneddîn Ahmed'in tarihi başladı.

4. Kadı Burhaneddîn Ahmed'in Hükümdarlığı

A -) Eski Eratnalı Beyleriyle Mücadele: Kadı Burhaneddîn Ahmed'in iktidarı manevî bir temelden mahrûmdu. Çünkü bu iktidar, belirli bir hanedana dayanmıyordu. Daha doğrusu Ahmed, iktidarını, halkın gözünde kutsallaştıracak bir temele ve avantaja sahip değildi. Bu durum, içeride ve dışarıda Ahmed'in karşısına çok sayıda rakibin çıkmasına yol açmıştır. Bu yüzden o, 18 yıl süren saltanatının hemen hemen tamamını, iktidarını korumak ve kuvvetlendirmekle, iç ve dış düşmanlara karşı devamlı mücadele etmekle geçirmiştir.

Ahmed, özellikle iç siyasette büyük bir ılımlılıkla hareket etti. Önce karşısındaki cepheyi küçültmeye, düşman sayısını azaltmaya çalıştı. Bunun için muhalif beylere ve komutanlara da görevler vererek, onları kontrol altında tutma yoluna gitti. Fakat bu beyler ve komutanlar, son derece değişken ve kaypak insanlardı. Bunlar, bazen Ahmed'e suikast düzenlemekte, bazen de saf değiştirmek suretiyle ona ihanet etmekteydiler. Kadı Burhaneddîn Ahmed, idareciliğin gerektirdiği hoşgörü ve esneklikle bu beyleri ve komutanları cezalandırmaktan çok affetmekteydi. Fakat o, gerektiği zaman sertleşmekten ve hatta ihanette ısrar edenleri ezmekten de çekinmiyordu.

Kadı Burhaneddîn Ahmed'in iktidarına karşı eski Amasya Emîri Hacı Şadgeldi'nin başlattığı muhalefet ve düşmanlık politikası, daha da büyümüş olarak devam ediyordu. Kadı Burhaneddîn'in hükümdarlığına muhalefet eden ve ona karşı düşmanlık politikası güden güçlerin başında Şadgeldi'nin oğlu Amasya Emîri Ahmed, Erzincan valisi Mutahharten, Tokat Emîri Şeyh Necib, Niksar hâkimi Tâceddîn ve Kayseri valisi Ömeroğlu Cüneyd gibi beyler gelmekteydi. Bu muhalif güçler, bir baştan, yani liderden yoksundular. Bundan dolayı Ahmed'e karşı güçlerini birleştiremiyorlardı. Fakat, yine de hepsi, Kadı Burhaneddîn'e karşı düşmanca olan her hareketi desteklemeye hazır idiler.[275]

Öte yandan, karşısındaki düşmanın başka soydan ve dinden olmaması, daima Kadı Burhaneddîn'in aleyhine olmuştur. Bu durum Ahmed'in gücünü ve başarı şansını bir hayli azaltmıştır. Zira o, sık sık maiyetindeki eski Eratnalı beylerinin saf değiştirmeleri ve ihanetleriyle karşılaşmıştır. Buna rağmen Ahmed, mücadeleden hiçbir zaman yılmamış, zafere olan inancını da hiç yitirmemiştir. Muhalif güçlere karşı giriştiği her mücadelede büyük heyecan ve ümitler uyandıran zaferler kazanmış, hepsine gücünü tanıtmıştır.

Kadı Burhaneddîn'in amacı, Eratnalılar Devletini yeniden ihya etmekti. Bunun için o, rakiplerini yok etmeyi değil, daima egemenliği altına almaya çalışmıştır. Bu arada Kayseri, Tokat ve Kırşehir çevresini ele geçirerek, topraklarını bir hayli genişletmiştir. Kadı Burhaneddîn, sadece topraklarını genişletmekle kalmamış, devleti içten sağlamlaştırarak, savunma gücünü son derece artırmıştır.

B -) Memlûklerle Olan İlişkileri: Başlangıçta Kadı Burhaneddîn Ahmed ile Memlûkler arasında hiçbir mesele bulunmuyordu. Fakat, Memlûklerle arası bozulan Dulkadiroğulları beylerinin Kadı Burhaneddîn'e sığınmaları ve ondan yardım ile himaye görmeleri, iki Türk devletinin arasının birden açılmasına yol açtı.[276] Bu hususta Kadı Burhaneddîn'e karşı ilk tepki, Memlûklerin Şam ordusu komutanı ve Halep naibi Yelboğa'dan geldi: Memlûklerle ticaret yapan Sivaslı bir tüccarın malına Şam'da el konuldu. Kadı Burhaneddîn, bu malın karşılığını Yelboğa'dan istedi; fakat bu teşebbüsünden bir sonuç alamadı. Bunun üzerine Ahmed, Yelboğa'ya misilleme yapmak suretiyle[277] Memlûklere gerekli cevabı verdi. Böylece, iki Türk devleti arasındaki sürtüşme gittikçe alevlenerek, tam bir krize dönüştü.

Yine Memlûk sarayı ile arası bozulmuş olan Malatya naibi Mintaş, Memlûklerin karşısına Kadı Burhaneddîn'i çıkarmak istiyordu. Bu gaye ile o, Ahmed'e bir elçi göndererek, şehri kendisine teslim edeceğini bildirdi. Malatya gibi bir şehrin ülkesine katılmasıyla gücünün ve kudretinin bir hayli artacağını düşünen Ahmed, şehri teslim almak üzere ordusu ile Malatya önlerine geldi. Fakat, Mintaş sözünde durmadı. Bunun üzerine Ahmed, Mintaş'ı tutuklayarak, Sivas'a döndü.[278]

Kadı Burhaneddîn'in Malatya'yı ele geçirmek istemesi, Yelboğa'yı birden harekete geçirdi. Mısır Memlûkler hükümdarı Berkuk'tan izin alan Yelboğa, Şam ordusunu Sivas üzerine sevk etti. Yelboğa'nın amacı, Anadolu'nun en güçlü hükümdarı olan Kadı Burhaneddîn'i yenip, Orta Anadolu'yu ele geçirmek suretiyle Berkuk karşısında güçlü bir mevki kazanmaktı. Bu gaye ile Sivas önlerine gelen Yelboğa, şehri dört cepheden kuşattı.[279]

Kadı Burhaneddîn, Sivas'ta Türk tarihinin en mükemmel ve en başarılı savunmasını yaptı: Memlûk birlikleri Sivas üzerine hücum üstüne hücum düzenlediler; merdivenler vasıtasıyla burçlara çıkmak istediler. Fakat Kadı Burhaneddîn, burçlardan döktürdüğü çöpleri ateşe vermek suretiyle bu birlikleri surlardan uzaklaştırdı. Yelboğa, şehir suyunu kesip, Sivas halkını sıkıntıya sokmaya çalıştı: ancak bu teşebbüsünde de başarılı olmadı.[280]

Kadı Burhaneddîn, birliklerinin başından hiç ayrılmıyor; halka sözleri ve davranışları ile cesaret ve umut veriyordu. Daha önemlisi o, Türk savaş sisteminin en önemli taktiklerini başarıyla uyguluyordu. Meselâ, bazen geceleri seçme birlikleriyle surların dışına çıkıyor; Memlûkler ordusu üzerine sürpriz baskınlar düzenliyor; anî ve şaşırtıcı darbeler vurarak, korku ve panik yaratıyor; atlar, katırlar ve diğer hayvanlardan oluşan büyük ganimetlerle tekrar şehre dönüyor ve böylece Memlûk ordusunu maddeten ve manen yıpratıyordu.[281]

Kuşatma 40 gün sürdü. Kadı Burhaneddîn, kendisini hayranlık uyandıracak şekilde savundu; bütün saldırıları püskürterek, Memlûk ordusunu şehre sokmadı. Bir ara kendi adamlarından bazılarının ihanetine uğradı.[282] Bunlar, şehrin "Erzincan kapısı"nı açarak, Memlûk birliklerini içeri aldılar. Kadı Burhaneddîn, 40 kişilik seçme birlikle hemen buraya koştu;[283] hayatını hiçe sayan bir cesaretle ileri atılıp, Memlûk birliklerini dışarı attı. İhanet edenleri de Erzincan kapısının önünde darağacına çekerek, hem Sivas halkına, hem de Memlûkler ordusuna ne kadar kararlı olduğunu gösterdi. Böylece, Memlûk ordusunun cesareti ve ümidi tamamen kırıldı. Büyük ümitlerle çıktığı seferin tam bir fiyaskoya dönüştüğünü gören Yelboğa, savaş meydanını âdeta kaçarcasına terk edip, ordusuyla ülkesine döndü (I389).[284] Bu başarı, Kadı Burhaneddîn Ahmed'in itibarını ve otoritesini son derece artırdı. Daha da önemlisi, Kadı Burhaneddîn'e muhalif bütün eski Eratnalı beylerinin ümit ve arzularını söndürdü.

C -) Osmanlılarla Olan İlişkileri: Kadı Burhaneddîn Ahmed iktidarı devraldığında, Osmanlı tahtında Sultan I. Murad bulunuyordu. Başlangıçta iki Türk devleti arasında herhangi bir anlaşmazlık ve sürtüşme yoktu. Buna rağmen I. Murad, Anadolu'daki büyük beyliklerin hükümdarına olduğu gibi, Kadı Burhaneddîn'e de rakip bir hükümdar gözüyle bakıyordu. Hatta o, Kadı Burhaneddîn'e karşı Amasya Emîri Şadgeldi'yi gizlice desteklemiş, Memlûklerle de bir anlaşma yapmıştı.[285] Ahmed, henüz ülkesinde iktidarını yerleştirip sağlamlaştıramadığı için I. Murad'ın bu tavrını görmezlikten gelmiş ve ona herhangi bir tepkide bulunmamıştı.

Sultan I. Murad, 1389 yılında Sırpların üzerine sefere çıkmış bulunuyordu (Kosova savaşı). Bu yüzden Anadolu savunmasız kalmıştı. Kadı Burhaneddîn'in emrindeki Moğol beyleri, bu durumdan yararlanılmasını, yani Osmanlı ülkesine saldırılmasını istediler. İnancına göre yaşayan Kadı Burhaneddîn, tam bir Müslüman gibi davranarak, onların bu teklifini reddetti.[286]

Sultan I. Murad, Kosova savaşında şehit düştü (1389). Yerini alan oğlu Yıldırım Bayezid'in iktidarı, Anadolu Türk beyleri tarafından tepkiyle karşılandı. Daha doğrusu, Yıldırım Bayezid'e karşı Anadolu'da Karamanoğullarının başını çektiği bir ittifak cephesi oluştu. Bu ittifak cephesine Kadı Burhaneddîn de katıldı. Anadolu'da Osmanlı hâkimiyeti altında Türk siyasî birliğini kurma düşüncesiyle harekete geçen Yıldırım Bayezid, bir çırpıda Aydın, Saru-han, Menteşe ve Germiyanoğulları Beyliklerini ortadan kaldırıp, Karamanoğullarını yenerek, bu ittifak cephesini büyük ölçüde çökertti.

Bayezid, bu defa Cândâroğullarından II. Süleyman Paşa üzerine yöneldi. Anadolu'daki durumun gittikçe kendi aleyhine ve Osmanlıların lehine gelişmekte olduğunu gören Kadı Burhaneddîn, II. Süleyman Paşayı etkili bir şekilde desteklemeye karar verdi. Onun bu kararlı tutumunun etkisi hemen görüldü: Yıldırım Bayezid, Kastamonu üzerine arka arkaya düzenlediği iki seferini de, Kadı Burhaneddîn'den çekindiği için yarıda kesmek zorunda kaldı.[287]

Yıldırım Bayezid'in doğuya yönelmesi, Canik bölgesindeki eski Eratnalı beylerini birden etkiledi. Bu beyler, Kadı Burhaneddîn'e karşı Osmanlı Devletine meyletmeye başladılar.[288] Üstelik, II. Süleyman Paşa da müttefiki Kadı Burhaneddîn'e karşı son derece kaypak davranmaktaydı.[289] Bu durumda Kadı Burhaneddîn, Osmanlılara karşı mücadelesini tek başına yapacaktı.

Bayezid, 1392 yılında düzenlediği bir yıldırım harekâtı sonucunda II. Süleyman Paşayı bertaraf edip, topraklarını Osmanlı Devletine kattı. Bayezid bununla kalmadı; bu sırada Kadı Burhaneddîn'e ait olan Osmancık'ı işgal ederek, Sivas hükümetini tehdit etmeye başladı. Buna karşılık Kadı Burhaneddîn, yazdığı mektupta Bayezid'e "elde ettiği başarının kendi cesaretinden değil, Süleyman Paşanın korkaklığından ileri geldiğini" söyleyerek, onu er meydanına davet etti.[290] Bu, hiç şüphesiz, bir meydan okumaydı. Bundan sonra artık, Kadı Burhaneddîn ile Osmanlı Devletinin çatışması kaçınılmaz hale geldi.

Bu durum Sivas halkını büyük bir endişeye sevk etti. Halkın büyük kısmının kanaati, Kadı Burhaneddîn'in Osmanlılara karşı koyamayacağı şeklindeydi.[291] Kadı Burhaneddin ise, her zaman olduğu gibi kendisinden ve zaferinden emindi. Daha doğrusu o, cüretli davranmakla hayatından başka kaybedeceği bir şeyi olmadığını düşünüyordu. Aksine, en küçük başarı bile, kendisine çok büyük üstünlük sağlayacaktı.

Yıldırım Bayezid, Kadı Burhaneddîn'in üzerine büyük oğlu Ertuğrul komutasında bir ordu gönderdi. Kadı Burhaneddîn, Osmanlı ordusunu "Çorumlu ovası"nda karşıladı. Yapılan savaşı Kadı Burhaneddîn Ahmed kazandı. Bu savaşta şehzâde Ertuğrul öldü.[292] Osmanlı ordusu ise bozgun halinde dağıldı. Kadı Burhaneddîn, bununla kalmadı; İskilip, Ankara, Kalecik ve Sivrihisar gibi şehir ve kasabaları içine alan geniş sahada ordusuna yağmalı akın yaptırarak, Osmanlıya ikinci bir darbe daha vurdu.[293] Yıldırım Bayezid ise, Kadı Burhaneddîn'e hiçbir karşılıkta bulunamadı.

Ç -) Timur İle Olan İlişkileri: Anadolu sınırına dayanmış olan Timur, diğer Anadolu beylerine olduğu gibi Kadı Burhaneddîn Ahmed'e de bir elçi göndererek, kendisine tâbi olmasını istedi. Kadı Burhaneddîn, Timur'un tâbilik teklifini cesaretle reddettiği gibi, ondan gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı da gerekli tedbirleri almayı da ihmal etmedi. O, bir taraftan kalelerini onartıp savunma tedbirleri alırken, diğer taraftan Timur'a karşı bir ittifak cephesi oluşturmak için Osmanlı ve Memlûklu Devletleriyle temasa geçti.[294] Zira, Anadolu Türk beyleri arasında Timur tehlikesini ilk idrak eden bey, Kadı Burhaneddîn idi. Kadı Burhaneddîn, Osmanlı ve Memlûklu hükümdarlarına ayrı ayrı yazdığı mektuplarda, Timur tehlikesi üzerine dikkat çekiyor ve bu tehlikeye karşı her iki devletin hükümdarına ittifak teklifinde bulunuyordu. Osmanlı Devleti hükümdarı Yıldırım Bayezid, Kadı Burhaneddîn Ahmed'in bu teklifini olumlu karşılayarak, Timur'un Anadolu'ya girmesi halinde kendisine yardım edeceğini bildirdi; fakat Memlûklerden olumlu veya olumsuz bir cevap gelmedi.

D -) Ölümü: Akkoyunlu Türkmenlerinin başı olan Kutlu Bey, Erzincan Emîri Mutahharten'e yardım etmiş, Kadı Burhaneddîn üzerine saldırılar düzenlemişti. Daha sonra Kadı Burhaneddîn, Kutlu Bey oğullarını affederek, hizmetine almıştı. Bunlardan Kara Yülük Osman, Kadı Burhaneddîn'in güvenilir komutanları arasına katılmış, Sivas hükümetine faydalı hizmetlerde bulunmuştu.

Timur tehlikesinin Anadolu sınırlarına dayandığı bu sırada Kadı Burhaneddîn ile Akkoyunlu Kara Yülük Osman'ın arası açıldı. Bundan dolayı, Kara Yülük Osman, kendisine bağlı Türkmenlerle Sivas'ı terk etti. Kadı Burhaneddîn, cezalandırmak üzere arkasından gittiği Kara Yülük Osman'ın kurduğu pusuya düştü. Kara Yülük Osman, ele geçirdiği Kadı Burhaneddîn'i öldürmek suretiyle ortadan kaldırdı (I398).[295] Böylece, ülkesinin, Kadı Burhaneddîn ile parlayan yıldızı, onun ölümüyle birden sönüp gitti. Daha da kötüsü, devleti, kendisinden sonra pek az ayakta kalabildi:

Kara Yülük Osman, bu beklenmedik başarıdan aldığı cesaretle Sivas'ı kuşattı. Kadı Burhaneddîn'in yerini alan oğlu Alâeddîn Ali Çelebi, babasının ne otoritesine ve ne de enerjisine sahipti. Ülkesini Kara Yülük Osman'a karşı korumakta ve savunmakta âciz kaldı. Üstelik, Timur tehlikesi de kapıyı çalmak üzere idi. Bunun üzerine Alâeddîn Ali Bey, Osmanlı hükümdarı Yıldırım

Bayezid'in yardımına başvurdu. Yıldırım Bayezid, oğlu Süleyman Çelebi komutasında Sivas'a bir ordu gönderdi. Süleyman Çelebi, Kara Yülük Osman'ı yenerek, Sivas önlerinden uzaklaştırdı.[296] Böylece, Sivas, Kayseri, Tokat ve Niksar gibi şehirler Osmanlı hâkimiyeti altına girmiş oldu (1398).

5. Şahsiyeti ve Eserleri

Kadı Burhaneddîn Ahmed, son derece sabırlı, iradeli ve azimli bir hükümdar idi. Amacına ulaşmak hususunda sarsılmaz bir inanca sahipti. Eratnalı tahtını ele geçirinceye kadar olduğu gibi, iktidara sahip olduktan sonra da onu korumak ve devam ettirebilmek için rakipleri ile kıyasıya mücadele etmek zorunda kalmıştır. Zira o, bir hanedana dayanmadığı için Eratnalı beylerinin kıskançlığına, baskısına ve tehdidine hedef olmuştur.

Rakiplerine karşı son derece sert ve acımasız olan Kadı Burhaneddîn Ahmed, halka karşı ise o derece âdil ve hoşgörülü idi. Adâleti, inancı kadar sağlamdı. Hükümdarlık

asası[297] ile kılıcını bir arada kullanabilen bir hükümdardı. Adalet, onun siyasetinin gerçek temelini oluşturuyordu. Haftanın üç gününü Dîvân'da halkın şikayetlerini dinlemek ve davalarına bakmakla geçirirdi. Bu arada yargıda bulunur, adâletin yerini bulmasına çalışırdı.[298]

Kadı Burhaneddîn Ahmed, aynı zamanda bilgin, edip ve şair bir hükümdar idi. Millî duyguları fevkalâde kuvvetli olup, Türk kültürüne son derece bağlıydı. Hislerini ve fikirlerini, akıcı ve hareketli bir nazım halinde ifade etmekte son derece yetenekliydi. Farsça ve Arapça'yı çok iyi bilmesine rağmen şiirlerini hep Türkçe ile yazmıştır. Şiirlerini topladığı "Dîvân"ında 1500 gazel, 20 rübâî ve 116 tuyuğ'u[299] bulunuyordu.[300] Şiirlerinde Azerî lehçesini kullanmıştır. Bu şiirlerde tasavvuf ile birlikte onun muhteris ve maceracı ruhunun akisleri görülmektedir.

Zamanın belli başlı fıkıh bilginleri arasında sayılan Kadı Burhaneddîn Ahmed, İslâm dîni ve hukuku hakkında da geniş bilgiye sahipti. İslâm'da ibadete (İksirü's-Saade) ve hukuka (Tercîhu't- Tavzîh)[301] dair birer eseri bulunmaktadır. Kadı Burhaneddîn Ahmed, coğrafya, matematik ve astronomi gibi ilimlerle de yakından ilgilenmiştir.

İmâr faaliyetlerini de ihmal etmeyen Kadı Burhaneddîn Ahmed, imaret ve medrese gibi sosyal ve medenî eserlerden başka birçok kale inşa ettirmiştir. Kadı Burhaneddîn, fethettiği yerlerin ekonomik kaynaklarının ve ekonomik yapısının zedelenmemesine son derece dikkat eder, bu yerleri olduğu gibi korumaya çalışırdı. Öte yandan o, Anadolu'dan geçen transit ticaretin önemini çok iyi kavramıştı. Osmanlı Devleti, İran'a giden ticaret yollarını ele geçirmeye başlayınca, bu devletin karşısına cesaretle dikilmiştir.

DULKADİROĞULLARI

1. Beyliğin Teşekkülü

Doğu Anadolu'daki Türkmen kütleleri, Kösedağ Savaşı'ndan sonra (1243), Anadolu'yu hâkimiyetleri altına alan Moğolların devamlı baskılarına, tehditlerine ve saldırılarına marûz kaldılar. Bu yüzden Türkmen kütlelerinin büyük bir kısmı, XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Doğu Anadolu'yu terk edip, güneye inerek, Antep ile Halep arasındaki Memlûk topraklarına yerleştiler. Tarihî kayıtlara göre, Türkmenler, bu sırada "40 bin çadır"dan oluşan büyük bir topluluk halindeydiler.[302]

Türkmenler, buradan bazen kendi kuvvetleriyle, bazen de Memlûklu orduları ile birlikte Çukurova'daki Ermeniler üzerine sık sık yağmalı akınlar düzenleyerek, güçlerini artırdılar. Daha önemlisi, onlar, bu arada Maraş ve Elbistan çevresini ele geçirip, bu yörelerde yurt tutarak, kuvvetlice yerleştiler. Bu kütleler, Oğuzların Bozok koluna mensup "Bayat, Avşar ve Beğdili" boyları ile "Ağaçeri" Türk topluluklarından oluşmaktaydı.[303] 1335 yılından sonra Anadolu'daki Moğol hâkimiyetinin tamamen çökmesiyle serbest kalan bu kütleler, Zeynüddîn Karaca adında gözü pek ve cesur bir beyin etrafında toplanarak, siyasî kuvvet haline geldiler. Türkmenlerin başına geçen Zeynüddîn Karaca'nın, Oğuzların "Bayad" boyundan çıkmış bir bey olduğu tahmin edilmektedir.[304]

Zeynüddîn Karaca Bey, XIV. yüzyılın ikinci yarısına doğru, Elbistan merkez olmak üzere Maraş ve çevresinde kendi beyliğini oluşturdu. Beylik ve hanedan, "Dulkadir veya

Zulkadir" adıyla anılmıştır.[305] Dulkadir sözü, hiç şüphesiz bir şahıs adını ifade etmektedir. Bu şahıs da, büyük bir ihtimalle Karaca Bey'in babası idi. Memlûkler hükümdarı, Karaca Beye "emîrlik" unvanı vermek suretiyle onu kendisine bağlı olarak Türkmenlerin ve bölgenin idarecisi yaptı (1337).[306]

2. Dulkadiroğulları-Memlûklu İlişkileri

Zeynüddîn Karaca Bey, Memlûklere karşı başlangıçta son derece samimî bir bağlılıkla hareket etti. Eratnalılar Devleti'nden aldığı Larende'yi, bağlılığının bir göstergesi olarak Memlûklere teslim etmek suretiyle Memlûk hükümdarının takdirini ve güvenini kazandı. Kendisine rakip güç olarak ortaya çıkan Türkmen beylerini birer birer itaat altına alarak, bölgedeki otoritesini kuvvetlendirdi.

Memlûkler hükümdarının ölümünden sonra Mısır'da iktidar mücadelesi başladı. Karaca Bey, tarihin önüne çıkardığı bu fırsattan yaralanarak, bağımsızlığını ilân etti (1341).[307]

Karaca Bey, bağımsızlığını ilân etmekle kalmadı; Memlûklere karşı düşmanca bir politika izlemeye başladı. Bu cümleden olarak, Emîr Eratna'nın Memlûkler hükümdarına gönderdiği hediyelere, topraklarından geçerken el koydu. Bunun üzerine, Memlûklerin Halep Valisi Yelboğa, Karaca Bey'e karşı harekete geçti. Karaca Bey, Yelboğa komutasındaki Memlûk ordusunu Düldül dağlarına çekerek, arazinin sağladığı avantajlardan faydalanmak suretiyle bozguna uğrattı. Bu başarı, Karaca Bey'in kudretini ve itibarını son derece artırdı.

Bu defa Karaca Bey'in hedefi Çukurova'daki Ermeni Kontluğu oldu. Karaca Bey, süratle Torosları aşarak, Ermeni topraklarına girdi. Ermeni ordusu, Bizans imparatoru tarafından gönderilmiş olan yardımcı bir kuvvetle desteklenmekteydi. Karaca Bey, Bizans kuvvetleriyle destekli Ermeni ordusunu bozguna uğrattı. Bölgenin kilit noktası durumunda olan Geben (Keban) Kalesi'ni ele geçirerek, hâkimiyetini genişletti.[308]

Bu başarı, Karaca Bey'in gururunu büsbütün artırdı. Artık o, kendisini bağımsız ve güçlü bir hükümdar olarak görmekte ve kabul etmekteydi. Bu düşünce ile o, Suriye ve Mısır hükümdarlarının kullandıkları "Melikü'z-Zahîr" unvanını aldı. Ayrıca, gönderdiği bir elçi vasıtasıyla Ermeni kontundan da, Memlûk hükümdarına vermekte olduğu vergiyi kesmesini ve kendisine göndermesini istedi.

Karaca Bey, faaliyet sahasını daha da genişletmek eğilimindeydi. Zira, ateşli ve atılgan mizacı, onu yeni mücadelelere doğru sürüklemekteydi. Ayrıca, emrindeki son derece dinamik, hareketli ve savaşçı Türkmen kuvvetleri de, onun cesaretini büsbütün artırmaktaydı. Nitekim o, gücünü aşan büyük bir teşebbüse kalkıştı. Suriye'deki Memlûk beyleri arasındaki iç mücadeleye katılarak, Mısır Memlûk idaresine karşı savaştı. Fakat onun bu son teşebbüsü, bardağı taşıran son damla oldu. Yeni Memlûk hükümdarı, Karaca Bey'in üzerindeki emîrlik unvanını alarak, onu Üçok Türkmenlerinin başında bulunan Ramazan Bey'e verdi. Amacı, Karaca Bey'in karşısına bir rakip çıkarmaktı.

Memlûk hükümdarı bununla da kalmadı; Karaca Bey'in üzerine büyük bir ordu gönderdi. Karaca Bey, Memlûk ordusuna karşı koyamadı; kaçarak Düldül dağına sığındı. Memlûk ordusu, Elbistan'ı tahrip ettikten sonra Karaca Bey'i sığındığı yerde sıkıştırdı. Karaca Bey, burada Memlûk ordusuna karşı 20 gün, soyuna has sabır ve kararlılıkla imkânlarının bütün sınırlarını zorlayarak kahramanca savaştı ise de, başarılı olamadı.

Ordusunun dağıldığını görünce, kaçıp Eratnalılar Hükümdarı Mehmed Bey'e sığındı. Bu, Karaca Bey için sadece kaybedilmiş bir savaş değildi, aynı zamanda talihin aleyhine dönüşü demekti. Zira, zayıf bir hükümdar olan Mehmed Bey, Memlûkler Devleti'nden çekindiği için Karaca Bey'i Memlûkler hükümdarının adamlarına teslim etti. Memlûkler, Karaca Bey'i Mısır'a götürerek astılar.[309]

Karaca Bey'in yerini alan oğlu Halil Bey Memlûklerle anlaşma yoluna gitti. Memlûkler, Halil Bey'i Elbistan valiliğine tayin ettiler. Böylece, babasının beyliğini kurtarmış olan Halil Bey, Maraş, Malatya, Harput, Behisni, Amîk ve çevresini ele geçirerek, Dulkadiroğulları Beyliği'nin topraklarını genişletti. Bu başarıdan cesaret alan Halil Bey, babası gibi Memlûkler ile çatışmaktan çekinmedi; Memlûklerin Halep emîri ile iki defa karşılaştı. O her iki karşılaşmada da Halep ordusunu bozguna uğrattı. Fakat Halil Bey, Memlûk Sultanı'nın gönderdiği orduya karşı koyamadı; kaçarak Harput kalesi'ne kapandı.[310] Bundan sonra Memlûkler, Dulkadir ailesi arasında içten ayrılık yaratmak suretiyle onları birbirine düşürme yoluna gittiler. Memlûklerin yürüttükleri bu faaliyet sonucunda Dulkadiroğullarından İbrahim Bey, kardeşi Halil Bey'i öldürdü (1386).

Halil Bey'in yerine Süli Bey geçti. Memlûkler, Dulkadiroğulları Beyliği'nin başında güçlü beylerin bulunmasını istemiyorlardı. Tıpkı Karaca Bey ve Halil Beylere yaptıkları gibi Süli Bey'i de suikastla ortadan kaldırdılar (1397).

Süli Bey'in yerini Halil Bey'in oğlu Nasıreddîn Mehmed Bey aldı. Mehmed Bey, kendilerine bağlılık göstermeyen beylerin âkıbetini çok iyi bildiği için Memlûklerle iyi geçinme yolunu tuttu. Memlûklerin takip ettikleri politikaya uygun hareket eden Mehmed Bey, onlarla birlikte Doğu Anadolu sınırlarına dayanmış olan Timur'a karşı tavır aldı. Hatta Mehmed Bey, Anadolu'ya giren Timur kuvvetlerine karşı arka arkaya baskınlar düzenleyerek, Memlûkleri memnun etmeye çalıştı. Ankara Savaşı'ndan sonra (1402), bütün Anadolu beyleri gibi o da ister istemez Timur'a itaat etmek zorunda kaldı.

Mehmed Bey, Timur'un Anadolu'dan ayrılmasından sonra Memlûklere karşı bağlılığını devam ettirdi. O, Memlûklerin Karamanoğulları ve Ramazanoğulları Beyliklerine karşı giriştikleri savaşlarda metbû' hükümdar olarak tanıdığı Memlûklu Sultanın yanında yer aldı ve ona yardım etti. Memlûklu Sultanı da, bu hizmetine karşılık ona Kayseri şehrini verdi. Fakat, bir süre sonra aynı Memlûkler bu şehri Mehmed Bey'in elinden aldılar.

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da güçlü bir duruma gelmesi, bazı Dulkadir beylerinin Osmanlılara meyletmelerine yol açtı. Daha doğrusu, Osmanlıların desteği ile beyliğin başına geçmek isteyen beyler ortaya çıktı. Durum böyle olunca, Memlûklere dayanan beyler ile Osmanlıların desteğini sağlayan beyler arasında kıyasıya bir mücadele başladı. Bunlardan Osmanlıların desteği ile harekete geçen Şehsüvâr Bey, Memlûklu taraftarı olan Şah Budak'ı bertaraf ederek, beyliğin bütün topraklarına sahip oldu. Bundan sonra Şehsüvâr Bey, Memlûklere karşı başarılı savaşlar verdi; Halep'e kadar ilerledi. Fakat, sonunda, o da Memlûklere yenildi ve idam edildi.

3. Beyliğin Sonu

Şehsüvâr Bey'den sonra Dulkadiroğulları Beyliği'ne yine Osmanlıların desteği ile Bozkurt Bey sahip oldu. Bozkurt Bey Memlûklerden çekindiği için onlarla iyi geçinme yoluna gitti. Bu arada Akkoyunlulardan Diyarbakır'ı alarak, topraklarını genişletti. Fakat, o, bir süre sonra Osmanlı ittifakından ayrılarak, Memlûklu taraftarlığı gütmeye başladı. Bundan

dolayı, Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Seferi sırasında Bozkurt Bey'in üzerine Hadım Sinan Paşa'yı gönderdi. Hadım Sinan Paşa, Turnadağı Savaşı'nda Bozkurt Bey'i yendi. Bozkurt Bey ile oğulları savaş meydanında öldüler.

Bundan sonra Dulkadiroğulları Beyliği Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girdi. 1521 yılında da beyliğin toprakları tamamen Osmanlı Devleti'nin sınırları içine alındı.

4. Medenî ve Kültürel Faaliyetler

Mısır Memlûklu Devleti'nin himâyesinde kurulan Dulkadiroğulları Beyliği, XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu devlete bağlı kalmıştır. Bundan sonra Dulkadiroğulları beyleri, bazen Memlûklerin, bazen de Osmanlıların himayesini kabul ederek, XVI. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar bölgedeki varlıklarını sürdürmüşlerdir. Beyliğin merkezi önce Elbistan, sonra Maraş olmuştur. Melikü'l-muzaffer, melikü'l-kâhir, emîrü'l-ümerâ, sultan gibi unvanlar alan Dulkadiroğulları beyleri, Harput ve Kayseri'den Kuzey Suriye'ye kadar uzanan sahada güçlü bir idare kurmuşlardır. Onların, sarayları, dîvânları, vezirleri, katipleri ve daima savaşa hazır 25-30 bin civarında güçlü bir orduları vardı. Bu ordu tamamen atlı Türkmen kuvvetlerinden oluşmaktaydı.

Dulkadiroğulları beyleri, medenîleşme hususunda da önemli adımlar atmışlardır. Meselâ, Alâüddevle Bozkurt Bey, büyük imar faaliyetlerinin yanı sıra şerî' ve örfî hükümlerden oluşan Türkçe bir kanunnâme meydana getirerek, Beyliğin idaresini hukukî bir temele oturtmuştur.[311]

Dulkadiroğulları beyleri, Maraş, Elbistan ve Kayseri gibi şehirlerde birçok mimarî eser meydana getirerek, Anadolu'nun bu yörelerini imar etmişlerdir. Bunlar; cami, mescit, medrese, türbe, köprü, zaviye ve kale gibi dinî, ilmî, sosyal hizmet veren ve güvenlik sağlayan eserlerdir.

RAMAZANOĞULLARI

XIII. yüzyılın ikinci yarısına doğru, Moğol istilâsı önünden kaçarak Anadolu'ya sığınmış olan Türkmen kütleleri, burada da rahat olamadılar; Kösedağ bozgunundan sonra (1243) Moğolların sürekli takiplerine ve şiddetli darbelerine marûz kaldılar. Çünkü, onlar, Anadolu'ya gelmeden önce olduğu gibi Anadolu'ya geldikten sonra da Moğollara itaat etmek istememişlerdi. Bundan dolayı, Doğu Anadolu'daki Türkmenlerin (Oğuzlar) Boz-ok ve Üç-ok koluna mensup olan bazı kütleler, Anadolu'dan ayrılarak, Kuzey Suriye'ye indiler. Memlûklu Hükümdarı Sultan Beybars (126l-1277), kaynaklarda 40 bin çadırlık aile olduğu belirtilen bu Türkmen kütlelerini Antakya ile Gazze arasındaki bölgeye yerleştirdi. Türkmenler de buradan Memlûkler Devleti ordularının Anadolu üzerine yaptıkları bütün seferlere katıldılar. Türkmen kütleleri, Memlûklerin özellikle Ermenilere karşı yaptıkları savaşlarda başlıca rol oynadılar. Türkmen kütleleri, bu seferlerden sonra tekrar Kuzey Suriye'ye dönmeyerek, Memlûklu ordularının fethettikleri yerlere sahip olmaya ve bu topraklarda yurt tutmaya başladılar. Bunlardan Boz-ok Türkmenleri, XIV yüzyılın ikinci yarısına doğru Maraş ve Elbistan çevresinde Dulkadiroğulları Beyliği'ni kurarlarken, Üç-ok Türkmenleri de Memlûklerin Ermenilerin elinden aldıkları Çukurova bölgesine yerleşiyorlardı. Bu sırada Üç-ok Türkmenlerinin başında Yüreğir boyundan Ramazan Bey bulunuyordu.[312]

Ramazan Bey, ilk defa 1352 yılında Dulkadiroğulları Beyliği'nin kurucusu Karaca Bey ile Halep, Hama, Trablus gibi Memlûklu valilerinin kendi sultanlarına karşı giriştikleri isyan hareketinin içinde yer alarak, kendini gösterdi. Bu isyan hareketinden sonra Memlûkler, Karaca Bey'i yakalayarak öldürdüler. Karaca Beyin üzerinde bulunan "emîrlik" unvanını da ondan alarak, Üç-ok Türkmenlerinin başında bulunan Ramazan Bey'e verdiler.[313] Böylece, Çukurova'da Memlûklere bağlı olarak Ramazanoğulları Beyliği teşekkül etmiş oldu.

Beyliğin başına Ramazan Bey'den sonra oğulları ve torunları geçtiler. Ramazanoğulları, Memlûklu komutanları tarafından fethedilen Adana'ya (1359) sahip olarak, bu şehri beyliklerinin merkezi yaptılar.

Yiğit ve faal bir insan olan İbrahim Bey, Çukurova'yı Memlûkler Devleti'nin hâkimiyeti altından kurtararak, burada bağımsız bir beyliğe sahip olmak istiyordu. Fakat onun, Orta Doğu'nun en güçlü devletine sahip olan Memlûklerle baş edebilmesi mümkün görünmüyordu. İbrahim Bey, bu hususta Karamanoğullarının desteğini sağlayarak, Memlûkler ile mücadeleye geçti. Fakat, ne İbrahim Bey'in kahramanlığı ve yiğitliği, ne de Karamanoğullarının desteği Memlûkler ile baş edebilmek için yeterli oldu. Sonuç olarak, İbrahim Bey bu teşebbüsünde başarılı olamadı. Üstelik Memlûkler, Sis, Tarsus ve Ayas gibi şehirlerin idaresini merkezden gönderdikleri valilere vererek, Ramazanoğullarını kontrol altında tutmaya başladılar.

Memlûklerin bölgeye yerleşmeleri, Ramazanoğulları Beyliği'nin gelişmesini büyük ölçüde engelledi. Öte yandan, Ramazanoğulları beyleri, beyliğin temel unsuru olan Üç-oklar üzerinde tam bir hâkimiyet kuramadılar. Özellikle Özeroğulları, Kara İsa, Kuş-temür, Kuşun, Ulaş gibi aileler serbest hareket etmeye başladılar.[314]

Kaynaklar, Ramazanoğullarının bir ara Sis ve Tarsus şehirlerine sahip olduklarını yazarlarsa da, onların asıl toprakları, Çukurova, yani Adana ve Misis yöresidir. Bu topraklar hukuken Memlûklerin, fakat fiilen Ramazanoğullarının hâkimiyetinde idi.[315]

Ramazanoğulları, II. Bayezid zamanındaki Osmanlı-Memlûklu savaşında Memlûklu ordularının yanında yer aldılar. Fakat, Ramazanoğulları Memlûk vergilerinin ağırlığı altında eziliyorlardı. Bundan dolayı Ramazanoğulları, Anadolu'da gittikçe güçleri artan Osmanlı Devleti'ne meyletmeye başladılar. Bunlardan Mahmûd Bey, Osmanlı Hükümdarı Yavuz Sultan Selim'in yüksek hâkimiyetini tanıyarak, onun Mısır seferine katıldı ve Reydaniye Savaşı'nda öldü (1517).

Mahmûd Bey'in yerini Pîrî Bey aldı. Pîrî Bey Osmanlı Devleti ile iyi geçinerek, Kanunî Sultan Süleyman'ın itimadını kazandı. Kanunî de Pîrî Beye "Cenab-ı Emâret-meâb" unvanını vererek, onu taltif etti.[316] Ulaş ve Kara İsa ailelerinin çıkarmış oldukları isyanları başarıyla bastıran Pîrî Bey, beyliğini huzur ve emniyete kavuşturdu. Pîrî Bey, Adana'da cami, medrese, han, hamam gibi birçok dinî ve medenî eser meydana getirerek, ülkesini mamur etti.

Ramazanoğulları Beyliği 1608 yılında tamamen Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Beyliğin başına Ramazanoğullarından bir bey tayin edilmedi; bölge merkezden gönderilen valilerle idare edilmeye başlandı. Böylece Anadolu Türk Beylikleri devri tamamen sona ermiş oldu.

Sonuç

Görüldüğü gibi, Türk Beylikleri ile parçalanan Anadolu'nun siyasî bütünlüğü, Osmanlı hâkimiyeti altında tekrar sağlanmıştır. Anadolu Türk Beylikleri devri siyasî bakımdan ne kadar Türklüğün aleyhine olduysa, kültürel bakımdan da o kadar Türklüğün lehine olmuştur. Bu devir, kısaca Türklüğe ve Türk kültürüne dönüş devri olarak nitelendirilebilir. Anadolu Türk Beylikleri devrinde Türklüğün ve Türk kültürünün lehine olan gelişmeleri, burada şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Türkiye Selçukluları zamanında Ege, Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinde alınamamış olan yerler, özellikle batı, kuzey ve güney uçlarında teşekkül eden Türk Beylikleri tarafından alınarak, Anadolu'nun fethi tamamlanmıştır. Böylece, Selçuklular ile başlayan Anadolu'yu Türkleştirme ve Türk vatanı haline getirme faaliyeti, Beylikler devrinde sahillerin fethi ile büyük ölçüde hedefine ulaştırılmıştır.

2. Türkiye Selçukluları zamanında genellikle uçlarda toplanmış olan Türk nüfusu, Beylikler devrinde başta sahiller ve büyük şehirler olmak üzere Anadolu'nun her tarafına yayılmıştır. Bunun tabiî sonucu olarak, Türk nüfusu ve kültürü Anadolu'nun her yerinde hâkim ve üstün bir duruma gelmiştir.

3. Türkiye Selçuklularında edebî ve resmî dil olarak kullanılan Farsça ve Arapça, Beylikler devrinde yerlerini Türkçeye bırakmışlardır. Daha doğrusu, Beylikler devrinde Türkçe, edebî ve resmî dil olarak Farsçaya karşı üstün ve rakipsiz bir mevkiye yükselmiş ve büyük bir gelişme göstermiştir. Bilindiği gibi, bu gelişmenin temelini atan ve bu hususta ilk çığırı açan Karamanoğlu Mehmed Bey'dir. Halbuki, hem Büyük Selçuklular hem de Türkiye Selçukluları, kendi devirlerinde siyasî üstünlüklerine denk bir kültürel üstünlük kuramamışlar; sarayda, orduda ve kendi aralarında Türkçe konuştukları halde, resmî yazışmalarda, edebiyatta, ilimde ve tarih yazıcılığında Farsçayı ve Arapçayı kullanarak, Türkçenin gelişmesini kesintiye uğratmışlardı. Anadolu Türk Beylikleri, Türkçeye dönüş hareketi başlatmak suretiyle seleflerinin yaptığı tarihî hatayı düzelterek, Türklüğe ve Türk kültürüne büyük hizmette bulunmuşlardır.

4. Türk kültürü ve Türk dili, Anadolu Türk beylerinin şahsında kuvvetli birer koruyucu bulmuştur. Devrin en ünlü bilginlerini, şairlerini, ediplerini kendi himayeleri altında toplayan Anadolu Türk beyleri, onlara Farsça ve Arapçadan eserler tercüme ettirdikleri gibi, Türkçe telif eserler de yazdırmışlardır. Anadolu Türk edebiyatının temelini oluşturan bu eserler, Türk manevî hayatının zenginleşmesinde, daha da önemlisi Türk millî ruhunun uyanmasında ve gelişmesinde başlıca rol oynamıştır.

5. Türkiye Selçukluları, dinî, ilmî ve sosyal hizmet veren mimarî eserlerini Orta Anadolu'nun büyük şehirlerinde ve ticaret yolları üzerinde inşa ederek, Anadolu'nun büyük bir kısmını imar etmişlerdi. Anadolu Türk Beylikleri de, yerini aldıkları Türkiye Selçuklularının görev ve sorumluluklarını üstlenerek, bu faaliyetleri büyük gayretle devam ettirmişlerdir. Hatta onlar, bununla da kalmamışlar, bu faaliyetleri fethettikleri Ege, Karadeniz ve Akdeniz bölgelerine yayarak, Anadolu'nun imarını tamamlamışlardır. Özellikle, Beylikler devrinde Kütahya, Bursa, Kastamonu, Antalya, Manisa, Karaman, Eğirdir, Birgi, Beyşehir gibi şehirler, Türkiye Selçuklu şehirleriyle aynı imkânlara sahip parlak birer merkez haline gelmişlerdir. Daha da önemlisi, tıpkı Türkiye Selçukluları devrinde olduğu gibi, Beylikler devrinde de Anadolu'ya bolluk, ucuzluk ve refah gelmiş; ülkede Moğollar yüzünden kaybolan huzur ve barış yeniden doğmuştur. XIV. yüzyılın

içinde Anadolu'yu gezen Arap seyyahı İbn Batuta, siyasî birliğini kaybetmiş Anadolu'da güvenlik içinde seyahat edilebilmesini, daha önemlisi bu ülkenin "refah ve şefkat ülkesi" olmasını, tamamen Beyliklerin rolüne bağlamıştır.

Prof. Dr. Salim KOCA

Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 6 Sayfa: 703-755

Dipnotlar :

1. Tekindağ, İA, VI/317.
2. "Karaman", bir oymak adıdır. Bu hususta bkz. İnan 1968: 8-11. Osman Turan'a göre, beyliğin adı bir oymakla ilgili olmayıp, Karaman Beyin adından gelmiştir. (Turan 1971: 519).
3. Tekindağ İA, VI/316; Neşrî 1983: I/27. Ermenek ve çevresi fethedildikten sonra idaresi Selçuklu beylerinden Kamereddin Lala'ya verilmiştir. Bu bölge Selçuklu devrinde Kamereddin Lala'nın adına izafeten "Kamereddin ili" ismiyle anılmıştır.
4. Gayesi politik olan halk hareketlerine "sosyo-politik" olaylar denir. "Babaîler"in hareketi de "sosyo-politik" bir olaydı. Zira, Baba İshak'ın asıl gayesi Selçuklu iktidarını ele geçirmek idi.
5. Şikarî 1946: 16. "Baba İlyas kat'i ulu şeyh idi. Nureddin (Nûre) Sofu uzlet idüp, hırka-puş oldu. Yedi yıl mağaralarda yattı. Sonra vilâyete kadem bastı."
6. Eski Türk devletlerinde ülke, halk, teşkilât ve memuriyetler, genellikle "doğu-batı, sağ-sol, iç-dış, ak-kara, büyük-küçük" şeklinde ikiye ayrılmıştır. İşte "Taş-eli (Dış Yurt) ve İç-el (İç Yurt) " adları da bu anlayışın tabiî sonucu olarak kullanılmıştır.
7. Turan 1971: 519.
8. İbn Bibi 1956: 688: 1996: II, 202; Anonim Selçuk-nâme 1952: 55, 36.
9. Aksarayî 1944: 71 vd.; 2000: 53 vd.
10. Aksarayî 1944: 110-113; 2000: 85-87.
11. Anonim Selçuk-nâme 1952: 20, 39.
12. İbn Bibi 1956: 690; 1996: II, 204.
13. Anonim Selçuk-nâme 1952: 20, 39.
14. İbn Bibi 1956: 696; 1996: II, 209; 1902: 326. "Hiç kesba'de-l-yevm der dîvân ve dergâh ve bargâh ve meclis ve meydan coz be-zeban-ı Türkî suhen ne-kuyed". Muhtasar Selçuk-nâme: "Ba'd ez nuzül-i dîvân kerden ve ferman-ha be-etraf nüviştend ve karar nehadend ki ba'de-l-yevm der dîvân ve dergâh ve bargâh coz be-zeban-ı Türkî sohen ne-ranend".
15. Kaynaklarda Abaga Han'ın bu sefer sırasında öldürttüğü insan sayısı 200 bin ile 600 bin arasında, esir aldığı insan sayısı da 400 bin civarında gösterilmiştir.
16. Sümer 1970: I, 54.
17. İbn Bibi 1956: 1956: 704; 1996: II, 215 vd.
18. İbn Bibi 1956: 729 vd.; 1996: II, 238. Alâeddin Siyavuş, Batı uçlarındaki Türkmenleri etrafında toplayarak Selçuklu idaresine karşı mücadeleye devam ettiyse de, üzerine gönderilen Selçuklu ordusuna yenildi. Bundan sonra Siyavuş, hayatını kurtarmak için kaçarken Germiyan Türkleri tarafından sultanlara has kırmızı çizmesinden tanınarak, yakalandı ve Selçuklu devlet adamlarına teslim edildi. Selçuklu devlet adamları, Siyavuş'a aman vermediler; Selçuklu idaresine karşı her türlü direniş hareketini kırmak için onu hemen idam ettiler. Hatta, Türk ve İslâm âdetlerine aykırı olarak, derisini yüzdürüp, içine saman doldurtarak, Konya ve diğer şehirlerde teşhir ettirdiler. (Aksarayî 2000: 103; Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi (Anonim Selçuk-nâme) 1952: III, 41).
19. Sümer 1970: I, 57.

20. El-Ömerî 1929: 28 vd.
21. Anonim Selçuk-nâme 1952: 66; 44 vd.
22. Anonim Selçuk-nâme 1952: 70, 48.
23. Anonim Selçuk-nâme 1952: 87 vd., 61 vd.
24. Anonim Selçuk-nâme 1952: 88, 61 vd. "Korb şeş mah ez der Konya ta şehr-i Lâdik çenan bud ki morğ ne-mi perid". "Öyle karışıklık oldu ki, altı aya yakın bir süre Konya'dan Denizli'ye kadar kuş bile uçmadı". Sümer 1970: I, 63.
25. Aksarayî 1944: 311 vd.; 2000; 252.
26. Sümer 1970: I, 86.
27. Eflâkî 1995: II, 575.
28. Sümer 1970: I, 87.
29. Karamanoğulları, Konya'da bulundukları sırada, Mevlevîlerin Moğollara meyletmelerinden dolayı canları çok sıkılmıştır. Bu yüzden, Mevlevî topluluğunun başında bulunan Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'ye gönderdikleri haberle, ona, "Biz sizinle komşu ve sizi sevenlerden olduğumuz halde, bizi değil, yabancı Moğolları istiyorsunuz" diyerek, bir târizde bulundular. Çelebi Hazretleri de, Karamanoğullarına "Biz dervişiz. Bizim nazarımız Tanrı'nın iradesine bağlıdır. O, kimi ister ve memleketi kime verirse, biz onun tarafını tutarız ve onu isteriz. Şimdi Tanrı, sizi değil, Moğolları istiyor. Memleketi Selçukluların elinden alıp, hain Cengiz-hanlara verdi. 'Tanrı mülkü dilediğine verir'. Biz, Tanrı'nın istediğini istiyoruz" şeklinde bir cevap verdi. İstiklâllerine ve hürriyetlerine son derece bağlı olan Karamanoğulları, Çelebi Hazretlerinin bu sözlerinden çok incindiler ve Mevlevîlerden uzak durmaya başladılar. Buna rağmen onlar, Mevlevîlere karşı saygıda hiçbir zaman kusur etmediler. (Ahmed Eflâkî 1995: II, 521 vd.).
30. Tekindağ İA, VI/321 vd.
31. Âşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 65, 62; Hoca SadeddinEfendi 1999: I, 153,148; Neşrî Tarihi 1983: 102.
32. Konyalı 1967: 90.
33. Neşrî Tarihi 1983: I, 151; Oruç Beğ Tarihi,Tercüman 1001 TemelEser: 56.
34. Esterâbadî 1990: 418. Alâeddin Ali Bey, yazdığı mektupta, Timur'a, "Suriye'ye düzenleyeceği seferde oğlu Mehmed'i teçhizatlı bir birlik ile saflarına katacağına, eğer Osmanlı ülkesi üzerine yürürse, bizzat kendisinin de yanında yer alacağına söz verdi".
35. Uzunçarşılı 1969: 16; Ünal 1986: 189 vd.
36. Lamartine 1991: 135.
37. Timur, Karamanoğullarına, daha önce sahip oldukları dışında Kırşehir, Sivrihisar ve Beypazarı gibi şehirleri de vererek, topraklarını artırmıştır. (Âşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 85 Oruç Beğ Tarihi, Tercüman 1001 Temel Eser: 64).
38. Âşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 91; Hoca Sadeddin Efendi 1999: II, 80.
39. Âşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 128.
40. Âşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 128 vd.
41. Âşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 140.
42. Uzunçarşılı 1969: 29.
43. Âşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 193.
44. Âşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 195; Lamartine 1992: 291.
45. Tekindağ, İA, VI/327.
46. İbn Batuta Seyahat-nâmesi 1970: 23.
47. Öney 1989: 8.
48. Cahen 1974: 42, 44, 48; Cahen 1971: III, 146; Turan 1971: 507.

49. “Kırmızı”, Türklerin en çok tercih ettikleri bir renk idi. Zira, Karahanlı ve Selçuklu hükümdarlarının bayrakları, tuğları, saltanat şemsiyeleri (çetr), otağları ve giydikleri çizmeler hep kırmızı (al) renkteydi. Bu anlayış ve tercih bugün de devam etmektedir.
50. Eflâkî 1973: 442; Köprülü 1972: 93 vd.; Turan 1971: 514. Mehmed Bey, son derece yüksek meziyetleri olan bir önder idi. Şu olay, onun ne kadar medenî, sorumlu ve itibarlı bir bey olduğunu göstermektedir: Mehmed Bey, ziyaretlerinin birinde Mevlânâ’nın yanında bir tüccar ile karşılaştı. Tüccar, Mevlânâ’nın huzurunda, Denizli Türkmenleri tarafından bir hafta önce kervanın vurulduğunu ve mallarının elinden alındığını belirterek, Mehmed Bey’i ağır bir dille suçladı. Mevlânâ, zararın Mehmed Bey tarafından tazmin edileceğini söyleyerek, tüccarı teselli etmeye çalıştı. Tüccar, Mevlânâ’nın sözlerine inanıp ikna olmadığı gibi Mehmed Bey’e karşı hakaretlerine devam etti. Türkmenlerin yaptığı baskından dolayı kendini sorumlu sayan Mehmed Bey, hemen oradan ayrılıp, Konya’daki dostlarının yanına gitti. Dostlarından temin ettiği para ile birkaç saat içinde geri döndü ve bu parayı Mevlânâ’nın yanından henüz ayrılmamış olan tüccara vererek, zararını ödedi. Böylece, yapılan hatayı düzelten Mehmed Bey, maldan başka bir değer tanımamış bu küstah tüccarı, bu soylu davranışıyla utandırdı.
51. Aksarayî 1944: 66, 71; Turan 1971: 515 vd.; Sümer 1970: 48 vd.
52. İbn Bibi 1956: 729; 1996: II, 239; Cahen 1951: 335-340.
53. İbn Batuta Seyahat-nâmesi 1971: 14.
54. Köprülü 1980: 340.
55. Yazıcızâde Ali 1902: 320.
56. Koca 1997: 27.
57. İbn Bibi 1956: 137; 1996: I, 158.
58. İbn Bibi 1956: 220; 1996: I, 238.
59. İbn Bibi 1956: 303, 331; 1996: I, 318, 343.
60. İbn Bibi 1956: 314-321; 1996: I, 328-334.
61. İbn Bibi 1956: 319-322; 1996: I, 333-335.
62. Düşmanı aldatmak suretiylepusuya düşürme, eski Türk savaşlarında en çok uygulanan taktik idi.
63. İbn Bibi 1956: 326-328; 1996: I, 339-341.
64. İbn Bibi 1956: 332; 1996: I, 344.
65. Korkmaz 1964: I/1, 103-141; Korkmaz 1965: II/1, 265-287.
66. İbn Bibi 1956: 137 vd.; 1996: I, 158 vd.; Yazıcızâde Ali 1902: 220 vd. 1303
67. Aksarayî 1944: 171-176; 2000: 137-141.
68. Yücel 1991: 49.
69. Cahen 1968: 48; Turan 1971: 507.
70. Ateş 1945: 117; Togan 1970: 274, 325; Yücel 1991: 23, 50.
71. Togan 1970: 325; Yücel 1991: 21-25, 50.
72. Ocak 1980: 46 vd.
73. Togan 1970: 325; Yücel 1991: 24-27, 50 vd.
74. İslâm Tarihi 1994: 308.
75. "Süleyman şehri” sözü daha sonra "Beyşehir” şekline dönüşmüştür. Süleyman Bey’in kendi şehrini inşa ettiği yer, kale ve surlarla çevrili olduğu için "İçerişehir” adıyla anılmıştır. Bu isim günümüze kadar korunmuş olup, hâlâ kullanılmaktadır.
76. Krş. Uzunçarşılı 1969: 58.
77. Sümer 1972: 423, 426, 434, 439, 441, 445, 447, 454.
78. Anonim Selçuk-nâme 1952: 20. 39.

79. Anonim Selçuk-nâme 1952: 66, 45.
80. Anonim Selçuk-nâme 1952: 67, 45.
81. Aksarayî 1944: 311; 2000: 252.
82. Eflâkî 1995: II, 521; el-Ömerî 1929: 31.
83. Aşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 65; Hoca Sadeddin Efendi 1999: I, 153; Neşrî Tarihi 1983: I, 102.
84. İbn Bibi 1956: 76; 1996: I, 96; Müneccimbaşı 1939: 13.
85. Sümer 1972: 423-460.
86. Üçok 1955: I-II, 75.
87. El-Ömerî 1929: 39.
88. El-Ömerî 1929: 39.
89. Teke Türkmenleri, Oğuzların "Salur" boyuna mensup bir topluluk olup, Selçuklu fetihleri sırasında Anadolu'ya gelerek, güney-batı uçlarına yerleşmişlerdir. Asıl yurtları Türkmenistan'ın Merv yöresidir. Onlar burada, Oğuzların boy teşkilâtlarına uygun olarak "24 oba" halinde yaşamaktaydılar (Sümer 1972: 209, 344; Ebülgazi Bahadır Han, Tercüman 1001 Temel Eser: 90, 72). Teke Türkmenlerinin bir kısmı Anadolu'ya gelmeyerek, Türkmenistan'da kalmışlardır. (Wambery 1993: 48).
90. El-Ömerî 1929: 39.
91. Uzunçarşılı 1969: 62.
92. Aksarayî 1944: 311; 2000: 252.
93. Uzunçarşılı 1969: 63; Üçok 1955: I-II, 76.
94. Turan 1971: 591.
95. Beyşehir ve Seydişehir arasında bulunan eski bir Roma şehri.
96. Aksarayî 1944: 74; 2000: 56. 1996: II, 176 vd
97. Ibn Bibi 1956: 657
98. İbn Bibi 1956: 698; 1996: II, 211; Aksarayî 1944: 122 vd; 2000: 95.
99. Aksarayî 1944: 311; 2000: 252.
100. Geniş bilgi için bk. Turan 1971: 335-339.
101. Anonim Selçuk-nâme 1952: 89, 63.
102. Uzunçarşılı 1969: 92.
103. Ibn Batuta 1971: 5.
104. Ibn Bibi 1956:: 506, 507, 537.
105. Ibn Bibi 1956: 698, 699.
106. Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi 1987: 267.
107. Togan 1970: 319.
108. Varlık1974: 8 vd.
109. Ibn Bibi 1956: 501; 1996: II, 50; Sümer 1970: 46.
110. İbn Bibi 1956: 501; 1996: II, 50 vd.
111. İbn Bibi 1956: 642; 1996: II, 164.
112. İbn Bibi 1956: 699; 1996: II, 211.
113. İbn Bibi 1956: 728; 1996: II, 238.
114. Anonim Selçuk-nâme 1952: 50; Varlık 1974: 28-31.
115. Aksarayî 1944: 311; 2000: 252.

116. "Antiokhia", Denizlinin batısında, bugünkü Karacasu ilçesinin yakınlarında eski bir şehir idi.
117. Wittek 1986: 17.
118. Eflâkî 1995: II, 543, 544, 545.
119. "Katalanlar", "Got" ve "Alan" olmak üzere iki ayrı kütlenin birleşmesinden oluşmuş savaşçı bir topluluktur.
120. Uzunçarşılı 1969: 42.
121. El-Ömerî 1929: 35; Varlık 1974: 36 vd.; Yücel 1991: 192 vd.
122. Varlık 1974: 47.
123. Sultan I. Murad, gelinin çeyizi olarak Süleyman-şah'tan aldığı Germiyanoğulları topraklarının idaresini oğlu Bayezid'e vermiştir.
124. Esterâbadî 1928: 388; 1990: 358.
125. Varlık 1974: 97.
126. Varlık 1974: 109 vd, 149.
127. Koca 1996: 468.
128. İslâm Tarihi 1994: 363 vd.
129. Koca 1996: 469.
130. Uzunçarşılı 1969: 52 vd.
131. Heyd 1975: 608; Koca 1996: 474
132. Öden 1999: 412.
133. İbn Bibi 1956: 76 vd.; 1996: I, 97.
134. Koca 1997: 22, 24.
135. "Karasi" sözü, "Kara" ve "İsa" kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş bir isimdir.
136. Neşrî Tarihi 1983: I 31; Öden 1999: 4.
137. Öden 1999: 21-23.
138. Müneccimbaşı 1939: 40; Öden 1999: 25-30; Turan 1971: 561.
139. Uzunçarşılı 1969: 101. Diğer görüşler için bkz. Öden 1999: 31-34.
140. Müneccimbaşı Tarihi 1001 Temel Eser: I, 93.
141. Bu anlayış ve gelenek, bugünkü Türk toplumunda da devam etmektedir.
142. İbn Bibi 1956: 430; 1996: I, 430.
143. Eravcı ve Korkmaz 1999: 9.
144. Eravcı ve Korkmaz 1999: 7.
145. Dukas 1956: 97. "Türkler, Sardes (Sart) ve hatta Manisa'ya kadar akınlar yapıyorlardı"
146. Uzunçarşılı 1969: 84.
147. Düsturnâme-i Enverî 1929: 25/28.
148. Dukas 1956: 98.
149. Düsturnâme-i Enverî 1929: 66-68/62-64.
150. El-Ömerî 1929: 45.
151. Neşrî Tarihi 1983: I, 139.
152. Aşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 70; Neşrî Tarihi 1983: I. 149 vd.
153. Akın 1968: 7-14.

154. Eflâkî 1995: II, 543, 544, 545.
155. Düsturnâme-i Enverî 1929: 17.
156. Düsturnâme-i Enverî 1929: 17.
157. Babanın küçük oğlunu yanında alıkoyması, eski bir Türk âdetidir: Eski Türk ailesinde her baba, yetişen oğullarını evlendirmek suretiyle onların müstakil birer aile haline gelmelerini sağlamaktaydı. Ancak küçük oğul, evlendikten sonra babasının yanında kalmaya devam etmekteydi. Yaşlılıklarında anne ve babasına bakmakta ve onların ölümünden sonra da babasının kalan malının sahibi olmaktaydı. Baba ocağını tüttürdüğü için küçük oğula "ot tigin" (ateş prensi) denmekteydi. (Koca 2000: 106).
158. Düsturnâme-i Enverî 1929: 19.
159. Düsturnâme-i Enverî 1929: 35.
160. Yücel 1991: 201.
161. "Ulu Beylik" seçimini yapan aile meclisi, Umur Bey'in amcaları ile kardeşlerinden oluşmaktaydı. Bu seçime sadece İbrahim Bahadır Bey katılmamıştır.
162. Düsturnâme-i Enverî 1929: 3. 35.
163. Düsturnâme-i Enverî 1929: 6. 36.
164. Düsturnâme-i Enverî 1929: 9. 38.
165. Düsturnâme-i Enverî 1929: 39; Akın 1968: 41.
166. Ostrogorsky 1986: 486. 14.
167. Akın 1968: 43, 46. 17.
168. Düsturnâme-i Enverî 1929: 20. 44.
169. Heyd 1975: 602. 23.
170. Dukas 1956: 16 vd.; Düsturnâme-i Enverî 1929: 71
171. Eflâkî 1995: II, 546. 28.
172. Düsturnâme-i Enverî 1929: 31. 71.
173. Akın 1968: 54; Heyd 1975: 606.
174. Aşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 70.
175. Aşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 114 vd.
176. Heyd 1975: 608.
177. Akın 1968: 50, 52. 121; Heyd 1975: 609.
178. İbn Batuta Seyahatnamesi 1993: 34.
179. Akın 1968: XIV, vd.
180. Akın 1968: 104; Öney 1989: 12, 37.
181. Akın 1968: 111 vd., 114.
182. Öney 1989: 12 vd.
183. Wittek 1986: 29 vdd.
184. Menteşeoğulları beylerinden birine ait kitabede Menteşe Bey'in babasının adı "Elbistan ibn Kara Bey" şeklinde zikredilmiştir.
185. Wittek 1986: 33 vd., 48.
186. Wittek 1986: 48.
187. Anonim Selçuk-nâme: 20, 39.
188. Düsturnâme-i Enverî 1929: 20; Wittek 1986: 26.

189. Wittek 1986: 115 vdd., 123;.
190. Heyd 1975: 607 vd.; Wittek 186: 121 vd.
191. Türkiye Selçuklu Devleti'nde, hükümdarı ve sarayı korumakla yükümlü muhafızlara "cândâr" denmekteydi. Bu muhafızların komutanına da "emîr-i cândâr" adı verilmekteydi. İsminden de anlaşılacağı gibi, Şemsüddîn Yaman Cândâr, Türkiye Selçuklu Devleti'nde "emîr-i cândâr" idi.
192. Aksarayî 1944: 171-176; 2000: 137-141.
193. Turan 1971: 613.
194. Yücel 1991: 54.
195. Yücel 1991: 58.
196. Cahen 1979: 240; Cahen 1974: 48.
197. Sümer 1972: 424-459.
198. Wittek 1986: 21; Yücel 1991: 62; Togan 1970: 332.
199. Aksarayî 1944: 311; 2000: 252.
200. Yücel 1991: 143 vd.
201. İbn Batuta 1981: 61.
202. Heyd 1975: 615 vd.; Yücel 1991: 66.
203. Hoca Sadeddin Efendi 1999: I, 149.
204. Esterâbâdî 1928: 387; 1990: 357.
205. Süleyman Paşa tutuklanıp, hapse atılmıştır. (Esterâbâdî 1928: 387; 1990: 358).
206. Esterabadî 1928: 387; 1990: 358.
207. Hoca Sadeddin Efendi 1999: I, 176.
208. Esterabadî 1928: 388; 1990: 359.
209. Yücel 1991: 77 vd.; Bayezid'in en belirgin özelliği, seferlerde ve savaşlarda yıldırım gibi hareket etmesiydi. Onun Anadolu seferi de yıldırım hızıyla başlamış ve yıldırım hızıyla bitmiştir.
210. Esterabadî 128: 388 vd; 1990: 359 vd.
211. Esterâbadî 1928: 394; 1990: 364; Yücel 1991: 80 vd.
212. Esterâbâdî 1928: 402; 1990: 370; Hoca Sadeddin Efendi 1999: 207 vd.
213. Yücel 1991: 84; Hoca Sadeddin Efendi. 1999: I, 207.
214. Aşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 77 vd.; Yücel 1991: 84 vd.
215. Krş. İnalcık 1960: 45-102. (Bel. 93).
216. Esterabadî 1928: 413; 1990: 380.
217. Yücel 1991: 86; Oruç Bey Tarihi.
218. Clavijo 1993: 66; Nizâmüddîn Şâmî 1949: 315.
219. Aşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 85; Hoca Sadeddin Efendi 1999: I, 298.; Nizâmüddîn Şâmî 1949: 67.
220. Uzunçarşılı 1969: 130.
221. Hoca Sadeddin Efendi 1999: II, 96; Neşrî Tarihi 1984: II, 64; Uzunçarşılı 1969: 130.
222. Hoca Sadeddin Efendi 1999: II, 83, 92; Aşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 94; Neşrî 1984: II, 63.
223. Aşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 95; Neşrî Tarihî 1984: II, 65; Hoca Sadeddin Efendi 1999: II, 94.
224. Aşıkpaşaoğlu Tarihi 1970: 110; Uzunçarşılı 1969: 132; Yücel 1991: 95.
225. El-Ömerî 1929: 40.
226. Uzunçarşılı 1969: 145 vd.

227. İnan 1991: II, 170.
228. El-Ömerî 1929: 40.
229. Koca 1997: 34 vd.
230. İbn Bibi 1956: 643; 1996: II, 165; Aksarayî 1944: 83; 2000: 63; Anonim Selçuk-nâme 1952: 55, 36.
231. Bir malın veya arazinin bir şahsa mülk olarak verildiğini gösteren belge.
232. İbn Bibi 1956: 643; 1996: II, 165; Aksarayî 1944: 83; 2000: 63. Kılıç Arslan'ın Sinop'u Pervâne'ye özel mülk olarak vermek istememesinin bedeli ağır oldu. Pervâne, önünde engel olarak görmeye başladığı Kılıç Arslan'ı Moğollara öldürttü.
233. İbn Batuta Seyahatnâmesi, 1971: 62.
234. Müneccimbaşı 1939: 49.
235. Heyd 1975: 614 vd.
236. İslâm Tarihi, 1994: VIII, 435; Heyd 1975: 615.
237. İbn Batuta Seyahatnâmesi 1971: 63.
238. Kâmûsu'l-A'lâm: 1996: III, 1762 vd. Bafra'dan Ordu'ya kadar uzanan sahil şeridi ile Niksar ve hatta Sivas vilâyeti sınırları arasındaki bölge, "Canik veya Canit" adıyla anılmıştır. Canik bölgesinin büyük kısmı, Dânişmendliler tarafından fethedilmiştir. Selçuklular zamanında bu bölgeye Oğuzların Çepni boyuna mensup oymaklar yerleşmiştir.
239. Esterâbadî 1928: 148; 1990: 145 vd.
240. Hüsameddin 1927: III, 30.
241. Sümer 1949: II, 452.
242. El-Ömerî 1929: 31.
243. Uzunçarşılı 1969: 153.
244. Esterâbadî 1928: 149, 318-324, 332; 1990: 146, 297-302.
245. "Eratna", Sanskritçe kökenli bir kelime olup, aslı "ratna"dır. Türkçeye "erdini" şeklinde geçmiştir. "İri inci" demektir. (Caferoğlu 1968: 73; Kaşgarlı Mahmûd 1939: I, 71, 141). Bu hususta geniş bilgi için bkz. Göde 1990: 2-4.
246. Uzunçarşılı 1969: 155; Sümer 1970: 20. "Emîr Tarımtaz ve du berader Sünüktaz ve Eretna ez kowm-i Uygur". (Emîr Tarımtaz ve iki kardeşi Sünüktaz ve Eretna Uygur kavminden idi".
247. Sümer 1970: 22 vd.
248. Togan 1970: 272b; Göde 1990: 9.
249. El-Ömerî 1929: 28.
250. Sümer 1970: 104.
251. Sümer 1970: 105.
252. Sümer 1970: 110.
253. Göde 1990: 49; Yücel 1991: II, 15.
254. Sümer 1970: 113.
255. Esterâbadî 1928: 42; 1990: 52. XVI. yüzyıla ait Osmanlı Tahrir Defterlerine göre, Sivas yöresinde 7 adet, Kayseri yöresinde de 2 adet Salur adını taşıyan köy ve ekinlik bulunmaktaydı. Bunlar, hiç şüphesiz Kadı Burhaneddîn Ahmed'in içinden çıktığı Salur oymakları idi. (Sümer 1972: 447, 448).
256. Esterâbadî 1928: 42; 1990: 52.
257. Esterâbadî 1928: 58-61; 1990: 66-69.
258. Esterâbadî 1929: 63-65; 1990: 70-72.
259. Esterâbadî 1928: 65; 1990: 72.

260. Esterâbadî 1928: 65-74; 1990: 73-82.
261. Esterâbadî 1928: 76; 1990: 84.
262. Esterâbadî 1928: 75-79; 1990: 85 vd.
263. Esterâbadî 1928: 79; 1990: 87.
264. Esterâbadî 1928: 80-89, 120; 1990: 88-97, 123.
265. Esterâbadî 1928: 96-99; 1990: 103-106.
266. Esterâbadî 1928: 115 vd.; 1990: 118 vd.
267. Esterâbadî 1928: 134; 1990: 134.
268. Esterâbadî 1928: 134-137; 1990: 134-136.
269. Esterâbadî 1928: 141-163; 1990: 140-157.
270. Esterâbadî 1928: 188 vd.; 1990: 180 vd.
271. Esterâbadî 1928: 190-1218; 1990: 180-206. -.
272. Esterâbadî 1928: 222 vd.; 1990: 210 vd.
273. Esterâbadî 1928: 251 vd.; 1990: 235.
274. Esterâbadî 1928: 252, 254; 1990: 236, 238.
275. Esterâbadî 1928: 350; 1990; 325.
276. Esterâbadî 1928: 341; 1990: 317.
277. Esterâbadî 1928: 341 vd.; 1990: 318.
278. Esterâbadî 1928: 343-349; 1990: 319-324.
279. Esterâbadî 1928: 350 vd.; 1990: 325 vd.
280. Esterâbadî 1928: 352-354, 357; 1990: 327-329, 332.
281. Esterâbadî 1928: 353, 362; 1990: 328, 336.
282. İşin garip tarafı, ihanet edenlerin çoğunluğunu, daha önce Kadı Burhaneddîn tarafından kendilerine yüksek rütbe ve makam verilmiş kişiler oluşturmaktaydı.
283. Kadı Burhaneddîn, Memlûk birliklerini dışarı atmak üzere "Erzincan kapısı”na hareket etmeden az önce komutanlarından biri tarafından "zırh giymek gerekir” şeklinde uyarıldığında ona, inancının ve cesaretinin bir ifadesi olarak şu cevabı vermiştir: "-Biz canımızı ortaya koyup, kendimizi kadere teslim ettik. Böyle birinin zırha ihtiyacı olmaz”.
284. Esterâbadî 1928: 359-361; 1990: 333-335.
285. Esterâbadî 1928: 381 vd.; 1990: 353.
286. Esterâbadî 1928; 381 vd.; 1990: 353.
287. Esterâbadî 1928: 394; 1990: 364.
288. Esterâbadî 1928: 403 vd.; 1990: 372.
289. Esterâbadî 1928: 397, 399; 1990: 366, 368.
290. Esterâbadî 1928: 402 vdd.; 1990; 370 vdd.; Turan 1984: 18/19.
291. Esterâbadî 1928: 405; 1990: 373.
292. Uzunçarşılı 1969: 164.
293. Esterâbadî 1928: 405-408; 1990: 374-376.
294. Esterâbadî 1928: 453 vdd; 1990: 415 vdd.
295. Ebu Bekr-i Tihranî 1993: 43-46; 2001: 40-42.
296. Yücel 1991: 205 vd.; Aşıkpaşaoğlu Tarihi !970: 78.

297. Burada "asa"mecazî anlamda söylenmiş bir sözdür. Adaleti temsil etmektedir.
298. Yücel 1991: II, 219.
299. "Tuyuğ", rübâî gibi kafiyelenen dört mısralık bir şiir olup, Türklerin Dîvân şiirine getirdikleri yeni bir nazım türüdür. "Tuyuğ", bugün kullandığımız "duyu ve duygu" kelimelerinin eski şeklidir.
300. Yücel 1991: II, 209; Kadı Burhaneddîn Dîvânı, I, tıpkıbasım, İstanbul 1943, s. V.
301. Esterâbadî 1928: 531 vd. 1990: 486 vd.
302. Sümer 1970: I, 45.
303. R. Yınanç 1989: 8; Ebû'l-Ferec 1950: II, 264.
304. Sümer 1952: IV., 380 vd.; Sümer 1984: 2.
305. "Dulkadir veya Zulkadir" sözünün Bu ismin, henüz inandırıcı bir açıklaması yapılamamıştır. İsmin aslına ve anlamına dair çeşitli görüşler için bkz. R. Yınanç 1989: 6 vd.
306. Makrizî, Kitabü's-Sulûk, 1941: II/177; "ve fihi atâ es-Sultan Zeynüddîn Karaca et-Türkmânî en-nâzil bi'l-Berke imrete" (=Sultan bu sene içinde Zeynüddîn Karaca et-Türkmânî'ye geldiği Berke'de emîrlik verdi); İbn Tagrıberdi, en-Nucüme ez-zâhire, 1970: X, s. 62 vd.; "Sümme En'ame es-Sultan alâ el-emîr Zeyneddîn Karaca bin Dulgadır in'amât kesire ve kutibe lehu bi'limret alâ Türkmân ve niyabet Abulusteyn (Elbistan) " (1341). Sümer 1970: 102; R. Yınanç 1989: 9.
307. R. Yınanç 1989: 12.
308. M. H. Yınanç, İA: 655.
309. M. H. Yınanç, İA: 656.
310. Makrizî 1941: III/2, 449.
311. R. Yınanç 1989: 108-119.
312. Sümer, İA: IX, 612 vd.
313. Sümer, İA: IX, 614; Makrizî 1958: II/921. "Ve fî sâdis aşara Cumadi'l-Ulâ kademe İbn Ramazan et-Türkmanî, el-mustakar ihvaden an Karaca ibn Dulgadır, ve kaddeme li's-Sultan ve'l- Ümerâ elf iğdiş, fereseme lehu bi'l-imret ala et-Türkmân ve ename lehu bi'l-ıkta', ve ename ala iddet min eshabihi bi-imrat, ma beyne aşarât ve tablhâne; ade ile biladihi. (=Cumadi'l-Ula'nın atlısında Ramazan oğlu et-Türkmânî geldi. Dulkadir oğlu Karaca'nın yerini aldı. Sultana 1000 iğdiş at sundu. Sultan ona Türkmen emirliğini verdi. Adamlarına da tablhane ve aşarât rütbesinde emîrlikler bağışladı. Bundan sonra Karaca Bey ülkesine geri döndü).
314. Sümer, İA: 618 vd.
315. Kurt 1987: 517.
316. Sümer, İA: 619.

KAYNAKLAR:

- Ahmed Eflâkî, Ariflerin Menkıbeleri, trc. T. Yazıcı, I, II., İstanbul 1995.
- Ahmed Tevhîd, Rûm Selçukî Devleti'nin İnkırazı ile Teşekkül Eden Tevâif-i Mülûk, TOEM, I, (1328). s. 35-40; Sinop'ta Pervâne-zâdeler, (1328), I, s. 253-257; Gâzî Çelebi, (1328), II, s. 422-424; Kütahya'da Germiyan Beyleri, (1328), II, s. 505-513; Mülûkden Karahisar-ı Sahib'de Sahib Ata Oğulları, (1328), II, s. 563-568; Saruhanoğulları Ve Aydınoğulları, (1328), II, s. 615-625; Menteşeoğulları, (1328), II, s. 761-768; Denizli (Ladik) Emâreti, (1328), III, s. 809-813; Benî Eratna, TOEM, V; Kadı Burhaneddîn Ahmed, TOEM, V, (1330).
- Akın, Hikmet; Aydınoğulları Tarihi, Ankara 1968.
- Aksarayî, Kerîmüddîn Mahmûd; Müsâmerâtü'1-Ahbâr ve Müsâyeretü'1-Ahyâr, nşr. O. Turan, Ankara, 1944; Alm. trc. F. Işıltan, Die Seldscuken Geschichte, Leipzig 1968.
- Alpaslan, Ali; Kadı Burhaneddin Divanı'ndan Seçmeler, Ankara 2000.
- Anonim Selçuk-nâme veya Târîh-i Âl-i Selçuk, nşr. ve trc. F. N. Uzluk, Anadolu Selçukluları Tarihi, Ankara 1952.

- Aslanapa, Oktay; Türk Sanatı, II, İstanbul 1973; Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (XIV. Yüzyıl), İstanbul 1977.
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Haz. Atsız, İstanbul 1970.
- Bombacı, Alessio; The Army of the Saljuqs of Rum, A. İ. O, 38/4, (Napoli, 1978), s. 343-369.
- Cahen, Claude; Pre-Ottoman Turkey, London 1968; La Turquie Pré-Ottomane, İstanbul, Paris 1988; Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, trc. Y. Morgan, İstanbul 1979; İbn Sa'id sur L'Asie Mineure Seldjuqide, TAD, VI, 10, 11, (1968), s. 41-54); Questions d'Histoire de la province de Kastamonu au XIII. siècle, SAD, III, (1971), s. 145-158; Notes pour histoire des Turcomans au XIII. siècle, JA, 239, (1951), s. 335-354; Le probleme étnique en Anatolie, CHM, II, 2, (1954), s. 347-362; Turco-Byzantina et Oriens Christianus, London 1974.
- Clavijo, Ruy Gonzales de; Anadolu, Orta Asya ve Timur, trc. Ö. R. Doğrul, İstanbul 1993.
- Delilbaş, Melek; Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Batı ile Ticarî İlişkilere Genel Bir Bakış, Tarihte Türk Devletleri, II, Ankara 1987, s. 481-489.
- Dukas, Bizans Tarihi, trc. VL. Mirmiroğlu, İstanbul 1956.
- Ebu Bekr-i Tihranî, Kitab-ı Diyarbakriyya, nşr. N. Lugal-F. Sümer, Ankara 1993; trc. M. Öztürk, Ankara 2001.
- el-Ömerî, Mesâlikü'1-Ebsâr (al-Umari's Bericht über Anatolien in seinem Werke Mesâlik al-Absar fî Memâlik al-Amsar), nşr. Fr. Taeschner, Leipzig 1929.
- Enverî, Düstûrnâme-i Enverî, nşr. M. H. Yınanç, İstanbul 1929.
- Eravcı, Mustafa H. -Korkmaz, Mustafa; Saruhanoğulları ve Osmanlı Klâsik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzleri, Manisa 1999.
- Esterabadî, Bezm u Rezm, nşr. Kilisli Rifat, 928; trc. M. Öztürk, Ankara 1980.
- Göde, Kemal; Sultan Alâeddîn Eratna, Ankara 1990; Hamidoğulları, Tarihte Türk Devletleri, II, Ankara 1987, s. 513-517.
- Halil Edhem, Düvel-i İslâmiyye, İstanbul 1927; Karamanoğulları Hakkında Vesâik-i Mahkûke, TOEM, II, (1927); Anadolu'da İslâmî Kitâbeler, TOEM, XXVII, (1330), s. 135-158; XXXII, (1330), s. 449-476; XXXIII, (1330), s. 514-527; IV, (1331), s. 577-591; XXXV, (1331), s. 467-662; XXXVI, , s. 727-753.
- Heyd; W; Histoire du commerce du Levant au Moyen age, I, II, Leipzig, 1923; Yakın-Doğu Ticaret Tarihi, trc. E. Z. Karal, Ankara 1975.
- Hoca Sadeddin Efendi; Tacü't-Tevarih, I, II, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1999.
- Hüseyin Hüsâmeddin, Amasya Tarihi, III, İstanbul 1927.
- İbn Batuta, Seyahat-nâme, trc, M. Şerif, I, II, İstanbul, 1933; İbn Batuta Seyahat-nâmesinden Seçmeler, trc. İ. Parmaksızoğlu, İstanbul 1971.
- İbn Tangrıberdi, en-Nucûme ez-zâhire, Kahire 1970.
- İnan, Abdülkadir; Makaleler ve İncelemeler, II, Ankara 1991.
- İbn Bîbî, e1-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye Ayasofya ktp., 2985: tıpkı basım, Ankara 1956: nşr. N. Lugal, A. S. Erzi, I., Ankara 1957; Tevârîh-i A1 -i Selçuk, Osm. trc. Yazıcızâde Ali, Topkapı Sarayı Revan ktp., 1390; Osm. metin; Histoire des Seldjoucides d'Asie Mineure, IV, nşr. Th. Houtsma, Leiden 1902; Die Seltschukengeschichte des Ibn Bibi, trc., W. Herbert Duda, Copenhagen 1959.İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler, Yay. O. Turan, Ankara 1984.Kıenitz, Karl-Friedrich; Büyük Sancağın Gölgesinde, Tercüman 1001 Temel Eser, tarihsiz. Kırzıoğlu, Fahrettin; Eratna-Oğulları, Anadolu'da Uygur Sülâlesi, Tarihte Türk Devletleri, II., Ankara 1987, s. 493-502.
- Koca, Salim; Türk Kültürünün Temelleri, II, Trabzon 2000; Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika, Erdem, 8/23, (1996), s. 465-484; Dandanakan'dan Malazgirt'e, Giresun 1997; Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Ankara 1997.
- Konyalı, İsmail Hakkı; Abideler ve Kitâbeler ile Karaman Tarihi, İstanbul, 1967; Beyşehir Tarihi, Erzurum 1991; Akşehir Tarihi, İstanbul 1945; Alanya (Alâiye), İstanbul 1946. Kopraman, K. Yaşar;

Karaman Oğulları, Tarihte Türk Devletleri, II, Ankara 1987, s. 507-511.

- Korkmaz, Zeynep; Bartın ve Yöresi Ağızları Üzerine, Türkoloji Dergisi, I/1, (1964), s. 103-141; Bartın ve Yöresi Ağızlarındaki Lehçe Tabakalaşması, Türkoloji Dergisi, II/1, (1965), s. 265-287.
- Köprülü, M. Fuad; Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Ankara 1972; Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar, TM, II, (1928), s. I-32; Oğuz Etnolojisine Dair Tarihî Notlar, TM, I, (1925), s. 185-211; Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1980; M. Fuad-Babinger, F.; Anadolu'da İslâmiyet, İstanbul 1996.
- Kurt, Yılmaz; Ramazanoğulları, Tarihte Türk Devletleri, Ankara 1987, s. 519-528.
- Lamartine, Alphonse de; Osmanlı Tarihi, trc., İstanbul 1992.
- Lane-Poole, Stanley; Garbî Anadolu'da Selçukîlerin Varisleri, Tavâif-i Mülûk, trc., H. Edhem, İstanbul 1926.
- Lemerle, P.; l'Emîrat d'Aydın. Byzance et l'Ocsident. Recherches sur la Caste d'Umur Pacha, Paris 1957.
- Makrizî, Kitabü's-Sulûk, II, Kahire, 1941.
- Melikoff, Irene; Gazi Melik Danişmend et la Conquete de Sivas, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, IV, (1975), s. 187-195.
- Merçil, Erdoğan; Anadolu Beylikleri, Türk Dünyası El-Kitabı, Ankara 1976. s. 844-864; Müslüman Türk Devletleri Tarihi, Ankara 1991.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lûtfullâh, Sahâifü'l-Ahbâr veya Camiü'd-Düvel, trc., H. F. Turgal, İstanbul 1954; Müneccimbaşı Tarihi, I, Tercüman 1001 Temel Eser, tarihsiz.
- Neşrî Tarihi, Haz. M. A. Köymen, I, II, Ankara 1983.
- Niketas Khoniates, Historia, trc. F. Işıltan, Ankara 1995.
- Nizamüddin Şamî, Zafernâme, trc. N. Lugal, Ankara 1957.
- Oruç Beğ Tarihi, Haz. Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, tarihsiz.
- Ostrogorsky Georg; Geschichte des Byzantinischen Staates, München, 1952; Bizans Devleti Tarihi, trc., F. Işıltan, Ankara, 1986.
- Öden, Zerrin Günal; Karası Beyliği, Ankara 1999.
- Öney Gönül; Beylikler Devri Sanatı, XIV. -XV. yy. (1300-1453), Ankara 1989.
- Ramsay, W.; The Historical Geography of Asia Minor, London, 1980; Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası, trc. M. Pektaş, İstanbul 1961.
- Sümer, Faruk; Ramazan Oğulları mad., İA.; Karakoyunlular, Ankara 1967; Ramazan Oğullarına Dair Bazı Yeni Bilgiler, TDAD, 33, (1984), s. I-11; Çukur-Ova Tarihine Dair Araştırmalar, DTCF, Tarih
- Araştırmaları Dergisi, I, (1963), s. 11-114; Anadolu'da Üçok Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller, İÜİFM, XI, 1, (1950) s. 474-479; Bozoklu Oğuz Boylarına Dair, DTCF, XI, 1, (1953), s. 65-103; Tirebolu Tarihi, İstanbul 1992; Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları, I, II, İstanbul, 1999; Anadolu'da Moğollar, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I, (1970), s. 1-147.
- Şikârî, Karamanoğulları Tarihi, nşr. M. Koman, Konya 1946.
- Uluçay, Çağatay; Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesîkâlar, I-II, İstanbul 1940, 1946; Saruhanoğulları mad., İA.
- Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli, Ankara 1987.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; Anadolu Beylikleri, Ankara 1969; Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal, Ankara 1970; Osmanlı Tarihi, I, Ankara 1972; Kitâbeler, I, İstanbul 1927.
- Üçok, Bahriye; Hamidoğulları Beyliği, AÜ, İlahiyat Fak. Der., I, II, (1955), s. 73-80.
- Ünal, Tahsin; Karamanoğulları Tarihi, Konya 1986.
- Tekindağ, M. C. Ş.; Karamanlılar mad., İA; Teke-Oğulları mad., İA; Teke-Elive Teke-Oğulları, TED, 7, 8, (İst., 1977), s. 55-70; Son Osmanlı-Karamanlı Münasebetleri Hakkında Araştırmalar, İÜEF

Tarih Der., 17, 18 (1962) s. 43-76; XIII. Yüzyıl Anadolu Tarihine Ait Araştırmalar. Şemseddîn Mehmed Bey Devrinde Karamanlılar, TD, 19, (İstanbul 1964) s. 81-98; II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi. İlk Osmanlı-Memlûk Savaşları (1485-1491), Belleten, 123, (1967), s. 231-375.

- Timurtaş, Faruk K.; Tarih İçinde Türk Edebiyatı, İstanbul 2000.
- Turan, Osman; Selçuklar Zamanında Türkiye, İstanbul 1971; Anatolia in the Period of the Seljuks and the Beyliks. The Cambridge History of Islam, I, 970, s. 231-262; İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler, Ankara 1984.
- Varlık, Mustafa Çetin; Germiyan-Oğulları Tarihi (1300-1429), Ankara 1974;Anadolu Beylikleri,
- Büyük İslâm Tarihi, VIII, X, İstanbul 1988, s. 483-596, s. 23-113.
- Wambery, Arminius; Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi, İstanbul 1993.
- Wittek, Paul; Das Fürstentum Mentesche, İstanbul 1934; Menteşe Beyliği, trc. O. Ş. Gökyay, Ankara 1986.
- Yınanç, Mükrimin Halil; İA, Dulkadırlılar mad., (1993), s. 654-662.
- Yınanç, Refet; Dulkadir Beyliği, Ankara 1989.
- Yücel, Yaşar; Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, I-II, Ankara 1991.